

8619

పరిశోధన

జూన్ 1954

పుటి 1.

సంపాదకుడు :

తిరుమల రామచంద్ర

సంపాదకీర్తి పరిపాలకుడు :

తిమ్మారావు

దండరామస్వామి

సంపాదక

సాహిత్యమీమాంస

పారిజాతాపహరణము :

పాదతాడనఘట్టము

శ్రీ తాపే ధర్మరావుగారు

—*—

ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దపలుకనీ, ముక్కు
తిమ్మన్న ముద్దముద్దగా ఏడ్చాడనీ, సహృ
దయులన్నార. మెప్పుకోసము చెప్పిన ఈ
టమాట పాతకలోకాన్ని తప్పుదారి పట్టించా
యేమో అని సంఘం కలగుతుంది. ఎందుచేత
నంటే ఈ ప్రశంసల పాతకులదృష్టి మాటల
మీదనూ, వాటి ముద్దతనం మీదనూ లగ్న
మయి పోతుంది. ముద్దమాటలు చూచి మురిసి
పోతారు. అంతకంటే ఆ కావ్యంలో చూడ
వలసిందే లేదని అనుకుంటారు. భావంకోసం
బాధపడవలసిన అవసరమే కనబడదు. అందు
చేతనే కాబోలు పారిజాతాపహరణం ఆభిమాన
ప్రబంధంగా పరిచిన వారిసంఖ్య చాలతక్కువ.
తక్కిన ప్రబంధాలలోని ఘట్టాలకు ఘట్టాలే
కంటేగా ఉన్నవారు చాలమంది కనబడ
తారు; కాని, పారిజాతాపహరణంలోనుంచి

పట్టుమని పదిపద్యాలయినా నోటికి వచ్చినవారు
కనబడరు.

ఆ పద్యాలయినా పాదతాడన ఘట్టం
లోనివి. పాటలగంధి చిత్రమున పాటిలు
కోపభరంబులీర్ప కృష్ణుడు మ్రొక్కినపద్యము;
...లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిరము సత్య
భామ వామపాదంతో తొలగద్రోసిన పద్యము;
ఈసునబుట్టి డెండమున హెచ్చిన కోప
దవానలంబుచే గానిలి సత్యవీడ్చిన పద్యము,
ఇంటిని మాత్రము వివగలుగుతాము. ఆ
చిదిరిన ధోరణిని పట్టుకొని, ఆపృథు జరిగిన
వ్యాఖ్యానాలను పట్టుకొని, చూస్తే, సత్యభామ
పాత్రను ఆపాత్రం చెసుకుంటున్నామని తోచక
తప్పదు. సత్య తెలిసికెలిసి, “జలజాతానన
వాసవానిసుర పూజాభాజనంబై తనర్పుల
తాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిరమును” ఎవరు

కాలిలో తన్నినదనీ, ముగనికొట్టి మొగసాల కక్కి బొల్లియేడుపు ముద్దుమద్దుగా యేడ్చినదనీ వారి భావమయినట్లు కనబడుతుంది.

పూర్వకథ

ఇది సరికాదని వేర చెప్పనక్కరలేదు. ముక్కుతిమ్మన ఎంతో నేర్పుతో చిత్రించుకొని వచ్చిన శత్యభామా కోప పరిణామాలను శ్రద్ధగా చూడవారు ఈ దానిపోరు. పారిజాత పుష్పవృత్తాంతము చెలికత్తె చెప్పినప్పుడు ఆమె కోప మంతులించింది. తననుగరించి నారదుడు పడిన అగందగ్ని ప్రలాపముల నందితివిని,

అనవి ప్రేమవద్దయిర

గాంగనయ్యులరె; నేయివోయ భ

గ్గన దరికొన్న భీమహు

తాళన కీల ముంగ

బుగకొడుతూ మండిపడది. ఈ కోపము ఏ సమిష్టికైనను సకాలము; మానవతయైన సత్యభామకు సముంజము. రుక్మిణితో సమాన ప్రతిపత్తిగల సాభాగ్యవతి శత్య;

కులమును రూపమున మగని

మారిమియున్ గలదాననము

అటు రుక్మిణి ఇటు శత్య భావించుకొనేవారు. అదే రవరవలకు కారణము. ఆ రుక్మిణి మందిరము లోనే తనను గురించి

నా యంతటివారు లేరని య

హంకృతి నెప్పుడు కిరవీగుచున్

వంతునవచ్చు శత్యగరు వం

కీక చెల్లదటంచు

నారగడ వ్యాఖ్యానించాడని విన్నది. ఏ ఆడదీ సోపించరానిమాటలు. భరించరాని అపమానము. రుక్మిణి నారదులు నైవారు; వారి నెవరులకు ఈ కిదికొలముగాని చినపు గానిలేదు. కృష్ణుడల కొడు, తనభర్త, అనుటకూ అనిలించు కొనుటకూ తనకు చినపూ అధికారము ఉన్నది. ఈ కృష్ణుడు ఆ గర్వ వ్యాఖ్యానాలను వలసని వారింజలేదు. కాబట్టి

కోపము త్రిగుణీకృతమయి కృష్ణునిమీద కేంద్రీకరించింది. భర్తచేసిన దోషాలను గణించింది; తనకు కలిగిన అపమానం తలంచుకుంది; తన జీవితాశ భగ్నమయిందని గుర్తించుకుంది; ఉన్న విలాసాల కన్నీటికి వీడ్కోలిచ్చింది. నిందించవలసినదంతా నిందించింది. ఆడిపోయ వలసినదంతా ఆడిపోసింది. మాసిన చీరకట్టి చీకటింటికడ కంకటిపై (= మంచము) పడి పొర్లుతూంది. అక్కడ, మాటలాడకపోయినా, ఇందాకటి నిందాది విషయాలన్నీ మనసులో తిరుగుతూనే ఉన్నాయి. ఆయా విషయాల కనుగుణంగా కన్నుమూస్తుంది, తెరుస్తుంది; వెళ్ళుచువు నవ్వుతుంది; కానీ యన్నట్లు తల ఊపుతుంది. చివరికి

1 మదహస్తి హస్తగత

పద్మినియుంబలె సొంపుపెంపరన్
మడించిన యేనుగు లొండొనికి దొరికిపోయిన తామరతీగలాగ బలరహితమై జగీబిగి ఏమీ లేనట్లు ఉండిపోయింది.

ఉపశమన ప్రయత్నము

అలా ఉండగా కృష్ణుడు వచ్చాడు. కోభా రహితంగా ఉన్న లోగిలి చూచి ఇది పారిజాతం వల్ల కలిగిన గోలే అని గ్రహించాడు. కాని, చెలికత్తె ఎంతవరకు చెప్పిందో అది మాత్రం తెలియదు. ఒక చెలిచేత నున్న వీవన తీసుకొని తాను విసురుతున్నాడు. ఏదో “నూతన దివ్య వాసన” శత్యకు గోచరించింది. పారిజాత పరి మళం తనకు తెలియదు. కాబట్టి విస్మయం కలిగి, మునుగుతోసి చూచింది. తన భర్త; అదే పారిజాత పరిమళము; నిదిగ్గునంతో కనబడిన ద్రోహి; ఇందాకటి విచారానికి పునరుజ్జీవనం కలిగింది. దుఃఖము పొర్లుకొనివచ్చింది. కన్నీరు కారుతూ ఉంది. ఏడుస్తూ ఉన్నట్లు కనబడడం తన కిష్టం లేదు. మళ్ళీ ముసుగుపెట్టింది.

ఉన్న మితావరణాంకుకాంతమై
పెద్దనిట్టూర్చు తీసిం. మంచానికిమట్టు కట్టిన

1. అప్రేమవద్దయిరగాంగన అభీమామతాళనకీల ఈ మదహస్తి హస్తగత పద్మినిగా పరిణమించింది. ఈ పరిణామ సోపానాలను అత్యంత కాళంకముతో నిర్మించ గలిగిన తిమ్మన్న సిద్ధహస్తమును శ్రద్ధతో పరిశీలించదగినది.

2. ఈ విస్మయానికీ, నారదుడు పూవు నిచ్చినప్పుడు “నయంబు విస్మయంబును మనమున బెనగొనగ” కృష్ణుడి కలిగిన విస్మయానికీ ఉన్నవ్యత్యాసము చూడదగినది. కృష్ణుడికీ పరిమళం పూర్ణ పరిచితమేకదా!

తెర అంచులు చలించాయి. ఏమనడమో తెలియదు. “మానక్రోధములచే కుమారిలి” పోతూఉంది.

ఆ సమయములో కృష్ణుడు ఉపశమన చాక్కా లారంభించాడు. నగలు ధరించలేదేమి, నావైపు చూడలేమి- అని నంగిరిమాటలు. సత్యకు ఎంత వరకు తెలుసునో తనకు తెలియదు కాబట్టి ఆమె చేతనే పరికించాలని, అసలు కోపకారణము గంకతే ఎత్తడు. ఆ కారణమేమిటో? కృష్ణుడికి బాగా తెలుసునని సత్యభామకు తెలుసును. ఇదంతా కపటమే, తనను వంచనచేయడమే. చేసిన ద్రోహానికి తోడు ఈ నటన, ఈ కపటం! సహించడం కష్టం. ఇంతలో “ఇతర కౌతలకు గారవము

మెర మెచ్చులకై పచరింతుకాని, పా యని యనురక్తి నీయెడల...”

అని కృష్ణుడు ఏమో అంటున్నాడు. ఇదే మెర మెచ్చుల కంటున్నమాట యని సత్యకు నిరూపిత మవుతుంది. అసహనం అధికమయి అసహ్యంగా పరిణమిస్తుంది. ద్రోహి, వంచకుడు, కపటి నమ్మించి గొంతోనే వాడిలాగ పాడచూపు తున్నాడు. అతడు తనకంత దగ్గరగా ఉండడమే బాధగా కనిపిస్తుంది. అది కృష్ణుడు గుర్తించుకో లేదు; సాధారణమయిన అనునయ మాత్రాల ప్రకారము “బాహుపరిరంభము కాకపోయినా కడకంటి చూపయినా తన కనుగొనించరాదు” అంటూ సత్య చీరచెరగు పట్టుకోబోయాడు. సత్య పైచునా? “ఛీ! దూరముండు” అన్నంత అర్థముతో

చేవిరిదమ్యి ప్రేయటకునై యుంకించి జంకించినన్

చేతిలో (విరిదమ్యివంటి చేతిలో) కొట్ట బోయింది—చేవిదగ్గర అసహ్యంగా గోల పెడు

తున్న జోరిగను విదిర్చివట్టు.

ప్రయోజనము లేదు. దానితో కృష్ణుడు తన విధానము మార్చక తప్పిందికాదు. ప్రణయకలహాను నయాలలో పురుషుల పాలిటి సత్యాహవాదు మయినది సమస్కారము. దానుడి తప్పేకాదు, ఘోర్తుడి తప్పుగూడా, దండంతో తీరిపోతుంది. ఈ సాధ నను ఉపయోగించి కృష్ణుడు “అర్మిలి మొక్కె.”¹ మొక్కెనన్—

ఇక్కడే ఉంది చిక్కు. ఆ జగన్నాటక మాత్రధారి యగునందను డర్మిలి మొక్కె మొక్కెనన్ అని చదివి, ఊపిరై నాతీయకుండా పా, హా. పాతకులు ఉత్సాహంతో, కంత మెత్తి, ఒక్క చిగువున

జలజాతాసన వాసవాదిసుర

పూజా భాజనంబై తన

ర్మలతాంతాయుధుకన్న తండ్రికెర

మహాపామ పాదయనన్

లింగం ద్రోచె లతాంగి.....

అని చదువుతారు—అదంతా ఆ సత్యకు గుర్త న్నట్టు; ఎంతటి జంత! ఎంత దుర్మార్గురాలు ఈ సత్య అని మనచేతగూడా అనిపించేస్తారు. సత్య పాత్ర దానితో సర్వనాశన పువుతుంది. ముక్కు తిమ్మన యితరకు మహాకాళమణి² నిరూ పించుకుంటూ వచ్చిన కోపభావ పరిణామ పరం పరంతా బూడిదనుపోసిన పన్నీకవుతుంది. ఈ కథతో కృష్ణరాయ అంతఃపుర విషయాన్ని చిక్కట్లు దిద్దాలని కలిచేసిన (నిజమయితే) ప్రయత్నమంతా గంగలో కలిసిపోతుంది. ఇటు వంటి దుష్టప్రవర్తనల సత్యతో మహారాణిని నడిపాటస్తాడా తిమ్మన?

1. చేవిరిదమ్యి—చేతిలో ఉన్న వికసించిన పద్మముతో. అని అర్థము చెప్పిన కారణే పండితులున్నారు. ఆ సన్నివేశములో, ఆ కోపపరిణామ చిత్రణములో, ఈ అర్థము చెప్పడము చాల ఘోరము. ముక్కు తిమ్మనకు మహాపరాధమని చెప్పనక్కరలేదు. ఈవిధంగా అర్థం చేసు కోవడం వల్లనే గాబోలు ఈ మహోత్తమ కావ్యముమీద మన సహృదయుల కుండవలసి నంత అదరము లేకుండా ఉంది.

2. ఇక్కడ “అర్మిలి మొక్కె మొక్కెనన్” అని పతిస్తే బాగుంటుందేమో. కృష్ణుడు అర్మిలిలో మొక్కెలేదని మనకు తెలుసును. అతని హృదయంలో అర్మిలి ఉంటే ఉంటుంది; కాని తానా ఆవేశంతో మొక్కెడం మాత్రంలేదు. ఉద్దేశపూర్వకమయిన ఉపాయ రూపం గానే మొక్కెడు. అది అర్మిని సమయాలలో ఉపయోగించే మొక్క “అర్మిలి మొక్కె” కాదా? మొక్కెలలో రకాలులేవా?

మీదను; కాదు; మొక్కినన అన్న తర వార వచ్చిన ఈ జలజాతాననవాదవాది...అన్న సోద అంతా కథకాదు; కల్పన; కవి ఉహ- అంటే. అసలు కథ ఏమిటంటే “మొక్కినన, శిరమచ్చ వామపాదంబున తొలగండ్రోచె లతాంగి” తన్న లేదు; తొలగ ద్రోసింది. ఇందాక పైటచెగు పట్టబోయినప్పుడు చేయి విడిల్చిస్తే, ఇప్పుడు పాదాన్ని తాకుతూ ఉన్న తలను తొలగించింది. ఆ తల యెడమకారికి కొంచెం దగ్గరగా ఉండడంవల్ల ఆ వామపాదం తోనే తొలగద్రోసింది. ఆ తల మోచేతికి తగులూ ఉండిఉంటే మోచేతితోనే తొలగించి ఉండేది. అంతేగాని, ఎంచెయింది ఎడమకారే ఉపయోగించాలని చేసిన పనికాదు. అనవ్యసన్ని తెలియజేసే అమాయకపు చర్య.

ఇకను ఆ తలగురించి చూస్తూఉన్న కవీ, కావ్యపాఠకులూ, అది జలజాతానన వాదవాది గుర పూనాభాజనమూ, లతాంతాయుధు కన్న రిండ్డి శిరమూను, కాబట్టి మహాపవిత్రము కా వచ్చును. ఆనవాదు పురుషులయందుకోత చదువు సంపద, చిక్కదనము అన్న మాట విషయాల పూను ఆ గ్రంథాలనిపించుకునే జలజాతాననను (బహు) వాగవుడు (పంక్తి) లతాంతాయు ధుడు (పద్యము) అన్న ముగ్ధుని మించినవాని శిరమని రక్షణ లనుకోవచ్చును. కాని ఆవాదా నన్ని వేళములో సత్యభామకు ఆ దృష్టి లేనే లేదు. తానొక ఆడది. ఆ శిరము మహాద్రోహ మొదలైన తన భర్త శరీర భాగము మాత్రమే. తనను ఏ ఆడదిగూడా (అందలో నుఖ్యంగా సత్యవంటి మానవులు) సహించరాని పుర మయిన ఆవయాన పాలుచేసి పప్పునవచ్చి మెర మెచ్చులకై కపటపు మాటలాడుతూవున్న తన మగనిది. చేరువకువచ్చి చెగగుపట్ట దానినే సహించలేక ఇందాక చేయి విడిల్చింది. ఇప్పుడు ఆ ద్రోహ శరీరాన్ని తాకుతున్నాడు. సామీ:

ప్యాన్నే పైచలేని సత్య సంస్కర్తను పైచ గలదా? ఇప్పుడు కాలు విసిరింది. రెంటియందూ భావమొక్కటే; దోషముంటే దోషమూ ఒక్కటే. ఈ భావాన్ని గ్రహించగలిగినవారికి మన కవి కోవ పరిణామాలను నిరూపించడానికి ఎంత శ్రద్ధ తీసుకున్నాడో, ఎంత మానవ స్వభావ పరిశీలనానుభవము కనబరిచాడో, ఎంత అనన్య సామాన్యమయిన ప్రతిభను ప్రకటించాడో లేటతెల్లము కాకపోదు. ముక్కు తిమ్మన్న ప్రఖ్యాతి ముద్దుముద్దు పలుకులలోనే కొదనీ, మనఃప్రకృతుల క్రమచిత్రణము మొదలయిన అనేక అమోఘ విషయాలలో నున్నదని స్పష్టమవుతుంది. గ్రంథము అధిక సంఖ్యాకులకు అభిమాన ప్రబంధమయేది; వందలకొలది పద్యాలు కంఠస్థమయి ఉండేవి.

ఈ అమాయక (మహాసూజ) చేస్తున్న-తొలగ ద్రోహాన్ని—తాపు అని పేరుపెట్టి పిలిచిన వాడు కృష్ణుడు—సమయస్ఫూర్తిగల కార్యాధి, ప్రజావంతుడు. దీని నొక సాధనంగాచేసి తన కార్యము సాధించాలని చూచాడు.

నను భవదీయదాసుని
మనంబున నెయ్యపుకిన్కబూని తాఁ
చినయది నాకు మన్ననయ,
.....

అన్నాడు. తొలగ ద్రోహానిని తాచడం (తాపు) అన్నాడు. ఇందాక చేయి విసిరి నప్పుడు ఆ చేయి తనకు తగిలియుండిఉంటే, ననుభవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపు కిన్కబూని కొట్టిన యది నాకు మన్ననయే అని అనే వాడే. అప్పుడు తగలలేదు; ఇప్పుడు కాలు తగిలింది. ఆ విషయాన్ని సంపూర్ణంగా ఉపయోగించుకుంటున్నాడు కృష్ణుడు. ఈ తాపు కృష్ణుడి తలను పుట్టి, నోటను బయటపడ్డదే. సత్య భామ తన్నినదికాదు.

1. ఈ పదప్రయోగంవల్ల సత్య మనసులో కలిగిన సంచలనము (అందోళన) దాని ఫలితము తిమ్మన్న సిద్ధహస్తముతో చిత్రించాడు.

ఆరంభం పెద్ద అవస్థ !

శ్రీ శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు

“రావద్దు రావద్దు లోనికి
రావద్దు నొక గీతం
రావద్దు రావద్దు లోనికి...
ననుచూడ, కొదిదివేళ
నామనః కార్మికశాల
క్రక్కేడి చండాగ్ని పెగలు
క్రక్కేడి.....”

సరే. ఏమయితే నేం? లోనికి రావద్దని మొదటే చెప్పి తర్వాత లోపల జరుగుతున్న యిటో వర్ణించబోవడం. అందుకే ఆరంభించిన గీతం పూర్తికాలేదు. ఈవిధంగా నేను మొదలుపెట్టి వదలిపెట్టిన గీతాలు చాలా ఉన్నాయి.

“తలలోపుట్టి
కలలో పెరిగి
ఉద్రేకంలో నిండి
ఉన్మాదంలో పండి
కొలకూటపు గాటపు పొగలలో
గంధక ద్రావక కాపారంలో
గండభేరుండాలు కాగలింతలలో...”

తర్వాత బాపకం లేదు.

“వాళ్ళిల్లో చీకట్లో ఎవరా కేక?
నేనేలే... నేనేలే... నేనే...”

అసంపూర్ణంగా ఉండిపోయేవి ఒక్క గీతాలే కావు. కథానికలు, ఉదాహరణకి : గురజాడ అప్పారావు గారు ఎన్నో కథల కోసమని నోట్సు రాసి పెట్టుకున్నారు. చిత్రకావని రచనలు, మాటవరసకి! “ఈ బామ్రు చాలా బాగుందండీ. పూర్తి చెయ్యలేకపోయారా?”

ఎలాగైనా ఆరంభం పెద్ద అవస్థ.

“క్షీతిజశ్శఖ ప్రారంభం ఎక్కడ?” అన్నా డొక కవి.

కాని ఆసలు ఆరంభమనేది ఉన్నదా అని వేదాంతితోబాటు మనం ప్రశ్నించుకోవాలి. “పాపంకాలమైంది. పూటకూళ్ళమృత సంతలో సామాను కొనిపెడతానని...” అని ప్రారంభ మవుతుంది కన్యాశుల్కం నాటకం. కాని అప్పటికే ఎంతో కథ అయిపోయింది. ఈ సంతలో సామాను కొనిపెడతాననడమే ఒక సెలరోజుల కిందట! గిరిశం ప్రవేశించడమే

అదంతా పూర్వకథతో ప్రవేశిస్తాడు. అలాగే ఆ నాటకంలోని ప్రతిపాత్రాకూడా.

అలాగే కావ్య ప్రపంచంలోని ప్రతి గీతానికి ప్రారంభానికి ముందే పుష్కలమైన పూర్వకథ ఉంటుంది. “యారాన నారాజు కేరాయి డానో” అని ఎంకి ఆశ్రీశించినప్పుడు మొదటి మాటలోనే మనం యెంకికి నాయకులబావకి మధ్యనున్న మారాన్ని గ్రహించుకుంటాము.

“మనో ప్రపంచం

మనో ప్రపంచం

మనో ప్రపంచం పిలిచింది.”

ఈవిధంగా ప్రాంభమైన గీతానికి పూర్వం నా మనస్సులో ఏం జరిగింది?

ఈ గీతాన్ని నేను 1984 వ సంవత్సరం ఏప్రిల్ నెల 12 వ తేదీనాడు రాశాను. దీన్ని రాయడానికి నాకు అయిదు నిమిషాలకంటే ఎక్కువ వట్టలేదు. మనో ప్రపంచం అని ప్రారంభించి భుగభుగలు అని ముగించేదాకా పెన్నలు ఆపలేదు.

బేను. ఈ గీతాన్ని పెన్నలుతోనే రాశాను. ఒక వ్యాసం రాదామని “మనో ప్రపంచం” అనే శీర్షిక కాగితంమీద నేనెనకి కలలో నిరా అయిపోయింది. నిరా పోస్తూ ఆలస్యం చెయ్యడమెందుకని కాంయింగ్ ఇంకా పెన్నలు తీశాను. నాన్ స్టాప్ గా నడచిన పెన్నలు భుగ భుగలు అనే మాటదగ్గర వాతాత్మకంగా ఆగి పోయింది. రాసిందంతా చదివేసరికి ఆక్కడితో గీతం అంతమయిందని తెలిసింది.

ఒక్క మామిడి కూడా చెయ్యకుండా మర్చాడు యీ గీతాన్ని ఒక సుప్రసిద్ధ మాన పత్రికకి పంపించాను. పంపిన మూడవరోజుకి “రిటర్ను విత్ థేంక్స్” అనే వర్తమానంతో గీతం నా దగ్గరికి తిరిగివచ్చింది. అప్పటికీ గీతానికి “మహాప్రస్థానం” అనే పేరు పెట్టలేదు. తర్వాత గీతంలో ఒకే ఒక్క మార్పుచేశాను.

“కదం తొక్కుతూ పదం పాడుతూ
కాండ్రు కాండ్రుమని గర్జిస్తూ...”

అని తొలిపాఠం...

కొండ్రు కొండ్రుమని పులికేకీ, గర్జించడం
నింపించేనే ధ్వనికీ ఉపయోగిస్తాం కొబ్బటి
ఈ ప్రయోగం నాకు సంకృతికరంగా లేక
పోయింది. అంచేత

“కదం తొక్కుతూ పదం పాడుతూ
హృదంతరాళం గగన్ము”

అని మార్చాను.

ఈ గీతం రాసి కొన్ని నెలలయిపోయిన
తర్వాత మహాప్రస్థానం అనే షీర్షికతో జ్వాల
పత్రికలో ఇది ప్రకటితమయింది. అంతకు
ముందు సంచికలో వేదలవారి “కాగడా”
అనే గేయం, దానికి ముందు సంచికలో అడివి
బాపిరాజుగారి “ఎగురనివ్వండ్లోయ జ్వాలలో”
అనే గేయమూ పడ్డాయి. అయితే మరో
ప్రపంచం పాట విశిఖపట్టణం టర్నరు
సక్రంలో నేను చదివి వినిపించిన తర్వాతనే
తాను జ్వాలకి పాట రాసిపట్టు బాపిరాజుగారు
ఒప్పుకున్నారు.

ముందుగా అడివి, వేదలవారి పాటలు
చెయ్యడమే కాక, మహాప్రస్థానం ప్రకటించిన
సంచికలోనే దానికన్న ముందు పుటలో
“జ్వాలనా” అనే అనుకరణ రచన ముద్రించ
టంలో జ్వాల సంపాదకునికి గాని అప్పట్లో
అతనికి సలహాలు చెబుతూవచ్చిన వారికిగాని
దుర్మార్గాలున్నాయని నే నానోదించను. జరిగిన
యీ సంగతులను నేను గుర్తించానని మాత్రం
చెబుతున్నాను.

ఈ వాటలోని ఆవేశానికి ప్రధాన ప్రోద్బ
లాలు లా మర్సెయ్యే, లా ఇంబర్ నేషనల్, బరెన్సు
కిని రచించిన “దెస్టినీ” అతి
స్పష్టమైన వాదన వ్రాసిన “ది ట్యెల్స్”, దరిమి
లాని యీ ట్యెల్స్ నేను

శిల్పిని రాత్రి

తెల్లని మంచు

ప్రభంజనం, ప్రభంజనం

అని ప్రారంభించి కొంతవరకు తెలిపించాను.
హారీండ్రకవి “పురాపాలిత్రా జంగ్” అనే
పాటా నజ్రల్ ఇస్లామ్ గీతాలూ నా మన
స్సులో ఏవో మారుమూలల్లో మారుమోగుతూ
ఉండి ఉండాలి. అలాగే కవికొండల కవి
కంతంకూడా. ఫలానాచోట అని చెప్పడానికి
లేకుండా మొత్తం నా కవితా వ్యాసంగం
అంతటిపొడూ ఎడత అల్లక పో, గురజాడ

అప్పారావుల ప్రభావం పనిచేస్తుంది. ఇంచు
మించు ఆ రోజుల్లోనే వేమన్నని నేను మహా
కవిగా తిరస్కరించాను. లేకపోతే

“తలుపు గొట్టెం

హారతి పట్టెం

గుర్రపు కట్టెం

కాదేదీ కవితకన్నరం

దేనాను శిల్ప మనరం.”

అనగలిగిన పాటి ధైర్యం వుండేదికాదు.

మరో ప్రపంచం గీతం రాయడానికి ముందు
1934 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరినెల 18 వ తేదీని
ఎగ్గార్ పో గంటలని అనురణిస్తూ (అనువదిస్తూ
కాదు) ఒక గేయం రాశాను. అందులో

“హాగో హాగో హర హర హరహర

హాగో హరా అని పలికే గంటలు”

అన్న పాదాలు తలిమ్యా గేయంలో చేలన్న
కాకపోవడంవల్ల వాటిని ఉపసంహరించాను.
రెండు నెలల ఆ “హాగో హాగో హర” నించే
మరో ప్రపంచం గీతం వెలువడిందని అన
వచ్చును.

ఇదే విధంగా ధ్వని సామ్యాన్నే వెతు
క్కుంటూ వెల్లితే అప్పట్లో బరంపురం నవ్య
సాహిత్య పరిషత్తులో శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారు
చదివిన

“మాగోమాగో, మాగోమాగో,

ఒకటి రెండూ మూడూ నాలుగు,

మాగో మాగో మాగో మాగో”

అనే శిష్ట ఉమామహేశ రచనకూడా ఒక
ప్రోద్బలమే అని చెప్పాలి.

భావకవిత్వ పద్ధతులూ, గ్రాంథిక భావలో
పద్యరచనా పద్ధతిపెట్టి వ్యావహారిక భావలో
నవీన భోరణిలో సాగించిన నామెదటి రచన

“నేను నైతం

ప్రపంచాన్ని

సమిధ నొక్కటి ఆహుతిచ్చాను”

అన్నది. దీన్ని 1933 జూన్ 2 వ తేదీని
రాశాను. అప్పటికే శిష్ట ఉమామహేశ

విలక్షణమైన ఒక నవీన భోరణిలో రచన సాగి
స్తున్నాడు. కాని సరాసరిగా అని నా రచనను
ప్రేపించలేదు. శిష్ట ప్రభావంలో ముద్దుకృష్ణ
వ్రాస్తున్న రచన గీతాలు ఎప్పటికప్పుడు ముద్దు
కృష్ణ ముఖతానే నేను విన్నవాడిని. రచన

గీతాన్ని కళారూపంగా తీర్చిదిద్దడానికి మున్ముందుగా నేను కొంత శోధనా, పాధనా పాగించాను. హరింద్రనాథ్ గీతాలూ, మరికొన్ని ఆంగ్ల గీతాలూ తెలిసినచడం ద్వారా యీ పరిశోధన చేశాను. స్వతంత్రంగా రాసిన నా మొట్టమొదటి వచన గీతం విగ్యన్తాత్మికం.

“బారులు బారులుగ తీరిన
మబ్బు గుబ్బులు దారుల
దారి తప్పి చరించె ఆరేయి
తరళ సర శరమృదములు...”

ఇత్యాది గీతం. ఇది గ్రాంథిక భాషలో ఉండడం ఇక్కడ గుర్తించాలి. మద్దు కృష్ణనీ శిష్టానీ ప్రేమిస్తూన్న పాశ్చాత్య కవుల దగ్గరికి సరాసరిగా వెళ్లాను. ఆంగ్ల కవులతో సంత్పత్తి కలుగలేదు. ప్రాన్సు జ్యూనీ దేశాల కవుల ఆకర్షణకి ముగ్ధుడూను. ప్రపంచ విశాలమైన దృష్టితో అంతటా కలయజూస్తేనేగాని కావ్య స్వప్నం సఫలీకృతం కాదని అప్పటికీ, ఇప్పటికీ నాఅభిప్రాయం. ప్రపంచం అంతటా అభివృద్ధిని కాంక్షించే కవుల స్వప్నాలు రవ్యన్ విప్లవంలో ఆకృతి ధరించడం నాకు కనబడింది. సామాజిక విప్లవానికి పురోగామిగా సాహిత్య విప్లవం సాగాలన్న దృఢ నిశ్చయం ఏర్పడింది.

ఒకసారి గురజాడ వర్ధంతి సభలో కొంత మంది విద్యార్థుల ఎదుట ఉపన్యసిస్తూ నేను “ఆడంబరంతో ఆర్పాటంతో కూడుకున్న సంస్కృత చుండస్సులను నిరాకరించి సాహిత్య లోకంలో గురజాడ మహాకవి ముత్యాల సరాన్ని చేపట్టడం జాతీయ జీవితంలో గాంధీ మహాత్ముడు అన్నిరకాల దుస్తులూ మానివేసి అంగవస్త్రాన్ని ధరించడం వంటి”దన్నాను. నిజానికి గాంధీజీ యీవని చెయ్యడానికి అనేక సంవత్సరాల కిందట గురజాడ కావ్యరంగంలో విప్లవమార్గం తెలిచాడు. దేశీయ చుండస్సులలోనే ఆచుమైన తెలుగుతనం ఉందని నిరూపించాడు. అనే ప్రజల జీవితానికి ఆత్మంత సన్నిహితమైన వాచా నాలని మరచిపోయిన సంగతిని మళ్ళీ జ్ఞాపకం చేశాడు.

“ముత్యాలసరం : ఒక కృషి” అని ఆ రోజుల్లో నేను వ్రాసిన వ్యాసం ఒకటి వచయిని పత్రికలో వచ్చింది. మరో ప్రపంచం ఛందస్సు ఘోషకూడా అంత సముద్రంగానూ చర్చించ

డానికి వీలంది. అయితే అదిప్పుడుకాదు. ఇక్కడ మాచినాప్రాయంగా మాత్రమే పరిశీలిస్తే చాలుననుకుంటాను.

తురత్రగతిలో నడిచే ఎనిమిది మాత్రల ఛందస్సు మరో ప్రపంచం. ‘పుత్తడి బొమ్మ పూర్ణమ్యా’ అనే పాటలోని ఛందస్సుకూడా ఇదే. బొబ్బిలిపదం కొయ్యోడిపాట ఒకటే మిటి, ఎన్నో జానపద గేయాలూ శ్రీలపాటలూ యీ ఛందస్సులోనే వున్నాయి. మహా ప్రస్థానం, జ్వాలా తోరణం, నవకవిత, ప్రతిష్ఠ, శైశవ గీతి మొదలైన నారచినలూ.

“అలసిన కన్నులు కాంచేదేమిటి?

గొణికిన స్వప్నం!

తొలగిన స్వప్నం!”

అనే గీతికలోని ప్రశ్నోత్తర పూర్వకమైన విరు పులు యీ ఛందస్సులో వైవిధ్యం సాధించడానికి నేను చేసిన ప్రయత్నం.

“ఎనుకలు త్రుళ్ళిన వయస్సు మళ్ళిన

సోమకులూ చావడి!

నెత్తురు మండే శక్తులు నిండే

మైనికులూ రా రారండి!”

అన్నచోట ఆంతుప్రాసలూ, ఆంతుప్రాసలూ “గీతగోవిందం” లోని

“ముఖర మధిరం తృణమంజిరం

రిపుమిత కేళిమలాలం

చలగభి కుంజం సలిమిర పుంజం

శీలయ నీల నిహాళం”

అన్న పోకడలో పోలికకు వస్తాయి.

“మరో ప్రపంచం మరో ప్రపంచం

మరో ప్రపంచం పిలిచింది”

అని ప్రారంభంలో ఒకే పద సముచ్చయ్యాన్ని ముమ్మారు పలికించడంలో

“భజగోవిందం భజగోవిందం

గోవిందం భజ చూడమతే”

అనే శ్రీ శంకర భగవద్వాక్యాల అమేయగేయం స్ఫురణ కొస్తుంది. మాదవసారికూడా భజ గోవిందం అనకుండా గోవిందం భజ అని తిప్పి కొట్టడంలో ఆచార్య శంకరుల అసాధారణ ప్రజ్ఞ సుస్పష్ట మవుతుంది.

“సముద్రం సముద్రం స్థేర సముద్రం

నిసీల విశాల విశాల సముద్రం”

అని నేను ప్రారంభించి పూర్తి చెయ్యని ఇంకో గీతం వుంది. ఇంగ్లీషులో సరిగా ఇదే విధంగా

“ది నీ ది నీ ది స్మైలింగ్ నీ” అని ప్రారంభ మయే ఒక గీతాన్ని చూసి తర్వాత నాపాట పూర్తిచెయ్యాలనే ధ్యాన పోయింది.

మనో ప్రపంచానికి అంధానుకూల ప్రాయం గా “మనో వసంతం” అని ఒక రిద్దరు రాశారు. అంతకన్న

“పాగాకు తోటలు

పాగాకు తోటలు

పాగాకు తోటలు పండితున్.”

అని ఎవరైనా పేరడీ చేస్తే నేను ఎక్కువసంతోషించిఉండును.

పద్యాన్ని గద్యంనించి వేరుచేసి చూపేది ఛందస్సే అయినా ఛందోనుబద్ధంగా రచన సాగించి కావ్యత్వం సాధించడం సాధ్యమే అని వచన గీతాల సంవిధానం రుజువుచేస్తుంది. శ్రమాంటిక్స్ అనే కావ్యానుశీలన విధానాన్ని పాశ్చాత్య కవిత్వ కళాశాస్త్రం ఇటీవల చాలా విస్తరంగా అభివృద్ధిచేశారు. ముఖ్యంగా ఆంగ్ల కవయిత్రి ఎడిత్ సిట్స్ వేగ్ ఈ గీతాలసంపుటి ఒకదానికి ఉపోద్ఘాతం రాస్తూ యీ నూతన విమర్శలో కొత్తకొత్త లోపులు చూపించింది. సమాంటిక్స్ అంటే కవిత్యంచేసే సవ్యధి.

“త్రిభువన కుక దృఢం పంజర
విభవమృత్యుకు సమస్త విప్లవ నిగోళ
కభుజగపతికి, నిశ్చలజగ
దభిన్న రూపులకు—

అని ఛందో పద్ధతే కంద పద్యంలోనే కాక

“ఆ చలించే కలగాపులగపు

విలయావృత్తు

బలవత్ బృందం పరిగెత్తనలో

నేనేయే పీఠులలో

చంక్రమణం చేశానో”

అన్న గణపంచంకాని పాదాలలోకూడా యీ సవ్యధి వినిపిస్తుంది. తిక్కన మహాభారతంలోని ఎన్నెన్నో వచన గమకాలలో కవన మణిగణ రచన గణగణాలు విసపడతాయి.

వచనాన్నే పిన్నపెద్ద పాదాలుగా పంచి రాసినంతమాత్రించేత వచన గీతం సిద్ధించదు. లేదా ఏకందపద్యాన్నో గీత పద్యాన్నో ఇక్కడోమాత్రా, అక్కడోగణం లాగేసి కుంటుంటేనా వచన గీతంకాదు. వచన గీతానికి

కవిత్యం అంటే ఇది అని నిర్ధారణగా చెప్ప గలిగినప్పుడే వచన గీతం అంటే ఇది అని చెప్ప వచ్చును. చాలామంది మాత్రాచ్ఛందస్సులో గేయానికి వచన గీతానికి ఉన్న తేడాని తెలుసుకోలేరు. కొన్నిమాత్రం ఛందోబద్ధమైన గేయాలు అక్కడక్కడ విరిగిపోయి వచన గీతానికి చేరువగా వస్తాయి.

“ఎగిరించుకు లోహ విహంగాలను

కదిలించుకు సుప్త భుజంగాలను

ఉండనీ,

మస్తిష్క కులాయంలో

మనో వస్త్రికంలో.”

అనే గీతంలో మధ్యని పడ్డ ఉండనీ అనేమాట అంతకుముందు వచ్చిన గెండు పాదాలనీ అడ్డ గించి నిలబెడుతుంది. స్థూలదృష్టికి ఇది ఇంచాకా నేను చెప్పిన కందపద్యాన్ని కుంటించడం లాంటిదే. కాని ఇక్కడ ఒక ప్రయోజనంతో ఈపని జరిగింది. ఈ గీతాన్ని మాత్రాచ్ఛందం లోనే చేర్చాలిగాని వచన గీతం అనడానికి వీలేదు.

‘మహాప్రస్థానం’ గీత సంపుటిలోని చాలా రచనలు ఒక్కమాటు ఒక్కచోట ఒక్క పూటలో రాసినవే. కాని నాలుగడు గీతాలు మాత్రం మొదట ప్రారంభించి తర్వాత కొన్నాళ్లకు పూర్తిచేసినవి. “దేశచరిత్రలు” వరుసగా గెండుగోణులు కూర్చుని రాశాను. ప్రారంభించిన తేదీకాక పూర్తిచేసిన తేదీనే విషయానుక్రమ ణికలో ఇచ్చాను. మొదట కొంతవరకు రాసి, తర్వాత చాలా కాలానికి పూర్తిచేసిన గీతాలలో ముఖ్యమైనది ‘జగన్నాథుని రథచక్రాలు.’ ఇది ఎప్పటికీ అసంపూర్ణంగా ఉండిపోతుందేమో అని ఒక్కొక్కప్పుడు నాకే సంబేధం కలిగేది. ఇదిలేకుండా మహా ప్రస్థానం పూర్తి కావడానికి వీలేదు. కాని తొందరపడి ఏదోవిధంగా రాసెయ్యడానికి యిష్టలేదు. మహాప్రస్థానం సంపుటిలో మొట్టమొదటి గీతం మహాప్రస్థానం, చిట్టచివరి గీతం జగన్నాథుని రథచక్రాలు ఉండాలని నా ఉద్దేశం. ఎలాగైతేనేం అనుకొన్న విధంగా 1940 లో ఒకరోజు రథచక్రాలు రాయడం పూర్తి అయింది. కాని

అగుమంచికథ

శ్రీ వేటూరి - ఆనందమూర్తిగారు

—(1)—

యాదవభారతమున ప్రధాన పురుషుడు కాటమరా జయినప్పటికీ, నాతని నంటి పట్టుకొని యవాంతరకథలు పెక్కులు, తత్కథా పురుషుని కాలమునకుఁ దర్వాత నాంధ్రదేశమున ప్రచారములోనికి వచ్చినవి. వానిలో కెల్ల కాటమరాజు చరిత్ర ప్రధానమైనది. కథా సంగతియుఁ గవితా సారస్వమునగల యీ కాటమరాజుకథ జానపదుల కుత్సాహోద్యోగములను గొల్పి తత్కథావిస్తరణమున కవకాశమిచ్చినది. కాటమరాజు కథ నాధారముగా గొనియే యాదవచరిత్ర చిలువలుపలవల్ల భారతముంత యుద్ధంధ్రమైనది. కాటమరాజు పశువు మేపుకై నెల్లూరు కేగుట, పుల్లరి యొడబడి పశువుల మేపుట, నడుమ కారణాంతరముల వలన పుల్లరి నగవేయుట, తత్కారణమున

కాలేదు. అందుచేత 40 తర్వాత వ్రాసిన నీడలు, నిజంగానే, గర్జించు రష్యే అనే గేయాలు కూడా యీ సంఘటిలో చేర్చాను. 1930 నుండి 50 దాకా చాలా ఆధివాస్తవిక గీతాలూ, హాస్యపద్యాలూ వ్రాసినప్పటికీ వాటిని విడివిడిగా అచ్చువెయ్యకలసి ఉంటుందని మహాప్రస్థానం సంఘటిలో చేర్చలేదు.

ఇది నా కవితా ప్రస్థానం కథ. అయితే 1980 కి పూర్వం వ్రాసిన పద్యాలను గురించి గాని, 50 తర్వాత రాస్తున్న రచనలను గురించి గాని ఇక్కడ ప్రస్తావించలేదు. కవిత్యమే కాదు ఏది రాద్ధామనుకున్నా కృత్యాద్యవస్థే. అయిదు నినిమాలలో రాసినా, అయిదేళ్ళలో రాసినా కృత్యాద్యవస్థే. ఒకసారి నేను ఒక్కరోజున పది సినిమాపాటలు రాశాను. పదిపదిపాను ఏళ్లనుంచీ రాయాలనుకున్న 'నడనత్సంశయం' కిందటేజే ప్రారంభించాను. ఇంకా పూర్తి చెయ్యలేదేమని కొందరు మిత్రులు విసుగ్గా అడుగుతారు. వారి కేమని జవాబు చెప్పడం? మరి కొంచెం వ్యవధి ఇవ్వండని అడగడం తప్ప?

(ఆరే ఇండియా రేడియో, మద్రాసు కేంద్రం హరి పాఠశాలలో.)

నెల్లూరి నలసిదికిని గాటమరాజునకు నెట్గడ్డ పాట యుద్ధము జరగుట యాదిగాగల కాటమరాజు కథలోని రసవంతములైన పెక్కు కథా భాగములను విస్తరించి విడివిడిగా తర్వాత కవులు తీర్చికొనినారు. వారజాత పురుషులగు నుండిపోయినను, వారి రచనలు మాత్రము నేటికిని జిరస్థాయిగ నిలచిపోయినవి. అట్టివానిలో భట్టు రాయబారము, ఎఱగడ్డపాటి పోట్లాట, కోటపాటి తాటివృక్షము తెచ్చుకథ, మొదలగున వితాపూర్వము ప్రకటితములు. ఇట్లుదాల్తున్నా, యాదవులకీర్తి ప్రతిష్ఠల నిమిషమిడింపజేసిన వాడునైన కాటమరాజు ప్రధానముగాగల యాదవచరిత్ర కేవల మౌననిశిత చరిత్రతో మాత్రమేకాక తద్యంత పూర్వ పురుషుల చిత్రవిచిత్రగాథలతో, బెరిగి పెద్ద నైనది. ఇట్లెంచిమాడ యాదవచరిత్రయందు కథలోకాటమరాజునకు సంబంధించిన వ్యక్తులందఱిపేరిట తలకొకగాథ కలదనవచ్చును. వలురాజుచరిత్ర, వలురాజుయుద్ధము, పోతురాజు చరిత్ర, పంచలింగాల కొండయుద్ధము, పెద్ది రాజుకథ, కాటమరాజు చరిత్ర, ఆవులమేపు, భక్తిగన్నకథ, అగుమంచికథ — మొదలైన వన్నియు నట్టివే. ఇవి యన్నియు వివసాంపుగ నుండి తెనుగువారికి గథావాఙ్మయముమైనల ముక్కువను జాటుచున్నవి. పోగా, నివియెల్ల యాదవచరిత్రకు సంబంధించినవే కావున యాదవులే వానిని చక్కజేసికొని సంగ్రహించుకొనినారు, ప్రచారములోనికిని దెచ్చినారు. ఇది తెనుగుభాషలోని తీసి నెఱుంగగోరువారి భాగ్యనిశేషము. వానినెల్ల నేకరించి, సంస్కరించి, ప్రకటించుట మనకర్తవ్యము.

ప్రస్తుత ప్రసంగము విషయము అగుమంచికథ. ప్రాయశఃకముగా నీకథ యాదవభారతమున దుది పర్వమునవచ్చును. పాలేటికడ జరిగిన పోరులో నిరుపక్షములవారను సమసిపోవుదురు. యాదవ పురుషులకుఁ గైలాసపయనములు కలుగును. ఆవార్తలను బసువన్న పోసకొండకుఁ గోని వచ్చును. అంతట నచటి యాదవశ్రీ లోభి

గము లూడ్చి, యగ్ని కల్పించుకొని, యాహుతై పోవుదురు. పురుషులనుగూడి వారికిని కైలాస పయన మబ్బును. దానితో యాదవచరిత్ర సరి. ఈ కథలోకల్ల ప్రధానపాత్ర యగుమంచి. ఆమె సిరిదేవి కూతురు. కాటమరా జామెకుఁ దిత్తవ్యపుత్రుఁడు. కాటమరాజులు యుద్ధమున కేగగా, వారి యాడువా రింటివద్ద జైవములను బ్రాకించుచు, నన్నల తేమమృత్యుయ గోరుచుండిరి. పాలెటి కడనుండి యుద్ధవార్తలు వడివడి రావయ్యెను. అప్పు డన్నలతేమ మృతే ించి యగుమంచి శివరాత్రి యుండగోరును. జంగములను, బ్రాహ్మణులను విచ్చి సత్కరించి, విందుగావించి, వారి యాశీర్వాదములను బడయును. ఆడువా రానాడు శివుని ప్రార్థించి శివరాత్రి జాగరముంగడు.

“శివ! నీలకంఠ! యోశివ పారిజాత!
శివ! లోకరక్షక! చిన్మయాకార!
త్రిపురసంహార! యోదీనమందార!
పాపవిదూర! యోధ క్రమంచార!
గౌరీమనోహర! కైలాసవాస!
కరుణాంతరంగ! శ్రీకంఠ! సర్వేశ!
నందివాహనరూఢ! నాగభూషణుడ!
యెందును నరిలేరు చంద్రశేఖరుడ!”

అని కైవార మొనరింతును. శివారాధన సేయు గండర్బమున క్రితాశ దిచ్చెము చెవరిపోవును. దాన నేదేని దోషము వాటిల్లనని వారి భయము. తర్జితపాపహరమునకై యగుమంచి తల్లి సిరిదేవి యనుజ్ఞ గొని యుల్లువున్నను బంపి జయవారము చాటింపు సేయించును. పిదప వడినగాఁతలో పగడసాల లాడును.

“ఇరుగొ గుగాఁజని వడినయు వైచె
నదిగొ బారాయని యగుమంచి వైచె
పగడసాలలక్ష్మి: పడతు లిద్దఱును
నరిపంచ మాయెనని చాలించి రంత.”

శివరాత్రియుండిన మరునాడుదయమే యగుమంచి తలయంటుకో గోరి తల్లికి విన్నవించును. ‘కూతురి మాటకు గృపసిరిదేవి-సిరితో కోడండ్ల నేర్పుతోఁ దిలచి - తరుణి యగుమంచికి తలయంటు’ మనును. అప్పుడు నల్లమేడ, ఓడగంగ, మరిపోత, నూరమాంబ, నాగమాంబ, బయ్యమాంబ, చినమల్లు, మొదలైన కోడండ్లేడుగురు తామామె తలయంట తగమని మనవి చేసి

కొందురు. ఈ పట్టు చాల హృద్యముగనుండును. మచ్చన కొకకొంత—

‘కనుబాజి పూబంతి కన్మారి మెకమ
మన్నెరాజులదేవి మగువకోగంగ
ఆవులన్నకుచెల్లె లగుమంచికివు
వేవేగ శిరసంట వెలదిరావమ్మ.’

* * *

‘అరిసీలములబోలు నతివపెన్నెరులు
నెలతరు సేనంటు సేరమ్మ తగగు.’

మరిపోత మాటలు మదికిరానిచ్చి
‘మేరున దిలచెను నూరమాంబికను.

‘కట్టాణి మత్తము! కాంత నూరమ్మ!
అగుమంచి శిరసంట వమ్మకోకొమ్మ.’

ఆరూఢి సిరిదేవి యాడినందులకు
నూరమాంబిక పల్కు నుదతితోనపుడు.

‘నుమృదగెక్కలు తొయ్యలికురులు
వెమ్మతో సేనంట సేరనోయ్యత!’

నూరమ్మమాటలు గుదలి సిరిదేవి
తీరుకాదని నెల్పి తిలకించి యంత

‘తిలకంబు నుగుటను దిద్ది నావమ్మ
కలికినో బంగారు కర్కణ బొమ్మ

నాగమ్మకోడల నాతి! వమ్మ
అగుమంచిని శిర సంటి పోవమ్మ.’

ఆరూఢిసిరిదేవి యాడినందులకు
నాగమాంబిక పల్కె నాతితోనపుడు

‘నీలమాణిక్యాలు నెరిగలకురులు
నీలవేణికి నంటు సేరమ్మ తగగు’

నాగమ్మమాట వింగ సీరిదేవి
బాగుగా యరణప్పబయ్యను దిలచె.

‘అణిమత్తపు బొమ్మ అమ్మబయ్యమ్మ
చాన భూదేవికి నరివత్తువమ్మ.

మరిమరి చెప్పెద మగున యగుమంచి
శిరసంటుదువుగాని శిక్ష్మమే రమ్మ.’

ఆరూఢి సిరిదేవి యాడినందులకు
బయ్యమాంబికపల్కె భామతో నపుడు

‘మతిగల యగుమంచి మాధవునిచెల్లె
లతివల కాయను నంటగారాడు’

ఇట్లు వారువారనగా తమవరి సిరిదేవి ముద్దు

కోడలు సిరిగిరమ్మను విచ్చి తలయంటు మనును.

ఆమె దాని కొప్పి బంగారు గిన్నెలో నూనె

బట్టుకొని తలయంటగా తరలివచ్చును. మార్గమున ద్వారబంధము తాకి తలచమురు చిందును, అందుకు భయమంది క్రిదేవితో నావార్ తలు

దగా వారెల్ల నద్దాని నపశకునముగా నెంతురు. పిదప నల్ల చెరువునమీపమున గల శృంగారపు పూదోటలో స్నానమున కమర్చి సిరిగిరమ్మ తల యంటును.

తలయంట నగుమంచి తరుణికి నేడు పసిడిగి స్నైలను సంపాదించినా బోసి చందన జవ్వాజి సఖియలు తెచ్చి నలుగిడు డని చెప్ప నాతి యగుమంచి కావేళ నలుగులు వేవేగ నిడిరి. తులలేని శృంగారతోటలో పలికి నలుగాడ నగుమంచి నయమైన యట్లు నడకరి యంచలు నడయాడునట్లు నెమ్మదిగా లోడు నెలతలురాగ నిమ్మరూకులనీడ నీటుగారత్న ఖచిత్రమైనటువంటి కనకపీతమున నగుమంచి కూర్చుండె నంతలో సఖులు మక్కువశీకాయ ముంచినారు. శీకాయ వేవేగ శిరసున బెట్టి కురులు వెళ్ళంగ గఖులు తలరుగి వరుగతో జలకమువామాక్షికపుడు చెలువైన బంగారు చెంబులముంచి తలమీద బోసిరి దారులందరను జననాథు చెల్లెలు జలకంబులాడి పొడవైన వస్త్రంబు పాలుపుగాజుట్టి పిదప వేడుకు తల పీతంబు పైని పాలుపైన పుత్తడి బొమ్మయన్నట్లు నిలుచుండి సురపొన్న నీడలచేరి శిరసార్చు కొనియెను సిరిదేవి పుత్రి.

ఈ లోపుగా నగుమంచి యాడిన నీ రంతయు వెల్లువలై పూదోటలో నరటులకుఁ బనసలకుఁ బ్రవహించును. అదిమాచి యచ్చటి కేతెంచిన యత్తశీమరమ్మ శివరాత్రి తానుండి శిరసంటు కొంగా పారిన నీ కేటు లగుట, దానివలన కలిగిన దుష్ఫలితములు వివరించుచు, వలురాజు, పోలు రాజు, సింహాద్రిరాజు, పెద్దరాజు, ఎరనూక రాజు, నలనూకరాజు, అయితమరాజు మొదలగు వారి కథాప్రసంగములను గొనివచ్చును. తానా నాడాడిన నీ కేటులగుట కారణముగ నే తనవారు మడిసి రట. అందలాలగి పాలాయె నట. అన్నియు రుత్తలయ్యెనట. తరతరముల పెద్దలు తమవద్ద చెల్లిరట. ఇట్లుగా నేమేమో విషపువార్తలు కొమరమ్మ మేనకోడలికి విని పించిపోవును. దానితో నగుమంచి గుండెలు

నీరగును. అపశకునమాడిగండుల కత్తమీఁద కొప మున్నను వెఱపుమాత్ర మామెను వీడి పోలేడు. కొమరమ్మ పెడలిపోయిన తర్వాత కోడలరమడినిండిన వెఱపుతోడ నేయలంకరించు కోబోవును. అన్నలు తనమీఁద నలిపేమతో నిచ్చిన వారవారాలసామ్యము వరుగతోపెట్టు కొని, చీరలు సామ్యము తీసిగా దిద్దుకొని, యంద మద్దములోఁ జూడబోవును. కాని యన్నియు నపశకునములే గోచరించునవి. అద్దములో చీరమాసినట్లుగుపించును. నగలు నాణెము తప్పినట్లుండును. తడవ తడవ కామె గుండెలు దడదడ లాడిపోవును. భక్తిరన్న, కాటయ్య, అయితన్న, వల్లభన్న, కరియాపులన్న, ఎర నన్న, ముమ్మయ్య, భీమన్న, వీరన్న మొదలు గాగలవార లిచ్చిన చీరలు నగలు తీరు తప్పి పోవును. ఇక—

“అన్న లిచ్చిన సామ్యు లనువుగా ననుచు వన్నెగ పురుషుని వారాలసామ్యు లగుమంచి తాలిమినపుడు తాబెట్ట పూలమాంజిప్తను బూని తాగటై పులిగోరు అవికెను బూని తాడ్డాడిగ మొలకచమ్ములమీఁద మెగి బన్న సరము లత్తుకొన ముత్యాల హారాలబెట్టి గండిట కడియాలు సఖియ తాజుట్టి బంగారు కుమ్మల బవిరంచుకమ్మ పొంగుచు నలివేటి పొసగంగ బెట్టి పసిడి వడ్డాణంబు బాగుగా బెట్టి చెంగైన బంగారు చెరగుల చీర రంగుగాధరియించి రత్నాలసామ్యు లగుమంచి యంతట నందాలభరితై వేడ్కతో నద్దంబు వేమారు జూచె.”

అప్పుడు—

“అద్దంబులోపల నాచీర నగలు పుడమిశుకెల్లికి పూలమాంజిప్త పొంగుమై యుండెను పులిగోరు అవిక పిక్కటిలి యపుడు చిగువుగా నుండె నరయంగ సామ్యుల కటుకొంటివచ్చె మేనికి బంగారు మేలిమిపెచ్చె.”

అందుల కామె యానంద మొంది తమకు కైలాస పయనాలు తప్పక కల్గనని తలచును. అగు మంచి పేర్చేర సతివలందఱను విలది - కొఱు రమ్మతోఁగూడి ముత్యాలపాలకినెక్కి పయన మగును. గుడిలోని గంగను గూడివేడంగ నాథు

వారు తోడరాగ నందరును బోవుదురు. అగురు గంధములతో గంగ నలంకరింతురు ఘాపదీప ములు పెట్టుదురు. కాని గంగ కళిదప్పి కన్న దును. దూర్వానుకాపంబు దొనకొండ తగిలె ననుకొందురు. గంగను నివృత్తి ప్రాగవజ్ఞేనీ పడతులందరును హస్తతి పక్షములుపట్టి వేమారు గంగను వేడుకొందురు. బోనాలు పెట్టింతురు.

‘చక్కని మాయన్న సంగ్రామజయుడు
కక్కనపు వైరి కంఠిర వుండు
నేనలు దానును త్రేహానవస్త్రై
మానిని! యెత్తైనమలల నున్నట్టి
యేపెలు నరికించి యెలమి బండిసిట్లు
మానటి కాడింతు మా తల్లి నీకు.’

అని యగుమంచి పరిపరివిధముల ప్రార్థించును. ముందు జడ లిడుదునియు, చేతిపూటిత్తు ననియు, బారిగుండము జొత్తుననియు, పదివేల దివ్యరత్నైంతుననియు, కుంకుమబండ్లు తోలెంతు ననియు, మ్రొక్కుకొనును. తుదకు

‘బసువన్నగోకుల పరమపుణ్యుండు
నెన లక్షయాదవ పీఠకంపటము
నక్షయ మొనరించి యాదుకోవమ్మ
దక్షిణపాలేట తల్లిగోగంగ!’

అని వేడును. అప్పుడు గంగ పారిపారి దుఃఖించును. ‘దడదడ మని గంగ తల్లడమంది—గుడి లోని గంగమృగుడి యెత్తు పెరిగె’, నందుకు ‘సిరి దీవి మొదలైన నాలువలందరును - పారిపారి దుఃఖించి పొగలి రంపణును, తామరనీరుతై తల్లడమంది — కుమిలిపోయిరి మేనుకుమ్మ రావను గ.’

‘ఇంతిగో యాదాలికిలవేల్పు వనగ
కాంతిఃపాసితివేమి గతియేమి మాకు!
మున్నఃపాకల్లను ముదముతోనీవు
మిన్నఃరిగివచ్చి మీఁద వ్రాలినను
అరచే నాపెద సంతివోతల్లి!
అరచే నాపక నన్నలమీద
దయదన్వి విడచి తె తల్లిగోగంగ!..’

అని దీనాలు పము గావించి యిక్కట్లు తెలుప నోరాడనేని తనకు స్వప్నమున యావదవృత్తాంత మును నెలుపును యగుమంచి గంగను వేడు కొనగా, సంకల్ప నింటికివత్తురు. రాత్రి నిద్దరలో నుండగా పులదేత గంగ యగుమంచినీ లేపి కలనివార్తల్ల కలలో వివరించును. కానికలను జెప్పి గంగను కదలిపోగా తత్తరమంది యగు

మంచి దాదులఁ బిలచి, యత్తచే నంపించుకొని, తల్లికీవార్తఁ జెలుప నారాతిక బయలుదేరి పోవును. అర్ధరాత్రిపూట నయితన్న పేరుబెట్టు కొని తలుపుఁ దట్టగా సిరిదీవి యాశఁడే వచ్చె నని తలులన తలుపు చలుచును. కాని యెదుట నగుమంచి ప్రత్యక్షమగును. అప్పుడామె వెలుగంది యిట్లును.

“నాతిగో! అక్కన్న నాముద్దుపట్టి
నీతికాడీవేళ నీకు రాదగునె?
రాజులేకనే నగరంబును వెడలి
రాజెల్లు నటవమ్మ రమణిగో నీకు?
మియ్యత్త కొమరమ్మ మేనవారసుచు
నీయ ముండుట నాకు విషమాయెనమ్మ!
యేట్రాద్రి నాడిక తనకరెరితోడ
తాపత్రయపుమాట తలపోయునమ్మ!
కలవారియిండ్లను గడుపేదవారు
తెలినుక వియ్యము నిలచేయరాదు.
పుట్టింట నుందని యూరివారలతో
నట్టిట్లు లాదు నే యత్తకొమరక్క.
అలవిగానివేళ నర్ధరాత్రయె
ఫలితంబు తెలిసినది పడతిరాదగునె
యేమివార లయిన నింతలే దనక
యామెతోచెప్పినీ వంపించుకొన్న
మేనవారముమందె మేలమ్మచేయ
మనవంటివారికి మరెనీతికాదు.”

అనును. దాని కగుమంచి యత్తచేత నంపించు కొన్నవార్త వివరించి, కలఁగాంచిన కలవరము తెల్పును. అప్పు శ్రీదేవియు దాన నపశకునము నెంచును. అవులన్న దేవీయైన గంగ దివ్య విషయములు తెలిసినది కనుక కలను వివరింపఁ గాంతలు వేడుదురు. అగుమంచి కల జెప్పును. గంగను కల విప్పును.

కొగలవార్తలు కలగానువచ్చె.
నావార్త పరిణామ ములుచెల్లిరంత
దేవదేవుండిదే తెలుపంగవచ్చె.
తెల్లవారగవచ్చె తెలియంగలేవె
కలనెంచి యగుమంచి ఘనపీఠగంగ
కలజెప్ప కలవిప్ప కడుతెల్లవార
నడయాద్రి శిఖరాన నుదయించె నినుడు
నేనున యాదవ నెలత లందరును
నతివేగలేదిరి “హరహరా!” యనుచు.”

ఇంతటితో నసంపూర్ణముగా నగుమంచికథ ముగియుచున్నది. లభ్యమైన వ్రాతప్రతిలో

నింతకుఁ దర్వాత్ శిథిలమై యున్నది. దీని పై కథ యేమగునో యిందు తెలియరాకున్నను తదితర కథాప్రసంగములబట్టి తెల్లముగా చెలియ నగును. అటు మన కుపయోగపడు కథాభాగములలో “భక్తిరత్నకథ” యొకటి. ఇదియు నగుమంచికథ వలెనే యాదవ చరిత్రలో తుది ఘట్టమున నుండును. భక్తిరత్నకూడ కాటమ రాజాదులకు పితృవ్యపుత్రుఁడు. అతఁడు చిన్న నాటనే కాశిక బోవును. అతని చరిత్రయు చిత్రమైనదే. తుద కొకనాడు గయలో పిండము బెట్టుచుండగా నాతనికి యాదవులు కైలాస మేగుట గోచరించును. అప్పు డాతఁడు దొన కొండకు లిగుగు ప్రయాణముచేయును. అప్పటికే పారేటివార్తలు బసువన్న కొనిరాగా దొన కొండలోని యాదవ స్త్రీ లగ్నికొఱుతి యగుదురు. ఈ పట్టున కొంత “భక్తిరత్న” కథాభాగ ముద్ధరింతును. పారేటినుండి బసువన్న రాగా కాలగతి తెలియగోరి

చేనుపూ కడియాల చుట్టుకొబ్బలు
బంగారు కడియాల పసిడిరేకలును
కొల్లగా మత్తాల కుచ్చులపేర్లు
కనకంపు మట్టలు కాళ్ళపిల్లెండ్లు
వీరబొబ్బిలికాయ పెండంగరాలు
పేరైన సామ్యుల పేటైనగుమంచి
పణతికంకణములు పట్టుపుట్టులు
వారాలసామ్యులు వరుస ధరించి
బసువన్న కడతొలు పయనమైవచ్చి
దీనిపైయున్న బసువన్న మోముజూచి సంగతి
యేమని, గతియేమని ప్రశ్నించును.

అగుమంచి మాటలకొ బసువన్న
యాకొళమునుజూచె నత్తైతి యపుడు
జలజల కన్నీరు జడిబట్టినట్లు
రక్తము కన్నుల రాలిచె నంత
అపుడు—

అడలంగ బసువన్న నగుమంచి చూచి
పారేటి వారల పగ వారికిచ్చి
“నీలకంఠదేవుడా నిజవార్త చెప్పివా?
“పరిణామములు చెప్ప బసువన్న తస్యివా?”
అని పృచ్చించును. చేయనదిలేక నూరివారందరిని పేర్కొనినది పురిటివారిని, పసిబిడ్డలను, ముసల్గును పట్లము వెళ్ళనంపును. గొలుసులు తప్పించి పట్టలను మృగములను విడిపించును. గుండము త్రవ్విరిచ్చి, “గంధపు తలుపులు ఖండించి

శిర్షి-ముందర ననిమూక మేళమృత్రాయ”
తనవారి నందరిని బలమను.

“మత్తేభముల నడుపు మత్తాల బామ్య
బత్తిరన్న నల్ల మేడ కట్టాయత్తపడుమా
సిరిముద్దు మొగముల చింతాకు ప్రతిమ
కరియావులనాగ కట్టాయత్తపడుమా
నాతిగోసి సేను నల్లరటిపండు
నేటివారి పోత కట్టాయత్తపడుమా
మల్లెపూవులబంతి మగువ చామంతి
వల్లభన్న య మూర కట్టాయత్తపడుమా
మాటకు మాంచాల మగువగో గంగ
కాటమన్నగంగ కట్టాయత్తపడుమా
కొదమసింహము చిలుక కోకిలవాణి

పద్మనాభుని తల్లి కట్టాయత్తపడుమా”
పదప నందరును గలిసి గుండమునకు నడకురు.

మరి వేగ నగ్నిచే మడిసిరందరును
భక్తుని నల్ల మేడ పడతివీరగంగ
కరియా వలగంగ కాంతలందరును
అరిగి యానాడు అద్భుతంబుగను
కనకిరథములలో కైలాసమునకు

భక్తిరత్నయు వీరిని కలిసకొనును. అందరకుఁ
కైలాస ముబ్బును.]

ఇదియే యగుమంచి కథాసారము. కథా
వస్తువల్లమైనప్పటికి కలితాసామగ్రి యనల్పమై
నది. తెలుగుదేశము పుక్కులించు తీరుగల దేశి
రచన. వామకల నోళ్ళలోబడి భ్రష్టమై
లభించినదిగాని లేకున్న దీనిరచన లోకోత్తర
ముగ నుండియుండునని యూహింపవగుచున్నది.
చిక్కినిభోవన, జతగూడిన కవితకల్ప యీకథ
తెలుజాతీయేతివృత్తముతో జూ నుమిరి
యున్నది. కొంత యానాటి తెల్లనాటి
యాచార వ్యవహారముల ప్రతిబింబించునదిగా
నున్నది. మేనవాటిలో సంబంధము, కలిగిన
వాటిలో లేనివారి బాంధవ్యము—తత్సందర్భ
ములు నిందుకొంత వివరింపఁబడినవి.

పదజాలము :-దేశి తెల్లపదజాలముతో నీ.రచ
నకు వచ్చెవచ్చినది. తురుతు వార్తలు
(గొంచు); రుత్తి (లయ్యాని); బండిసిళ్ళు;
వావురంబులలితి (వదిసెలందరు - చెంపలు
ముడిచి చేరకొప్పల్లు); వారాలసామ్యులు;
నూర్యసోమవిధులు—ఇత్యాది చిత్రాధములు
గల పదజాల మిందున్నది. వీని కించుక
వివరణము.

తురుతువార్త:-వేగముగా వచ్చువార్త. త్వర త్వరగావచ్చువార్త. (తొరతొరగారావాలి-వ్యవహారము.) త్వరితశబ్దము హిందీ, మరాఠీ లో తురుతుగామారిని పరిణామమే తులుతు. (తులుతుగా రమ్మ అనియు వ్యవహారమున్నది.)

రుత్త:-నాశము అని రూఢ్యము. వ్యర్థమగుట అని యోగికారము. రుత్త శబ్ద భవమని తలతును. (వానిరూఢ్య రుత్తాయెనుపో; రుత్తమాట లేందుకు—అని వ్యవహారము.)

బండిసిట్ట:- శివత్రిపుట నిడులప్రేలాడుట శివమునులకు త్రితిశము. “అంబోధరము క్రింద నడియాడు నైరావతియు” అని సిడి ప్రేలే తెలుపయోచు. పాండ్య రి అసిట్ట గంపసిడి, గాలపుసిడి అనిద్విధములని శ.ర. లోగలదు. గంపసిడియేబండిసిడి కావచ్చును.

వావురము:-వారువశస్థమునకు వ్యత్యయరూపము (పావురము—పాడువనువలె) వావురముల రితి చెంపలు ముడుచుకొను తీరిని, గుజ్జపు లోకవలె వంపులిరిగి చెవుల వెనుకకు జూరు చెంపకట్టు నిట్టందురు. (“నెలతెల్పు నేవడమ్యలకు నైకేల్పునొమ్మ చెప్పిన వావురమ్మ వారు” అని నాజవాహన విజయము లోని ప్రయోగమునుజూపి దీనిఁ సరియైన ప్రయోగము చిక్కినకొడు — అని శ.ర. కొనియ (వా. వారు.)

వారాలనామ్మలు:- వార మనగా మారు. వాగాల నామ్మలనగా దినదిన మెకటిగా వరుసగా పెట్టుకొను నామ్మలని యము. పెద్దింటి వారు, కలిగినవారు పెట్టిన సామ్మ పెట్టుకుండ వారమున కొకటి చొప్పున నేడు వారములకు నేడు రికిముల నగలు పెట్టుకొందురు. ఈ యలవాటు నేటికిని మన దేశమున గలదు. వీనినే వాగాల సామ్మలని, వారవారాల సామ్మలని, ఏడువారాల సామ్మలనియందురు. (ఏడువారాల సామ్మలు పోయినట్లేడుస్తావేం? అని వ్యవహారము)

నూర్యసోమపీఠులు:- ఈ శబ్దముయితే పలుచోట్ల కానవచ్చినది కాని దీని యర్థమేమో యిట్టి వలె కలుగు నా తెలుగరాలేదు. ‘నూర్య సోమపీఠు’ అని తాళ్ళపాకవారి సంకీర్తనల

లోను; ‘నూర్యసోమపీఠులు తిరిగి’ అని కృష్ణమాచార్య సంకీర్తన ములలోను; ‘నూర్యసోమపీఠుల జొచ్చి’ అని కొటమరాజు కథలోను; ‘నూర్యసోమపీఠులు చాటి’ అని యిందును గానవచ్చినది. నాలుగు పీఠులు చాటుట, నాలుగు పీఠులు తిరుగుట అని వీని యర్థమగునని మాలముగా సందర్భమునుబట్టి గుర్తించితినిగాని స్పష్టముకాలేదు. ఇటీవల దక్షిణ హిందూదేశ కానన సంపుటి ఏడవవాల్యం చదువుచుండగా చిత్రమైన పైపద స్వరూపమందు నాకు కానవచ్చినది. సోమనూర్యపీఠులు కలియు దిక్కు ఈశాన్యముట. ఆనగా, తూర్పు, ఉత్తర పీఠులు కలియుదిక్కు; నూర్యపీఠ-తూర్పు పీఠ, సోమపీఠ-ఉత్తరపీఠ. ఈ యాధారమునుబట్టి నే నూహించిన యర్థము సరియైనదేనని నిరారించుకొంటిని. నూర్యపీఠ మొదలు సోమపీఠ వలకుగల నాలుగు పీఠులను చుట్టుట, ప్రదక్షిణము నేయుట అని యర్థమగును. (ఈ శబ్దము శబ్దరత్నాకరాదులలో కానరాలేదు.)

ఇవికొక కొన్ని యాభరణముల పేరులిం దుదాహరింపఁ బడినవి. వానిలో “గింపైన గంట” అని యొక యాభరణము పేరున్నది. ఇదియేమో యెలుగరాలేదు. (కుంపైన తుమ్మలను పేరుగల యాద్యులనెడి కర్ణధూమ విశేష మొకటి శరలో నుదాహరింపబడినది.) ఇట్లు సుందరమైన యగుమంచి కథారచనా సారస్వము నెఱుగుట కిది మాలమూత్రమైన ప్రశంస, కీర్తిశ్రేష్ఠులు శ్రీవేటూరి-ప్రభాకర శాస్త్రిగారు నేకరించియుంచిన యాకథను, గండరాయి యాదవులు కొనివచ్చి యిచ్చిన ప్రతులతో సంప్రదించితిని. శ్రీవారు నాకు కల్పించిన కొటమరాజు కథాపరిచయ పరిజ్ఞానముతో వానినెల్ల పరిణామి సంస్కరించియుంచి తిని. అగుమంచి కథను స్వయముగా చదివి యానందింపగరువారికై దానిశుద్ధ ప్రతిని మరుచటి సంఛికలో ప్రకటింపఁ దలచితిని. ఇదియే కొక క్రమమున మాయొద్దగల యాదవకథల నన్నిటిని సంస్కరించి ప్రకటింప నుత్సహించుచున్నాను. సహృదయులు స్వీకరింతురు గాక

రాజమహేంద్రవరం పూర్వపు పేరేమి?

శ్రీ చేకుమళ్ల కామేశ్వరరావుగారు

కాశీ-వారాణసి

సముద్రగుప్తుడు దక్షిణ సింహుదేశంలోని కొన్ని రాజ్యాలను క్రీ.శ. 342-48లో జయించి, తన విజయాలన్నిటినీ అలహాబాదు శాసనంలో పేర్కొన్నాడు. అతను 'ఆవము క్షక' ప్రదేశాన్ని పాలిస్తూన్న నీలరాజును జయించేదని తెలిపేడు. 'ఆవము క్షక' లేక 'ఆవము క్ష' ప్రదేశమే? Early Dynasties of Andhra Desa అను పుస్తకంలో చరిత్రకారుడు ఆవము క్షమను దేశం గోదావరి ఉత్తర ప్రాంతంలో రాజమహేంద్రవరానికి ముప్పైమైళ్ళ దూరాన ఉండవచ్చనీ, అక్కడఉన్న రామగుర్తం అను ఊరిలో కోటఉండవచ్చునని ఉన్నాయనీ, ఆ రామగుర్తాన్నే సముద్రగుప్తుడు జయించిఉంటాడనీ చెప్పి అంతటినో ముగించక 'అర్చర్ నాయ్' అనుమరొక మాటయొక్క ప్రదేశాన్ని గుర్తించబోయి, మొదటచెప్పిన అగాన్ని విడిచిపెట్టి, క్రమక్రమంగా ఆవము క్షం అనేది కడప, కర్నూలు జిల్లాలలో ఉంది అని చెప్పేడు. మొదట సరియైన దారిలోనే బయలుదేరి తర్వాత తప్పుదారిలో పడిందని చెప్పవలసి వస్తుంది. ఆవము క్షం ఏది?

రాజమహేంద్రవర పట్టణం తూర్పుసరిహద్దులోని కొంత ప్రాంతాన్ని 'ఆవ' అంటారు. ఇదంతా బురదనీల. ఇక్కడ పూర్వకాలంలో గోదావరి యొక్క ఉపశాఖ ఉండేదనీ, అదివశించి ఈ బురదనీల తయారయిందనీ చెప్పతారు. నశించిన ఆ ఉపనది 'పేరే' 'ఆవ' అని చెప్పవచ్చు. ఆ ఉపనది ప్రవహించిన స్థలమంతా ఆవము క్షకం లేక ఆవము క్షం అని గ్రహించవచ్చు. ఈ ఆవము క్ష రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన రాజు పేరు నీలరాజు అని వైశాఖనంలో చెప్పబడింది.

ఆ వ లు

ఆవలు అనుజాతివారు సాతవాహనుల పరిపాలనకాలంలో ఉన్నారని చెప్పబడింది.

వారు ఆంధ్రులా కావా అనువిషయం ఆలాగుండుదాం. వారు ఆవము క్ష దేశములని వారి పేరు బట్టి తెలుస్తూంది. క్రీ. పూ. 200 కి పూర్వంనుంచి ఈ తెగవారు ప్రసిద్ధి చెంది ఉన్నారు. వీరి పూర్వచరిత్ర అంతముట్టుకే తెలుస్తూంది. కాని వీరు సముద్రగుప్తుని కాలంలో క్రీ. శ. 342 ప్రాంతంలో సుప్రసిద్ధులుగా ఉంటూన్నట్లు వైశాఖనమే చెప్పుతుంది. ఆవలు దేశీయులా (Natives), లేక విదేశంనుంచి వచ్చినవారా అని చర్చించడానికి మనకు తగిన సామగ్రిలేదు. కాని గోదావరిజిల్లా లలో అవకుపాములు అను ఒకనుడిఉంది. దీనిని బట్టి ఆవలు నాగశాత్రు సంబంధించిన వారేమో అనిపిస్తూంది. అవ అంటే వ్యాధుడు అని ఆంధ్ర వాచస్పత్యంలోని అర్థం.

ఆ వ రా ఙ్గు లు

సంస్కృత భాగవత, విష్ణుపురాణాలలో 'ఆవలు' అను గాజులు పేర్కొనబడి, వారు ఆంధ్రులు అని చెప్పబడ్డారు. తెలుగుదేశంలో ఉన్నవారి నందరినీ 'ఆంధ్రులు' అని పేర్కొనడం సహజం. అదేమిట, ఆవము క్షదేశాన్ని పాలించిన రాజులు ఆవరాజులు అని తెలుస్తూంది. అలహాబాదు శాసనంలోని నీలరాజు ఆవరాజులలో ఒకడిని అని గ్రహించవచ్చు. రామచంద్రపురం తాలూకాలో నీలంపల్లికి, నీలరాజుపేరుకి ఏమైన సంబంధమందా? నీలంపల్లిలో నీలం గాజు గోవాలుఅను మామిడిమర్కటప్రసిద్ధమైనవి. ఈ నీలం గాజు పైరాజుయొక్క పేరే కాని మరొకటికాదు అని చెప్పవచ్చు. దీనినిబట్టి మరొక అంశం బోధపడుతుంది. ఆవము క్ష దేశం పైన జెప్పిన నీలంపల్లివరకు ఉండేదని చెప్పవచ్చు. ఇంకా ఎంత విస్తారమైన రాజ్యమో చెప్పలేము.

1. Early Dynasties of Andhra Desa by B. V. Krishna Rao Garu, P 368-369,
2. Early Dynasties of An thra Desa P 347.

ముఖ్యపట్టణం పేరేమి ?

ఆముక్తరాజ్యం యొక్క ముఖ్యపట్టణమేదై ఉండవచ్చు అను ప్రశ్న ఎదులుదేరు తుంది.

కరిగరాజైన ఖారవేలుడు (శ్రీ. పూ. 200 ప్రాంతం) 'పేతుంద' అను ముఖ్యపట్టణాన్ని ఏలుతూన్న ఆవరాజును జయించేని తన కావనంలో తెలియచేసేడు. ఆవరాజుయొక్క పేరు మాత్రం తెలియడంలేదు. టాలెమీ అను విదేశ భూగోళ శాస్త్రజ్ఞుడు 'మెసోలియ' (కృష్ణానది ప్రదేశం)కు తూర్పుగా 'పేతుంద' అను పెద్ద పట్టణముంది అన్నాడు. ఇక్కడ ఒక అంశం విశదమౌతుంది. ఆవరాజునికోక ముఖ్యపట్టణముంది; దానిపేరు పేతుందలేక పేతుంద, అయితే ఇది ఏవై ఉండవచ్చు? ఆముక్తరాజ్యం గోదావరీనదికి ఉత్తరతీరాన రాజమహేంద్రవరంమట్టు పట్ట ప్రదేశమని ఇదివరకే తెలుసుకొన్నాము. రాజమహేంద్రవరం ఉన్నట్లనికీ సహజరక్షణ ఉంది. ఒకవైపు గోదావరి, రెండోవైపు దాని ఉపఖాళయైన ఆవ ఉన్నాయి. ఈస్థలం ముఖ్య పట్టణంగా గ్రహించతగిఉంది. కాబట్టి ఆవముక్తరాజ్యానికి ముఖ్యపట్టణమని చెప్పబడ్డ పేతుంద ఇప్పటి రాజమహేంద్రవరంయొక్క పూర్వపు పేరు కావచ్చు. రాజమహేంద్రవరగానికి సుమారు పదిహేనుమైళ్ళ దూరంలో మహేంద్రవాడ అను ఊరుఉంది. అది ఎంత కాలంనుంచి ఉందో తెలియదు కాని అదిచాల చిన్నట్లయ్యే సహజ రక్షణ లేనివడంచేత పేతుందనగలం అదికాదని చెప్పవచ్చు.

రాజమహేంద్రవరంలోని 'మహేంద్ర'పదానికి 'పేతుంద'కి మాటపోలిక కొంత ఉంది. పేతుందప్రపంచ నానాటికి మహేంద్రగా మారి ఉండవచ్చు. అప్పటి రాజమహేంద్రవరం చాల పురాతన పట్టణమవుతుంది. ఆ ప్రాంతాన్ని ఎప్పుడో పాలించినరాజు 'పేతుంద' అను తన పేరున పట్టణం కట్టించిఉంటాడు. పేతుంద యొక్క అర్థాన్ని తెలుసుకోడానికి ప్రయత్నించుదాం.

ఆంధ్రవంశరాజులు కొంతకాలం వేంగి ముఖ్య పట్టణంగా వేంగినాటిని పాలించారు. ఆంధ్ర వంశంవారు వైకాచీని లికిచెందినవారు. ఆర్యుల కంటే పూర్వులు వైకాచీజనులు. వారంటే ఆర్యులకు గర్భశత్రుత్వం. కాబట్టి వారిపదాలన్నిటికీ తాముదుష్టధారలనుసాధించుకొన్నారు. ఆర్యులు రాకపూర్వమే తెలుగుభాషలో చేరిపోయిన వైకాచీపదాలు లోలిఆర్యులలోని ఇప్పటికి మనలో వాడుకలో ఉన్నాయి.

ఉదా:—పినాలించు అంటే ప్రకాశించు అని అర్థం. ఇది వైకాచీభాషలోంచి వచ్చిన పదమే! పినాచ అనుమాటకు ఆర్యులు దయ్యం అనే అర్థాన్ని ఏర్పాటుచేసుకొన్నారు. అది శత్రుత్వస్ఫటితం.

'పేతుంద' అనుపేరు వేంగినాటి రాజైన ఒక ఆంధ్రరాజు పేరైఉండవచ్చు. ఆ వంశంరాజుల పేర్లచివర 'ఆంధ్ర' అనుపదం ఉండక తప్పదు.

ఉదా:— శ్రీకాకుళాంధ్ర, ఇట్టిదే పేతుంద పదంకూడా. ఈ పదంయొక్క అసలు అర్థాన్ని గ్రహించడానికి ప్రయత్నించుదాం.

ఆంధ్రవంశ రాజుల నామాలన్నీ మూర్యుడికి సంబంధించి ఉంటాయి. ఎందుచేతంటే వారు మూర్యారాధకులు. పితృ అనుమాటకు మూర్యుడు అని ఒక అర్థం. ఆ పదమున్న ఒక సమాసాన్ని చూడండి:—

పితృ ప్రసుపు = ప్రాద్దు పాడుచుటకు ముందే గడియల వరకును, ప్రాద్దు గుంకిన వెనుక మూడుగడియల వరకును (ఆంధ్రవాచ స్పృశ్యం). కాబట్టి పితృసంబంధమైన పేరు పిత. రాజు పేరు పితాంధ్ర. అది ప్రాకృత భాషలో పితంద్ర. ఇట్లు ఆంధ్రవంశ రాజులలో ఒకడైన పితంద్ర తన పేరున ఆ పట్టణాన్ని నిర్మించేడు అని చెప్పవచ్చు. ఈ పేరే క్రమంగా మహేంద్ర అని మారింది. దీనికి జననాధపురమని మరొక పేరు పర్యాయపదం మాత్రమే కావచ్చు. జన

[తరువాత 65 వ పేజీలో]

1. మన ప్రారంభపుట్టం అను నా వ్యాసములో ఈ విషయం వివరించబడింది.

2. J. A H. R. S. Vol. XVI లో చిలుకూరి నారాయణరావుగారి Dardic and Dravidic అనువ్యాసం.

పలుకుబళ్లు - పదబంధాలు

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు

ఈ నడుమ అన్నమాచార్యుల లఘుకృతులలో నొకటగు 'శృంగార మంజరి' యను ద్వీపద రచనను చదువుచుండగా నందోకొనో, "తొలగక పులకలు తోడ్రోపులాడు" యను పాదమున "తొడ్రోపులు" అను పద మొకటి కనబడినది. దీనికి పుట క్రింద నీరుబడిన టిప్పణిలో "తొడ్రోపు" అని అర్థము చెప్పబడియున్నది. "తొడ్రోపులాడు" అనునట్టి పలుకుబడి, లేదా పదబంధము-తెలుగుభాషలో కలదా యను సందేహము కలిగి శబ్దరత్నాకరమున జూడగా అందు "తొడ్రోపు" అను రూపములే గాని 'తొడ్రోపులాడు' అను రూపము గ్రహింపబడి యుండలేదు. ఆ "తొడ్రోపు" అనునది త్రోపు+త్రోపు-శబ్దముల కూండికచే నేర్పడినట్లును, దానికి "మిక్కిలి త్రోపు"-అని యర్థ మైనట్లును, త్రోడ్రోపులాడు-అనుదానికి 'మిక్కిలి త్రోయు, (బలాత్కారము చేసి త్రోయు)' అని యర్థ మైనట్లును చెల్లెపబడియున్నది. ఒకవేళ పదానియందలి రేఫ సంయుక్తాక్షరములలో రేఫ మొక్కకపుడు జారవిడువబడుచుండుట యిట్టివరి సంప్రదాయముగాఁ జెలుగుభాషలో గానవచ్చుచుండినను (ef మాను-మాను, వేలు-వేలు, కిందు-కిందు, మోగు-మోగు, కొవ్వొ-కొవ్వొ త్రోయు-త్రోయు ఇత్యాదుల నేకములు గలవు) "తొడ్రోపు" అను పదబంధములో తొలి యక్షరమునందలి రేఫ జారవిడువబడిన ట్లగ పడదు. ఒకవేళ పై శబ్దములలో వలెనే యీ పదబంధమునగూడ జారవిడువబడిన రూపమునే అన్నమాచార్యులు వాడెనే మో యనుకొన్నాను. అప్పుడది 'తొడ్రోపు' కావలెనే గాని 'తొ' తరువాత నరసున్న వచ్చుటకు కారణము లేదు. ఈ శబ్దము 'త్రోడ్రోపు' అని కాక 'తొడ్రోపు' అని తలంపబడుటచేతనే-అనగా నా తెలుగు పలుకుబడి గుర్తింపబడక పోవుటచేతనే - తొలివర్ణము 'సహకం'బగు తొడ శబ్ద రూపంబగు 'తొ' అని తలంప

బడుటయు, తరువాతి 'ద్రోపు' అను దానిలోని సరళ'ద'కారమును సమర్థించుటకుగా నానాస్వారమును దాని పూర్వముగ జేర్చి, తొడ్రి-వెంటడిగా అని యర్థము వ్రాయుటయు దటసించి యుండు నని తోచినది. 'త్రోయు' ధాతువునకు 'త్రోయు' అను రూపము వ్యక్త హారములో నున్నన, ప్రామాణిక ప్రయోగములందగపడకుండుటచేతనే గావలయు శబ్దరత్నాకరమున త్రోయు గ్రహింపబడనే లేదు, కావున 'తొడ్రోపు' అను రూపము గాని ఆ పలుకుబడి గాని తెలుగుభాషలో ప్రసిద్ధము కానే కాదని తలంప వలసియున్నది. అయితే యీ పదబంధమునగూర్చి యింతగా బరికిరింపవలసిన పని యెందుకు గలిగినది యను ప్రశ్న కలుగవచ్చును. ఈ పదబంధము మూలముగా దేనియం బగు తెలుగు పలుకుబడులలో గాన వచ్చునొక సంప్రదాయమును మనము గుర్తింపవలసియున్న దని నూచించుటకే. ఈ సంప్రదాయ మేమనగా-అతిశయోక్త్యను నూచించుటకుగా ధాతువునకు లేదా శబ్దమునకు ద్వితీకల్పించి చెప్పట. కావుననే 'త్రోచు' ధాతువునకు అతిశయముగా త్రోచు, మిక్కిలి త్రోచు, బలాత్కారముగా త్రోచు - అను నర్థమున-నా ధాతువునకు ద్వితీకల్పి - త్రోడ్రోపు అయినది-దానిపై సహాయ ధాతువుగా ఆడు-చేరి 'త్రోడ్రోపులాడు'-అను పదబంధ మేర్పడినది. ఇట్టి పదబంధము లనేకము నీ భాషలో నేర్పడియుండుటే గాక, వీనిలో గొన్ని యా ధాతువులయొక్క ప్రాచీన నవీన రూపముల కలయికచే నేర్పడినవిగాఁ గూడ నుండుటచే, నాయా ధాతురూపముల పరిణామ రీతిని తెలుగుభాషయొక్క పరిణామక్రమమును గూడ గనిపట్టుట కవకాశము వీనిమూలముగా నేర్పడగల దని తోచుచున్నది. ఈ 'త్రోయు' ధాతువు కన్నదమున 'తొర' అను రూపమున నున్నది. (Milk to form, to come with the breast, to be filled with milk)

తొరగు = to flow down. గ్రోసుకొనివచ్చు అని యర్థము. తమి. చొరి. మళ. చురి = to gush out. ఈ “తొరయు” - నుండియే ‘గోయు’ అను తెలుగు ధాతు పర్వడియుండును.

ఇక నీ ‘గ్రో’ద్రోపులాడు’ అను శబ్దమునకు బ్రయోగమును జూపుచు శబ్దరత్నాకరమున గామాభ్యుదయములోని యీ క్రింది పద్యమీయబడినది.

గీ. సిగ్గు వెనుకకు దిగియంగ నగ్గలంపు

రాగగజ్జువు మంగల సాగ దివియ

నందులకుఁ దోడు త్రో’ద్రోపులాడఁ తెలుల

నడుమ విరువీరు య్యె సప్తదలి కపుడు.

(రామా. 4. ఆ)

ఈ రామాభ్యుదయ పద్యమునకు, “త్రో’ద్రోపులాడు” అను పదబంధమునకు దోడు “విరువీరులయ్యె” అనుమఠ్యముకీ పదబంధము కూడ నట్లే లభించినది. ఈ “విరువీరు” - శబ్దము (విరు+వీరు) అని వీరు ధాతువు ద్వితీయ క్రితన నేర్పడినట్లును, ‘వీరులాడు’ అని దీని క్క మైదల్లును, ఇట్లే-విరువీరులాడు, వీరు వీరు నేయు అను పదబంధములకు ‘వెనగు లాడుట’ అని యగ్ర మగునయు శబ్దన చెలపబడినది. కాని యచ్చట ‘విరు+వీరు’=‘వీరు’ అనియైన గాక ‘విరువీరు’ యెంగల కయ్యెనో, మధ్య కేపు మెచ్చి వచ్చెనో తెలియవచ్చలేదు. ఈ ‘విరువీరు’-శబ్దమునకు ‘వెనగులాడు’ - అనుటకంటే ‘విరులాడు’ అనియే అగ్రము చెప్పినచో నది యాశ్చర్యమునకు మురింతి సన్నిహితమగునని నోచుచున్నది. ఏమనగా ‘విరు వీరు’లోని ‘వీరు’ అనునది ‘వీరు’ శబ్ద రూపాంతరమే యనవచ్చును. ఈ ‘వీరు’ శబ్ద మేమిది-ఆకాశు వచ్చినది అనునది మనొక ప్రశ్న. ఈ ‘వీరు’లాడు తీగుటకు మానము దాని నుండన్న ‘వీరు’ శబ్దన మానము నే పొందవలసి నట్లున్నది. ‘వీరు’ ధాతువు కన్నడభాషలో గూడ కలదు. క్రిటెల్ నీఘంట్యువులో ‘వీరు’ తెలుగు ధాతువతో సమానాకముగ నే యున్నట్లు తెలపబడినది. “to pull out, to pluck up” పెకలించుట, పెలుకుట అను నర్థము గలచై యున్నది. దీనినిబట్టి ‘పెలుకుట’కు ‘వీరు’టకు దగ్గరసంబంధమేయున్నట్లు నోచకపోదు. సంబంధమే కాదు, అభేదమే చెప్పవచ్చు ననిపించక పోదు. మళయాళమున

‘పిల్లు’ అను ధాతువు, తమిళమున ‘పిడుంగు’, ‘పియర్’ అను ధాతువునకూడ సమానార్థకములగు గ్రహింపబడినవి. దీనినిబట్టి ప్రాచీన ద్రావిడభాషలోని ‘పిల్లు’ ధాతువు-పిల్లుకు> పెలుకు> పెలుకు>పీరు అను రీతిని పరిణామ మునుబొంది-తెలుగు కన్నడములలో-పెలుకు> పీరు రూపములలో నిలిచిన దని తలంపవలసి యున్నది. ఇట్లు పెలుకు-పీరులకు సన్నిహిత సంబంధమే గాక ‘పీరు’లోని యరసున్న-దీని పూర్వరూప మగు ‘పెలుకు-పెలుకు’ అను దాని లోని శకట భము లోపించుటచే దాని స్థానమున నక్షరజేరినదని నిశ్చయింపవచ్చును. దీనిని బట్టి యీ ‘పీరువీరు’ అను పదబంధములోని తొలి పదము ‘పెలుకు’కు సంబంధించిన దని తెలియుచున్నది. కావున నిది పీరు+పీరు-అని ‘కు’ శబ్దద్వితీయ క్రిత నేర్పడినది కాక ‘పిరుకు+పీరు’ అను ప్రాచీనద్రావిడరూపముల చేరికచే నేర్పడిన ట్లాగింపవగియున్నది. ఈ పదబంధములో ‘కు’ వగ్గలాపము గెండవ దానిలోని ‘పరుకు’ ‘ప’ వగ్గమునకు-‘వ’ కారాదేశము (గ-న-డ-దవాదేశము) గల్గి ‘పీరు వీరు’-అనుశబ్ద మేర్పడినది. దీనికి ‘పై పద్య సందగ్ధములోగూడ’ ‘వెనగులాడుట’ అనుటకంటే ‘విరులాడుట’ అని అగ్రము చెప్పకొనుటయే యుక్తి మగును. ఏమనగా సిగ్గు వెనుకకు, రాగము మంగుడు త్రోయుచుండగా, చెలులు ఒకనట్లు ఒకటిగా త్రో’ద్రోపులాడుచుండగా పదలి వారినండి పెకలించుకొని-తన్ను ఈనలతో ఆనలతో వారినండి పెట్టికొనవలసిన నీతి గల్గిన దని చెప్పటయే యుక్తము కాని వారినో “పెకపెట్టికొని” - వెనగులాడుచునే యుండునీతి గల్గిన దని చెప్పట యుక్తముగా ననబడదు. ‘వెనగు’-ధాతువు - ‘వెనవేయు’ - వేనుట - మెలిపెట్టికొనుట అనుదానిలో సంబంధించినది. ఈవిధముగా ‘విరువీరులాడు’ అను తెలుగు పదబంధములో ప్రాచీన భాషలోని ‘పిలు’ ధాతువునుండి యేర్పడిన గెండు రూపము తెల్లండొంటితో ‘పెకపెట్టికొని’ కాలక్రిమమున నొక క్రొత్త పలుకుబడిగా నేర్పడి యీ తెలుగు భాషలో నెట్టి భావస్ఫూరణకు దోడ్పడినచో యను విషయమును గమనించినచో నది యాశ్చర్యమును గొలుపక మానదు. ఇది యొక్కటే గాదు. ఇట్టి

వింక ననేకము లీ భాషలో గలవు. ఇట్టివానికి ధాతుపల్లవము లని, శబ్దపల్లవములని లాక్షణికులు పేరుపెట్టిరి. ధాతు, పదసంయోగరూపము లగు నిట్టి పల్లవముల సహకారముగా బ్రెట్టుటచేత నే యీ దేశభాషావృక్షము చక్కగా పెంపొంది గుబురుకొన్నది. ఈ పదబంధ రీతులలోని అర్థములలోని చమత్కారములును గమనింపదగినవే. కాలక్రమమున నీ 'పిరువీకు' అను శబ్దస్వరూపము వలె నే అర్థమును మారింపకులాడు, బాధించు అనునర్థ మేర్పడినది.

“కిని చుట్టువారుకొని యిట్టునటుం బిరువీకు నేయును” — (పరత. 9. ఆ)

“ఇప్పు బహువిధంబుల బొదివి కాలకాశి కునిం పిరువీకునయు” బ్రహ్మచారులకుఁ బ్రయాంబున వందనం బొనర్చి — (హరిశ్చం. 1. భా) “అనన్యార్థ ర్థనలం పిర్వీకులం బ్రెట్టుదుభాతున్” (పాండు. 4. ఆ) ఇత్యాది ప్రయోగములందు “పిరువీకులాడు” “ఆడు” ధాతు సహాయమున గాక, చేయు, పెట్టు-ధాతువుల సహాయమున బడసి ‘యాపదబంధమే-బాధించు’ అను నర్థమును వ్యక్తము చేసినది.

ఇట్లు - (త్రోపు + త్రోపు = త్రోద్రోపు —, (పిగుకు) పిగు + పిఁకు = పిరుపిఁకు అయినట్లే - త్రోక్కు + త్రోక్కు = త్రోఱుద్రోక్కు, త్రోఱుద్రోక్కులాడు. త్రోక్కు-త్రోక్కు, పిగు-పిగు వలెనే - ‘త్రోక్కు’ అనునది కూడ ప్రాచీనంబగు నొక మూలధాతువుయొక్క పరిణతరూపమే. మూలధాతువు కన్నదమున - తుగ్గిక్కు (to tread upon, to trample) అను రూపమున నున్నది. ‘తుగ్గిక్కు’ - అనునది - దానికి గలగిర వర్ణ వ్యత్యయముచేత - తుఱ్ఱక్కు < తొఱ్ఱక్కు < త్రోక్కు - అయినది. తెలుగుభాషలో ప్రాచీన రూపములాని ‘త్తు’ కారము శిశువులపై, తుఱ్ఱక్కు - తొఱ్ఱక్కు - అని యుండగా తొఱ్ఱక్కు + త్రోక్కు = తొఱ్ఱద్రోక్కు’ అని యైనది. మిక్కిలి త్రోక్కుట అని యర్థము కలిగినది. ఇట్టివింకను ఈ భాషలో ననేకములు.

వలువట్టు = మిక్కిలి వట్టిపోవుటలు. ‘అది వట్టిది-అనగా అబద్ధము - నిజము కానిది అని యిప్పుడు అర్థము వచ్చినది. ‘వట్టికుండ్’ - కుండలో ఏమియు లేదు’ అని అర్థము కాని యిది లాక్షణి కాముఖ. అనలు ఈ ధాత్యర్థము ‘అవు వట్టి పోయినది-పాలిచ్చుటలేదు’ అను సందర్భమున

‘ఎండిపోయినది.’ అని వ్యక్తమగుచున్నది. “వట్టి గడ్డి” - అన్నప్పుడు కూడా ఎండిపోయిన గడ్డి - అని దీని సహజమైన అర్థము తెలియుచున్నది. కాని “వట్టి” అనునది మాత్రము మూలరూపము కాదు. ‘వలు’ అనునదీ దీని మూలరూపము - ‘వలు’. అనునది విశేషణముగా నున్నప్పు డిందలి ‘అ’ ద్విత్వమును బోండుట ద్రావిడభాషా సహజ లక్షణము - కావున నే-వలు-వలు-అయి-వట్టి) వట్టు-‘వట్టి’ అనున పేర్పడినవి. (cf చిలు-చిల్లు-చిట్టు-చిట్టి-చిటి; పలు-పలు-పట్టు-పట్టిగట్టు. మాలు - మాల్లు - మాట) అత్యంతము వట్టి పోవుట = వలువట్టు వట్టుట. నన్నిచోడుడు తిక్కునగూడి దీనిని ప్రయోగించినారు. పంచమా శ్వాసమున నగజచెలులు “వలవంత వలువట్టు వట్టిన నాలుకతల ముద్దుమాటలు మెలగియాడ, పరిము దెన్నెకొక్క ప్రత్యక్షమై తన రూపు కైలగుతెను జూపు నెలమి” - అని యందురు. వలవంతచేత నగజనాలుక వలువట్టు వట్టిన దట. అనగా మిక్కిలి వట్టిపోయిన దయినది. తడిలేక యెండిపోయిన దయినది. ఇట్లు తడిలేక యెండిపోయినవే ‘వరుగులు’ - ‘ఎండి వరుగు పోయినది.’ అందుగు. భారతములో విరాట పర్యమున బాంచాలి రావించి సుధేష్ఠ తృప్త భావించుచు నిట్లనియె.

క. “ఒదకెడుతృప్తపెల్లిదమున
వదనము వలువట్లు వట్టె, వానితరాజ
స్థదిరారస మౌనగ నా
హృదయంబున వేడ్కయెగక మెగగడెఁ
[తరుణి.]

క. కీచకుని యింట నెప్పదా,
వాచిలి. ఇగు బహువధముల వారుణిగలుగనీ
వే చిని యిచటికే గొనిర
మృ, మాతము గాని నీగమన వేగంబున్.”
అని పంపినది.

ఇప్పుడు సుధేష్ఠ కొదవెడు తృప్త పెల్లిదమున నామ వదనము ‘వలువట్లు’ వట్టినదట - మిక్కిలి యెండితడి యారిపోయినదని యర్థము. ఇట్టి సంవర్ణములో మిక్కిలి యెండి వట్టిపోయె ననుటకుని వలువధాతువు యొక్క తొలరూపము ముడిరూపము కంఠానుగలినిన పదబంధ మౌ నున్న నను ఎంత చక్కగా వ్యక్తముచేసినది. ఈ పద బంధము కుదురినిజేర్పడకు సహజధాతు భేదం చేత నీ తెలుగు పలుకుబడికి అర్థమునందు కొ

భేదము క్రొత్త అందము కూడా కలుగుచున్నది.
“వజ్రువల్లవట్టు” - వజ్రువల్లవట్టు, వట్టిపోవు -
ఇట్లే - పిరువీతు:-డు = వెంగులూడు, పిరువీతు
నేయు, (జాధించు) మెదలగునని.

ఇట్లే మరొక తెలుగు పలుకునడిచి ఇంతకు
లింకుడు = మిక్కిలి శుష్కించు, క్షీణించు
మిక్కిలి ఇంకిపోవుట - అనునది మూలార్థము.
ఇంతకులు-(ఇంకులు+ఇంకులు) మిక్కిలి ఇంకి
పోవుటలు-అని శ. ర. ఇంకులు + ఇంకులు-
కలసి ‘ఇట్లంకు లగుట’ సంధర్భము గా లేదు-
కావున ‘ఇంకు’ ధాతువునకు బూర్వరూపములో
నొక ‘ఁ’ కార ముండవలె - అది ‘ఇటుకు’
ధాతువై యుండును. తమిళమున ‘ఇటుకు’
అనునది కలగు. దానికి ‘ఇటుకు’ కొనుట,
అడగిపోవుట అనియే అర్థము. నీరు క్రమముగా
అల్పదేశములో నిలువకొనిపోయియే ‘ఇంకి’
పోవుటయు దలపించును. కావున ‘ఇటుకు’
ధాతువే నీటికి సంబంధించి - ప్రత్యేకార్థమున
‘ఇంకు’ ధాతు వైనది. కాబట్టి - అత్యంతము
‘ఇటుకు’ కొనుట లేక ‘ఇంకులు’ - ‘ఇట్లంకులు’
యైనది.-

నీ. ఇట్లంకు లింకి వీరెండఁ జెనవీడకలె

గాతెంబులై తటాకములు లలసె.”

(శ్రీ ర.మా. 4 ఆ)

ఇచ్చట - తటాకమునందు నీరు అత్యంతము
ఇంకిపోయి, అనువర్తముననే ప్రయోగింపబడి-
క్రమముగా లాక్షణికార్థమున-పస్తుండు, కృశించు
అను నర్థముకూడ వచ్చినది.

నీ. “ధానువారిపు పీరభద్రపత్నై రమిడు

గృహైవతెయి లిట్లంకు లింక”-

(అను.4 ఆ)

నీరింకు’, కృశించుట-అనుదానినుండి క్రుంగ
బడు ఆరు సగముకూడ వచ్చినది.

నీ. “ఎవ్వఁడు కింధ్యై నిట్లంకు లింకించె
గంభీరహంకారగర్జనమున.”

(భీమ. 2 ఆ)

‘ఇట్లంకు’ లింకుట, ఇంకించుటయే గాక -
ఇట్లంకులు చేయు (=అడచు) అను పలుకుబడి
గూడక విప్రయంతమైనది. శ్రీనాథుడొక-పద
మూలము:

ఉ. “మంకపత్తపుమీడి యల్

మాడి సుపాదరపలవోదరా

లంకృతి యై దంతపద

లాంఛనముం గని కన్నగోనలం

దంతురితంబు లైన దర

హాసలవంబులు పద్మనేత్ర యి

ట్టింకులు సేవె బత్తుముల

యాజుమిఁ గాటుక చిమ్మచీకటిన్.”

దీనినిబట్టి ‘ఇనుకు-ఇంకు’ ధాతువు - ఇటుకు-
ఇటుకు-ధాతువుయొక్క పరిణతరూపమే గాని
మూలధాతువు కా దని స్పష్ట మగుచున్నది.

“ఇట్లంకులు” లాంటిదే ‘ఇలిగ్గులు’కూడాను.
ఇగ్గు+ఇగ్గు=మిక్కిలి ఒలుగుటలు అని అర్థము.
ఇగ్గు-ధాతువునకు = వెనుక కొలుగుట యని
అర్థము. కావచ్చు గాని-ఇగ్గు-ఇగ్గు-కలసి ‘ఇలిగ్గు
గుట’ యేమి యననది ప్రశ్న.

తమిళకన్నడాలలో ఇజిగు = లాగు, బాటు
ఒలుగు-అను సర్వముగల ప్రాచీనధాతువు కలదు.
ఇజిగు>ఇగ్గు అయియుండును - ఇజిగు అను
ప్రాచీన ధాతుస్వరూపమే యీ ‘ఇలిగ్గులు’
అనుపదబంధములో బాదనూపుచున్న టున్నది.

“లాళ్ల యగువగలత్రొక్కున,

నిల్లెగ్గులు గానవచ్చుచ్చాదయములోనన్,

మల్లముడి యగుమదనుడు,

మెల్లనకూర్చుండె దాల్చి మినుమినుకనగన్.”

(ఉ. హరి. 5 ఆ)

ఈ ఉత్తర హరివంశ పద్యములో ‘మల్ల
ముడి’-‘మినుమినుకు’ అను మఱి రెండు పదబంధ
మునీ, జాతికఁ జెందినవే కానవచ్చుచున్నది.
‘మల్లముడి’-శబ్దమునకు ‘పిడితుఁడు’ అనిఅర్థము
మాత్రమే శబ్దరత్నాకరకారు డిచ్చి యూర
కున్నాఁడు గాని అతిశయార్థ మందున్నట్లు
నూచింపలేదు. కాని ‘మల్లముడి’-అనుదానికి-
మిక్కిలి మడగిపోయి-అని యర్థమేమో యని
తోచును. మిక్కిలి మూగిఁపోయినవాడే పిడితు
డును కాకమానడగ-దా. కాని ‘మడగు’-ధాతు
వునకు-‘ఎల్ల’ శబ్దమునకు గల సంబంధము
స్ఫురించుటలేదు. మినుకు + మినుకు = ‘మినుమిను,
కయ్యె ననుటకు సంజ్ఞహము లేదు. ఇట్టి ద్విరంకి
మూలముగా నొక యనుకరణమును-లేదా అను
కరణధ్వనిని లేదా రీతిని నూచించు శబ్దము
లపారముగా తెలుగుభాషలో కలవు-వీనిని
గూడి తగువాణఁ జూపెదను.

ఇట్టింకులవంటిదే-ఉట్టూత లూగు అనునదొక పదబంధము. దీనికి 'మిక్కిలి యూగు' అని అర్థము-(ఊగు+ఊగు)

ఉట్టూత లూగుడు నుదయా స్థితులచే నాకొకలక్ష్మి కొలాటమాడ." (అని ఉత్తర హరివంశము. 4-అ) దీనికే "ఉట్టూతలూగు" అనునది మఱియొక రూపముగా గనబడుచున్నది. "ఉట్టూత"లే "ఉట్టూ" లైయుండును. దీనిని బట్టి 'ఊగు' ధాతువునకుఁ బూర్వరూపము 'ఉటుగు' అనునదై యుండునని తోచుచున్నది. 'ఉటుగు' అనునది 'దుముకు' అనునర్థమునగలను. కాని యిందు చలన మున్నను-ఊగుట యనునర్థమున్నట్లు కానరాదు. శకటమతో గూడిన 'ఉరియు' ధాతువునకు చలించు ననునర్థము కలను. దీనినుండి 'ఉరియాడు' ఊగులాడు, ఉరియాట = ఊగులాట అను శబ్దములు వాడుకలో గలవు. కాని శకటరేఫ మైనగాని యిటు ద్విత్వమునుజెంది 'ఉట్టూతలూగు' వంటి పద బంధమునకు మూలము కాదేమో యని సందేహము. ఒకవేళ ఉరియాడు-లో గూడ తొలుత శకటరేఫమే కలదేమో. తొలుత శకటరేఫము - రేఫముగా మార్పు నొందుట పెక్కుసందర్భములలో గాననగును. ఉటుగు+ఉటుగు=ఉట్టూగు-అయి యుండును. ఊగు-ధాతువులోని యరసున్న శకటరేఫ స్థానీయము గావచ్చును. లేదా 'ఇటుకు'-ఇంకులో వలెనే 'ఉటుగు>ఊగు>ఊగు - అయి యుండును. ఈ 'ఊగు' ధాతువునుండియే తమిళమున 'ఊంజల్' = ఊంజెల తెలుగు ఊయెల శబ్దము రేర్పడియుండును. ఊగు నుండి నామవాచకరూపము - ఊరె - ఊత. ఉట్టూగుట=ఉట్టూత. ఉట్టూతలుగా ఊగుట=ఉట్టూత లూగుట యగును.

బిట్టబిగియు=మిక్కిలి బిగిసికొను (బిగియు+బిగియు)

"పెద్ద లయ్యును కడు బిట్టబిగి యుండు వట్టియభిమానములను గర్వములబట్టి."

(కాశీ. 7 అ)

"బిట్ట" ధాతువునకే 'బిరుసుగు' అని యర్థము కలదు. బిరుసు=అనగా కౌతల్యము. "నెత్తుటకు జేరిన కొరమీసములు, బిట్టె పెంట్లు కలున" (భో. 4 అ)-బిట్టె = బిరుసెక్కిన, కఠినత వహించిన. బిగియుటయ్యె-బిరుసె కఠినత

వహించుటయే యగును. కౌవున 'బిట్టగుట'యే "బిగియుట" అని చెప్పవచ్చును. బిటు+అగు= బిగువగు. మిక్కిలిబిగియుట బిట్టబిగియుట 'పిరడా' - శబ్దములోని రేఫముకూడ-నీబిట్టు శబ్దములోని శకటరేఫస్థానముయే యనవలె. బిగు వగుటకుగా త్రిష్టవస్థకు గలగు ధ్వన్యను కరణమునుబట్టియే యీ 'పిరపిర' బిట్టు, బిటడా మొదలగు శబ్దములు బయలుదేరి యుండును. ఈ బిట్టు-నుండియే "బెట్టు" "బెట్టునరీ" వచ్చియుండును.

చ. "పిరపిర ద్రిప్తి నైచుటయె

బెట్టుగ నెన్ను నోర గ్రక్కచుక
ధరితరెంబునం బడియె"

(వి. ప. 7 అ)

చ. "దంపతుల్ బిటబిట జుట్టుచుక

బికిలిపిట్టలకైవడి బోరి రెంతయుక"

(చంద్రాం.)

ఈ 'బిట్ట' నుండియే ద్విర్భావమున 'పిట్టబిట్ట' శబ్దముకూడ నేర్పడినది. (బిట్ట+బిట్ట)= మిక్కిలిబిగువు - (భోజరాజీయము. 4 అ)

చ. "అనవుడు నట్ల కాక యని

యానతి విప్రుని యింటి కేగి య

ల్లన నతఁ డొంటి యున్ని పది

లంబుగఁ జూచి సమీపముగ ను

ల్పినఁ గని పిట్టబిట్ట దన

చిత్తము జల్లన మోము దేరికొఁ

గనుగొని యంతప్రాసెటకుఁ

గామిని గాఁ గత మేను నావుడుక"

ఇట్లు పిట్టబిట్టు అనుదానికి మిక్కిలి బిగిసిన-అని యర్థ మగుచున్నది. విశేషముగా నిలిచినపుడు బిట్టు-బిట్టు-గా పలుకబడు ననుట ద్రావిడ భాషలలో సుప్రసిద్ధమే.

బిట్టనిగు-(పిగు+పిగు)మిక్కిలిపిగు-నిక్క. దీనిలోని 'పిగు' ధాతువున కిప్పుడు 'నిక్క' అని యర్థము. ఈ 'నిక్క' ధాతువుకూడ "నిల్+కు" =నిక్క అనగా "నిలచు నిలచు" అను దానినుండి యేర్పడినదే. "నిటాక్క నిలబడినా"డని చెప్పబడుచుకలను. నిట్ట=నిక్క, నిట్టనిలచు=సరిగా నిలచు, నిట్టరాకు=నిలువు కంటము మొదలగు శబ్దములలో నీ 'నిట్ట'= నిలువు, శబ్దము గానవచ్చును నేయున్నది. కాని 'పిగు' - అనుదానికి 'నిక్క'ట - నిలబడుట అనునగ మొలుగనినగని నా.జను.గ.కే.లు

కలగవచ్చును. ఈ 'వీరగు' అనునది 'విలుగు' ధాతువునందలి యేర్పడిన దని నిరూపించినచో నీ సంజ్ఞాను పోవచ్చును. విలుగు అనుదానికి తునుగు అను నగుము కలదు గాని, విలుగుబడి, గర్విండు, ఒడలు విలుచుకొనుట, విక్రు = విజృంభించు, గర్విండు, విక్రవించియు మొదలగు సంధర్మములలో-విజృంభణ-గర్వప్రదర్శనార్థమై ఒడలు విగుడించు-విలుచుకొని 'విక్రు' ధాతువు యనునాము నిర్దింపచునే యున్నది. ఇట్లు 'విజ్ఞప్తి' అనునది విలుగు > వీరగు శబ్దముల కలయికచే నేర్పడిన దని తలంపవలసి యున్నది.

ఇక 'నిట్టనిలుచు', 'నిట్టకనిలుచు' అను పదబంధములు కలవు. ఇవి (నిలు + నిలు) అను వాని చేరికవలన నేర్పడినట్లు చెప్పబడి యుండలేదు. కాని నిట్ట-శబ్దము వాస్తవముగా 'నిట'-నిడుపు - శబ్దమునకు సంబంధించినదై - నిడుపుగా నిలుచు = నిట్టనిలుచు అనియే యేర్పడినది చెప్పవలయున్నది-పరిశీలించినచో నిడు-నిలు - రూపము లేక ధాతుజన్యములే యని తోచికపోదు. నిడుడు, నిడుపు, నిడివి అను వానికి 'జైగర్' అని యర్థము. వీనికిని 'నిలుపు'-నిలుచుటకును సంబంధము నన్ని యోగము యనిపించును. 'నిల్' + కు = నిక్కు - 'కాగా-నిక్కు'-అనునదే మరల ధాతువుగా -రిగణింపబడుచున్నప్పుడు నిట్ + కు = నిడు- నిట్టు-అనునదికూడ వత్తయొక ధాతువై యేర్పడి యుండవచ్చును. నిడు-నికేడు-మగా నిడిచి కపుడు-నిట్టు-యగును. ఇట్లే-నిడు-నిట్టు యగును. కావున నే - నకము + నకము = 'నట్టకము' యగును. 'నకనడుగు' అని యర్థము. నడు + అడవి = నట్టడక, నునక. కాని 'నట్టకము' యనియే గాక 'నట్టకనక మనియు' నొక రూపముచే యర్థమున గావచ్చుచున్నది. 'నట్టకనకము' అని పేరికడ నాగునీ పంచత్రిమనాండి యొక్క తై ప్రయోగముగలదని శివ. లో తెలుప బడినది. ఈ 'నట్టకము' అంటే శబ్దముల నేకములు కలవు. కాని యింగు పెక్కింటిలో నీ నకము వచ్చు 'ద్విరుక్త టకారము' గావేరుకముగా లేదా సమర్థనముగా గన బడదు. శకటకపుముతో గూడి శబ్దములు విశేషములై నప్పుడు ద్విత్వమునబడి-అద్విత్వ

నందలి శేషోచ్చారణము వదలిపోయిన పూర్వా శబ్దము ద్విరుక్త టకారముతో బలకబడినట్లే-కడు, నడు, నిడువంటి 'డు' వర్గాంతశబ్దములును విశేషములై నిలిచినపుడు వీనియందలి 'డ' కారము ద్విరుక్త టకారముగా బలకబడుట ప్రాచీన ద్రావిడభాషా సంప్రదాయ మగుటచే, (ఇప్పటికిని తమిళభాషా సంప్రదాయ మదే) నట్టి 'డు' వర్గాంతశబ్దములపై-ద్విరుక్త టకారమును సమర్థనము చే యగుచున్నది. కావున నే-నట్టలు, కట్టలుక, నిట్టయపు మొదలగు పదబంధములు, చిట్టలుక (చిలు + ఎలుక), కట్టసురు (కు + ఉసురు), నిట్టపాసము (ని + ఉపాసము), మిట్టమిట్ట, (మిట్ట + మిట్ట)-మొదలగు వానివలననే ద్రావిడభాషా సంప్రదాయములయందలి సమర్థనములే యగుచున్నవి. కాని మహాకావ్యము.

పట్టపగలు = (పగలు + పగలు) = మట్ట మగ్గి పూము.

చిట్టచివర = (చివర + చివర) = అన్నిటికి చివర.

కొట్టకొన = (కొన + కొన) = అన్నిటికి కొన.

తుట్టతుద = (తుద + తుద) = కేవలమతుద.

మట్టమొదలు = (మొదలు + మొదలు) = అన్నిటికి మొదలు.

తెట్ట తెనుపు, తెట్ట తెన్ను, ఎట్టయెగురు, కట్ట కడ = (కడ + కడ) వంటి పదబంధములలో నీ ద్విరుక్త టకారమునకు సంబంధము గానించుట లేదు. ఇట్ల రూపము లన్నియు పై రూపముల సావ్యవచేతనే (Analogy) భాషలో నేర్పడిన వలన పరిపరిచయము.

ఇట్లే పదముల ద్విరుక్తచే నేర్పడిన పదబంధములు మహాకావ్యము కలవు. కాని వీనిల దొలపదమున జేరిన వర్ణములెట్లచ్చుట చేరిన సులభముగా గ్రహించుట కనువుగా లేక మూలశబ్దములకంటె భిన్నములగు శబ్దముల కలయిక గలిగినట్లగుపరిపరిచయము. అ వానిలో గొన్ని :

తెక తేర = (తేర + తేర) = బాల్మికా సంధమా లేనిది.

పారిజాతాపహరణము. 4 అ.లో దీని ప్రద

సీ. “వినుడు సుకేశ్వరు వనపాలకులు వాన్దిఁ
బాడమిన యాదివ్యధూతుహమున
క్రింద్రాణియెవ్వతె? యింద్రుడు నెవ్వండు
తోడియిందెరుగ గొట్టుభయ నెవ్వఁ
డధిపుడై ధరియించె నతఁడె చేకొనుఁగాక
తెక తేర యిది యేమి యొకరిసామెల్లు.”

‘ఇది యేమి తేర గా వచ్చిన సామ్య-తీసికొను
టకు’-అనునగ్రమున ‘తెక తేర’ ప్రయోగింప
బడినది. తేర + తేర = తేతేర గావచ్చును గాని
‘తెక తేర’ యెట్లయ్యెనో తెలియవచ్చుట లేదు.
‘తేర గా’ అనునది, ‘తేట తేరు’-వైకి రానంతట
అది తేరివచ్చు’ అను నగ్రమున ‘తేట తేరు’ అని
కావచ్చునేమో గాని ‘తెక తేరు’ కాదు.
కుడుకు + కుడుకు = కుండుకుకు అయినది.
అట్లే కునుకలు కుకులు = కుంకునుకులు,
(=చిన్న చిన్న ఖండములు); కుమురు +
కుమురు = కుమ్మమురు. (= మిక్కిలి కుమురు-
అనగా పొడి) అయినవి. కావున తేరు + తేరు =
తేతేరు-తేతేరు కావచ్చును. కాని మహామొక
పదబంధము ‘తేరకుఁడేర’ (తేరకున్ + డేర)
అనునది మిక్కిలి అపారాధముగా ననువృత్తమున
గానవచ్చుచున్నది.

‘బరిరా తేరకుఁడేర చిక్కనిది నీ బంగారు
కుం డంచు’ అని పాండవరంగ మాహాత్మ్యమున
తెనాలి రామలింగని ప్రయోగ మొకటి కాన
వచ్చుచున్నది. దీనినిబట్టి ‘తేరకుఁడేర’-‘తెక తేరు’
అయిన యేమో యని యూహింపవలసియున్నది.

ఇట్టివి మఱికొన్ని గలవు. వీరిలో, మూల
భాతువున లేని క్రొత్త-గుత్తరములు తొలిపద
మునఁ జేరుచున్నవి. ఇవి భిన్నశబ్దములతో జేసిన
పదబంధము లేమో!

తొప్పకోగు (= తోగు + తోగు) =
మిక్కిలి తోగు.

కుప్పలుచూలు (తూలు + తూలు) = మిక్కిలి
చలించు.

చుప్పనమాఱ (మాఱ + మాఱ) = పెద్ద
శొల్ల.

తెట్టతెచ్చు (తెరువు + తెరువు) = నడిపిది.
తొప్పలు దోగులు = తోటానతోటాలు.
కుప్పనగూర = కుప్పవడుట.

చెల్లచెదరు-చెల్ల చెదరు (చెదరు + చెదరు).
మిక్కిలి చెదరినది మొదలగునవి.

ఇంక భిన్నపదములతోఁ గూర్చబడిన మఱి
కొన్ని పదబంధములు :—

తికమకలాడు = తొక్రిపకడు.

తట్టుముట్టాడు = మట్టుకొను. ‘తట్టుముట్టాడు
నిట్టి పీడకము’ (భాగ. 10 స్కం.)

తక పకలాడు = ఇట్టట్టు చలించు. ‘నవరత్నపు
పాపటబొట్టు మోమునం దకపికలాడె’

తాటుమోటుపడు = వ్యత్యస్త మగు

తొలితొలూడు = తత్తరిపడు.

తలకొనుచుండు = కలుగు

తఁదీపునేయుండు = తేజ్జీంచు

తరితీపులాడు = పెనగులాడు

తీన్ తేరుగా = తారుమారుగా

తుంపెనలాడు = చలించు.

తుంపెనలు గునియు = చలించు. ‘నొసటిపై
గురులు తుంపెనలు గునియ’ (భాగ)

మాటు మడుగు = నిశ్చల మగు ‘అంత నక్కేళ
వుం డూరియలబలంబు మట్టుపడ జూచి యిదె
మాటు మడుగె ననుచు’ (కుకి. 2 ఆ)

మచ్చముడుగు = మిక్కిలిముడుగు. ‘మచ్చ
ముడింగి వ్రాలె చెడ మూర్ఛతనున్ బొడవెన్
రథంబుపై’ (శై. భా.)

నడమద మగు = నలగినది అగు. నడమదము
నేయుండునపు, చుంపు.

నగ్గిరముగ్గిలలు = ఉడగుకుపులు = ఊపిరి
త్రిప్పలేక బాధపడుట.

క కావికలు = యథాయథలు, చెల్లచెదరు.

“సిగ్గునకుం గ కావికలు,

చిత్తరమున్నలి వేరివార్తకున్

గగ్గలకొడు, శంకలకు గన్గని

యెగ్గకుం బట్టడల్కవన్

నగ్గిరముగ్గిరలో, నింపు

పైఁగకుం గననిని యెత్తి కో

శ్శగ్గజయోనకుం బలికి

నయ్య యధేష్ఠరహః ప్రసంగమూర్’.

(కవిక. 4 ఆ)

వికావికలు = చెల్లచెదరు.

గగ్గలకొడు = ధాన్యము రాల్చిన కంకుల
సమానము.

క. “సిగ్గునడి విరియ బాటిరి
బగ్గన బొరిపుచ్చువీరభద్రునిధాటిన్,

నుగులయి యివునువురయి,
గగులకాపై వికావిక లయి యమర్త్యుల్.

(కాశీ. 7 ఆ)

కక్కిరికిక్కిరి = తాటుమాడు.

ఇవునువురగు = ఎండిపోయి నెడునగు.

చాల్లకల్లోలము = తాటుమాటు.

ఒంటర మింటరములు = వి శో ధ ము,
నంకటము.

‘క. ఒంటమి చేనివి యొంటర

మింటరములు పలుకు యిచ్చిరమే.’

(భార. ఉద్యో. 4 ఆ)

అలగోడు బాలగోడు = పెడబాబ్బలు.

ఇంచుమించు = న్యూనాధిక్యము.

అఱగొఱ = న్యూనత

అల్లిబిల్లిగొను = పెనగొను - ‘మా వు ర్
క్రోవులు నల్లిబిల్లిగొనుకొంతారంబునందు’

(స్వా. మ. 2 ఆ)

అత్తాకలి = (అకలి + అకలి) కి = మిక్కిలి
క్షుత్తు.

అమృతశైల = బోర!—‘అమృతశైల నా
హృదయ మమృత శైలదు నీవి కియ్యెడన్.’

(కజ. వి.)

అదవపడు = కలతపడు.

ఉచ్చిష్టార్థులు = త్వరపడు.

ఈజతాళాలు = నక్రము.

‘వంక యొకతలం పెల్ల వసుమతీశ

యరయ హృద్యపదం బగు న్నాచాన్వి

తంబు బ్రహ్మపదం కింతి తేభ్య మేల

యీజతాళతలంపుల కిటువా.’

(భార. ఆశ్వ. 1 ఆ)

కంచుమించు = అగోచరము.

కొంచానిమాంచానిప్రాదు = అర్థగాత్రము.

గానట వీనట, చికమక, చింపజ వందజ,
చీకరిమాకరి, చిట్టముట్టాడు,

ఇట్టి వనేకములు దేశీయపు తెలుగుపలుకు
బట్టి ఇంకను గలవు. కాని యివి చాలవఱకు

ప్రాచీనపాశ్చాత్యమునందే నిలిచిపోయి నట్లున్నవి.
సమాచారకములగు సంస్కృత పదములను

ప్రయోగించు నలవా తెగునకు నుగుటచేత్రము
ముగా నట్టివి సామాన్యకృతవహానమునందండి

జారిపోయి కోశమునందు మాత్రమే పెడకుకొన
దగిననీతి వచ్చినవి. దీనినిబట్టి సంయోగాత్మక

మైన ద్రావిడభాషలలో నొకటి యగు దేశి

తెలుగున—ధాతుపద సంయోగముచే నెట్టి శబ్ద

పల్లవములు కిల్లింపబడుచు వచ్చెనో, యర్థభేదము

లను, భావచ్ఛాయలను నూచించుట కేదేశి శబ్ద

పల్లవరచనయెన్నివిధములుగా నుపయోగపఱుప

బడుచుండెనో వ్యక్త మగుచుండుటే గాక దేశి

తెలుగు సామాన్య భావ ప్రకటనమునకు చాల

దను వాద మెంత బలహీనమో తెలియవచ్చు

చున్నది. సంస్కృత శబ్దజాల ప్రయోగమున

కలవాటుపడి దేశిపదజాలము నొప్పరికించుటం

దేసి యెంత దేశి శబ్దజాల మంతరించినదో

యూహించుట కూడ కష్టమే.

ఒక్కొక్క ధాతువు మూలముగా నేర్పడు

శబ్దకూట మపారముగా నుండి అనేక విధముల

భావచ్ఛాయలను వ్యక్తీకరించుచుండును. అట్లే

ఒక్కొక్క శబ్దమున కనేకవిధము లగుధాతువులు

చేరి అనేకవిధము లగుభావచ్ఛాయలను నూచిం

చును. ఆడు, కొను, తెంచు మొదలగు ధాతు

వుల మూలముగా నేర్పడు పలుకుబట్టి ఎన్ని

విధములో మాడుడు—

ఆడు—మాటాడు, వేటాడు, కొట్లాడు,

కొండాడు, కొనియాడు, చెండాడు, తూటాడు,

ఈడాడు, ఈగులాడు, తీగం బాడు, నోనాడు,

సరసమాడు, నవ్వులాడు, పలకలాడు, అత్తాడు,

పీగియాడు, మిట్టాడు, పోరాడు, పొనాడు,

నిల్లగు, తునుయాడు, తుంపెనలాడు, చిట్టాడు,

చిటచిటలాడు, ప్రోడాడు, శోరాడు, ఎగురు

లాడు, గుమరులాడు, పెనగు డా, ఎక్కాడు,

నడయాడు.

తెంచు—వీతెంచు, చనుచెంచు, తోతెంచు,

తాకుచెంచు, పీతెంచు, నడతెంచు.

కొను—యొక్కొను, చేకొను, కొనగొను,

మేల్కొను, పసికొను, తీసికొను, పట్టుకొను,

తగుల్కొను, ప్రోదిగొను, ప్రోవుగొను, సమ

కొను, ప్రేటుగొను, వేడకొను, వడిగొను

(మెలిగొను), మురికొను = ఖండించు, మును

కొను, ముంపుగొను (=గుంపుగూడు) మరులు

కొను, గుబులుకొను, పొదిగొను, పగగొను,

పైకొను, రగులుకొను, కారుకొను=నల్లబాటు.

కలగొను, కయికొను, కడుకొను=(అతిశ

యించు) మున్నగునవి.

కొను—తోలిపడముగా నేర్పడినపదబంధ

ములు.—

కొనిపోవు, కొనియాడు, కొనివచ్చు, కొనుగోలు, కొనుబడి మొదలైనవి.

ఇట్లే వెను:—వెనుబాటు, వెనుబడు, వెనుదీయు, వెనుకదొక్కు, వెనుకవేయు, వెనుచుచు, వెనుతవులు, వెన్నంటు, వెన్నడించు, వెంబడి, వెన్నుచ్చు, వెన్నాడు, వెన్నుదన్ను. ధ్వన్యనుకరణమును సూచించుచు పదద్విరుక్తివే నేర్పడిన పలుకుబళ్ల నేకము లీ భాషలోఁ గలవు. ఇతరభాషలలోని శ్లేఢర్పడిన పదబంధము లిన్ని గలవా యను సందేహము కలుగకమానదు.

ఇంతకుఁ బూర్వము తెలిపిన 'కకావికలు, వికావికలు' గూడ నిట్టివే. పికపికలు=చెల్లచెదరు.

"ఒకమఱి విరిగినయమరులు

పికపికలై పోవ"

తకపికలాడు, తఱతఱలాడు, బుగులుబుగులన

"...నాగేంద్రుం డ

బ్బిగువున మొగంబు లదరుట

బొగ లెగయగ విషము బుగులం

బుగులన గ్రక్కెన్." (భీమ-4 ఆ)

బుడిబుడి=తొట్టుపాటు. బుడిబుడి మాటలాడుటయు (భార. ఉద్యో. 3 ఆ)

బుసబుసలాడు=బుసగొట్టు

బెకబెకలాడు = కప్పలకూత యందలి

ధ్వన్యనుకరణమును సూచించును.

బొడబొడ - కాటుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.

'నోటనుంబొడ బొడరక్తముంబొరుగ'

బొసబొస-'వెడలుచేవుల ప్రోవులదిమి'

బొళుకు బొళుకు=క్రక్కుట.

మట మటలాడు = మండు, మలమల=మాడు.

మిటమిట=మండువేసవి. 'మిటమిట కటికియెండన్'

మిడుమిడుకను=పరితపించు.

'పాలేటిరాచకన్నియ

మేలారెడు చూపులేక

మిడుమిడుకంచున్." (భాగ. 8 స్కం.)

మినమినలాడు=తళతళ

'మినమిన లీనెడునునుమే నున'

మిరుకు మినుకని మొలయన.

మిలమిల, మినమిన.

'మిలమిల ప్రొద్దుపొడుపున'

మిఱుమిట్లు. 'మిగులకన్నులు మిఱుమిట్లు గొనగ'.

మరమర = మూల్గుట, అణగుట.

'మనుకొని మరమర మూల్గువారు'

(రా. యు. కాం)

క. 'దురదుర బరువిడి బిరుసున

హరిహరి నిలు నిలుపుమును నగురయొ

[గణితం,

మరమర దివిజాల హృదయము

మెరమెర యిదె యణగుననుచు

మొలసెన్ హరియన్' (భాగ. ద.)

ముసముస-సోపమునగల్గు 'చిఱచిఱ'

ముసిముసి-నవ్వులు=చిఱునగవు.

మెకమెకపడు=ఉద్ధరినొందు.

మెయి మెయి నుండు.

మెరమెర = మనోవ్యధ. మెరమెరపడ్డు సందేహపడు.

మొలమొలలాడు - వస్త్రముల మ్రోత;

రవరవ - మెరయుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.

'మెరసెన్-రవరవ మురజరవంబులు' (స్వా-

4 ఆ.) రెపరెప=నిప్పుమంట మ్రోత, గాలి

పీచుట. 'గాలి రెపరెప పీచుచున్నది.' లివలివ=

దంతములు కదలుట-'కుదురు పక్తెడలి లివలివం

గదలు రదనపంక్తులను'. (కవి. క. 5 ఆ)

ఒకలుక = పరిగెత్తుట యందలి ధ్వన్యను

కరణము.

పకపక-నగుట

తికమక = తొలుచాటు

క. 'ఒక మొగముగాక దివిజాలు

తికమకగొని వైరులెల్లడికొని తమ్ముం

బకపకగగ, వకవకలై

ఒకలుక బరువెత్తిరోడి లోగొనుభీతిన్'

(భాగ. 6 స్కం)

లాటలాట-'లాటలాట జని'

'తొటతొట పురువులు దొరగగ

లాటలాట మనుకొంచు నిండ్లలోనికిఁ జన'.

(భల్ల. 2 ఆ)

లాడలాడ-కొలుట.

తొటతొట-పువ్వులు పండ్లు రాలుట.

'వాని పువ్వులు ఫలావళుండి [పడగ].

తొటతొటఁ దఱచుగా నుర్విరాని

[తెగవాయి పక్కపుటలో]

నన్నయపదాలు - కొన్ని విశేషాలు

శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు

1. అవకర్ణించు = అనాదరముతో విను.
అనినవాని వచనం బవకర్ణించి
(భాగ. ఆది. 2-210)
ఇది మాఘకావ్యము — 15-67 లో గల
'సహసావకర్ణ్య' అను వాక్యమునుండి గ్రహింప
బడినది.
2. దారక్రియ = పెండ్లికేయుట.
3. చనబేడికి దారక్రియ
యను, జెవిటికి మధురగీతయను
(సభా. 2-14)
ఇది యీ క్రింది రఘువంశ శ్లోకమున గాన
వచ్చుచున్నది.

దారక్రియామోగ్య దశంచ పుత్రం
ప్రసాపయామాస సపైత్యమేకం. (5-40)
ఈ సందర్భమున సంస్కృత మూలమున నీ పద
మగుపడుచున్నది.
క్షీరేదారక్రియాయాద్య గంధేవారూప
[దర్శనమ్
అరాజోరాజవత్కృజా తథాతేమధుమూదన.
(అర్జునవిహారపర్వము - సభా - 29 శ్లో. 83
అధ్యాయము)
నన్నయప్రెళ్ళోకమునకే మెఱుంగు పెట్టినట్లుగా
'జెవిటికి మధురగీతయను' అను నుపమానమును
రచించియున్నాడు.

- సాటసాట-సోలు.
4. 'కటపెట తోటతొట రాతెడు
పాటపాట చినుకుల ధరిత్ర పాడవట్టు
సాటసాట నాకట సోలుచు' [వడన్,
దటతటపడు చాతకముల వైశ్యమువాసన్'
(వైజ. 3 ఆ)
తటతట-తటతట గుండియలదగ'-
'తెక్కలు తటతట గొట్టకొనుచు'.
(ప్రభా. 3 ఆ)
తొలుక్కు తొలుక్కు-గుండె లదగుట.
'తొలుక్కు గదలింపనోడి గుండియల్
తొలుక్కు తొలుక్కునన్ దిగులు
దొట్టిన భూభూజడయ్యె నయ్యెడన్'
(హంచాల్. 2 ఆ)
వంకర టంకర,
వకవకలు-వకొవకలు = చెదరుట.
వడవడ-వగుడుట, వలవల-ఏడ్చుట, వలవల
వ్రాలుట - 'నలపై వలవలవ్రాలె, కీ రెడలి
వ్రాలిన తుత్తడినామ్మకై వడిన్'. (భాగ-10ఆ)
వికవిక-నవ్వుట, విరవిర-విరియుట - (నోవలు
విరవిర విరిసన్) విలవిల-తన్నుకొనుట, (విల
విల దన్నుక విడిచె బ్రాణములు); విసవిస-
త్రిప్పట, విసవిస నగుచు; వెడవెడ = (అత్య
ల్పము)-వెడవెడ నగుములు; వెలవెల బాటు,
వెలవెల నగుట; వెలవెల బోవుట; సలసల

వచ్చుట; మరమర స్రుక్కుట, సాటసాట
పోవుట (కృశించుట) హాహాహి = కలకల
ధ్వని. హుటాహుటి = వేగము, హోరాహోరి =
అవిరామము; అటమట, అడవడ, అఱగొఱ,
కవకివ, కిసమక, కుఱకుఱ = (అల్పము) కొఱ
కొఱ = (కోపము) గలగల, గమగమ, (వాసన)
గలిగిలి, గిలిగిలి, గుగగుగు, అచ్చికబుచ్చిక =
(కలుపుకోలుతనము), అంజలి గుంజలి, అకటా
వికటము, అడ్డగిడ్డము, అఱవఱలు, అఱిమఱి,
అంపగకు, ఉక్కిరికిక్కిరి, ఉమ్మగమ్మరు,
ఱొమ్మపొట్టుకు, చిమచిమ, గోలుగోలు (న-
ఏడ్చు) చిలచిల - (కొరుట); చివచివ - నడ
చుట, లెసలె-ప్రవహించు.
ఇట్టి వింకననేకము లుండును.
వీనినిబట్టి యీ భాషలోని పలుకుబడి
రీతులు పదబంధములందలి సంప్రదాయములు
తెలియవచ్చుచునే యున్నవిగదా. సంస్కృత
భాషలో నిట్టి పదరచనా సంప్రదాయములు
ధాతుపల్లవ శబ్దపల్లవ కల్పనా పద్ధతులు
గలవా? ఇవియన్నియు సంస్కృత సంప్ర
దాయానుసారములే యనదగియున్నచో నీ
భాషల సమైక్య మేర్పడగలదు. కొని ద్రావిడ
భాషలలోని ధాతుస్వరూప లక్షణములు,
తత్పరిణామవైచిత్రీ సంస్కృతభాషా ధాతు
పులలో గానవచ్చుటలేదు. వానిని గూర్చి

చనఁబేడికి దారక్రిను
యునుఁ జెవిటికి మధురగీత యును తీర్తునక
త్యనపమ సురూపదర్శన
మునుజేయుటఁబోలుగృష్ణ బూజించుటిలన్
8. నిపాలించుట = పడఁద్రోయుట.

క. ఆ లోయధి నీచేతని
పీతం బగుడుంగడండి భీమాసురసం
ఘాతంబు తత్తుణుంబ ని
పాలించుము దివ్యశక్తి పటుఘాతములన్
దీనిని కాళిదాసునాండి నన్నయ గ్రహించి
యన్నాడు.

ఉత్పశ్యతస్సింహ నిపాతముగ్రమ్.
(రఘువంశము, 2-60)
కృపనిశిత నిపాతాస్సార పుంఖాశ్శరాస్తే
(కాకుం)

4. అనుగతి = అనుసరణము.
మీ యనుగతి మాకు నభిప్రాయము
(ఆర. 1-8)

భవతి ! పరితుష్టి పీతరమను గతోవత్సవతి
(మాళవి. ౫. ౫౦ పా)
అనుగతి-స్త్రీలింగరూపము నిరారకము.
5. అనేకాగ్రత = ఏనిశ్చయము లేకపోవుట
నాకటిగింపుము దీని న
నేకాగ్రతఁ బొంద నేల యేనుండగ
(సభా. 2-93)

ఇది సంస్కృతములమునుండి గ్రహింపబడినదే.
సరుగచ్చన్న నేకాగ్రస్పృభామేతోఽ-
న్యచింతయన్. (సభా-47 ఆ. 19 శ్లో)
అనేకాగ్రంతుతం దృష్ట్యాశకునిః ప్రత్యభాపత
(21 శ్లో.)

6. అమయు = ఉపయుక్తము.
అతని వంట అమయునంతకు
(ఆరణ్య 2-196.)

(వంటలమరునంతకు) అని ముద్రిత పాఠము.
అమయునంతకు ప్రాతపాతము.

నమరసమయంబున కమయందగు...కణయ
కంపణ...భిండివాల...

(ఉత్తరహరివంశము. 4-218)

7. ఎనగు = అతిశయించు ; అభివృద్ధిగందు
తేజంబెనంగ విచిత్రపీఠ్యఁ డిద్దయకుండె.
ముద్రితపాతములయందెల్ల 'ఎనగు'లో నరసున్న
గలదు. కాని 'ఎనగు'లో నరసున్న లేదు.

అంధ్రవ్యాకరణ సంహితాసర్వస్వమున
పుట 114 లో నరసున్న గలదని కొన్ని
ప్రయోగములు చూపబడినవి. కాని యవి
యేవియు నిరారకములుగావు. శాసనములలో
'ఎనగు' నిర్బంధముగ నున్నది. మఱియు
పండితారాధ్య చరిత్రమందలి యీ క్రింది
ప్రయోగము 'ఎనగు'లో నరసున్న లేదని నిర్ధా-
రించుచున్నది. ఆరసున్నతో గతార మంత
మందుగల శబ్దములు సాధారణముగా వకార
ముగా మాత్రపు. తీగ శబ్దములో నే దరసున్న
యున్నదన్నవారున్నారు. కాని యది 'తీవ'
అని రూపాంతరము పొందుచున్నది కావున
యందరసున్న లేదు.¹

దీనినిగూర్చి ²యప్పకవీయమునకూడ కలదు.
ఈ పదతి ననుసరించిన, ఎనగునకు ఎనవు-
ఎనవి-అను రూపాంతరము లుండుటచే నిందర
సున్న లేదు. ప్రయోగమిది.
'భువిశిఖ నిర్మాల్యధూతయనగ నె
సవి సుధాకర కిరాసార ప్రసాది
త సుధాభిషిక్తనా.....'

(పండిత. దీక్షాప్రకరణము 75 పుట.)
ఎనవి మార్పరాని ప్రాసస్థాన ముండుటచే
నిరారకము.

1. దీనినిగూర్చి యంతకుముంసు యువసంవత్సరమార్గశీర్ష భారతిలో పరిశోధన సంపాదకులు శ్రీ రామచంద్రగారు వ్రాసియున్నారు. అందులో నెనగులో నరసున్న లేదనియే స్పష్టపఱుపబడినది. అది సరియైనదియే.

2. అప్పకవీయము నూతన ముద్రణము. పానిళ్లవారు పీఠిక. 21 పుట.

శ్రీనాథుని కల్పవృక్షం

శ్రీ దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారు

శ్రీనాథుని జన్మస్థలమును గుఱించి పండిత లోకముగ నేడు పలువివాదములు కలవు. శ్రీనాథుడు తన తాత కమలనాథామాత్యుని నివాసస్థలముగాఁ జెప్పకొన్న సముద్రతీరపు కాలవట్టణ మేదో నేటివాఁక నిశ్చితము కాలేదు. దీనిగూర్చి నర్పించినవారిలో, బ్రధానులు శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు పంతులు గారు, శ్రీ పేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు. శ్రీనాథుడు శ్రీకొన్న 'కాలవట్టణము' కాదనివలె తెలుగుదేశమునఁ బలుతావులు కాన వచ్చుచున్నవి. శృంగార శ్రీనాథమున శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగా రిట్లు వ్రాసిరి :-

“వారికి తటి కాలవట్టణాశ్వరక్ష” అని భీముఖండ్ పద్యమున శ్రీనాథుడు శ్రీకొన్న కాలవట్టణ మిప్పుడు కాలీ పట్టణమని వ్యవహరింపఁ బడుచున్న పయి గ్రామము కాదగును.

“ఈ నడుమ బ్రహ్మశ్రీ కే. వి. లక్ష్మణ రావు పంతులుగారికా శాసనము (శ్రీ. శ. ౪వ శతాబ్ది) నందుఁ గలపట్టణము” అను పేగును జూచి శ్రీనాథుని కాలవట్టణమనియే యని నిర్ణయించిరి. శాసనమున నట్లు శ్రీకొన్నఁ బడిన కలపట్టణము నేడు కలపటమును శ్రీర నున్నది. అది యిదివఱకు నేను జెప్పొన్న కాలీ పట్టణమనకు దరిదాపున నే కలదు. కాలీ పట్టణము (మదీ పట్టణమునకుఁ దూర్పున) గముద్రము నీర్జడ నే యున్నది. శ్రీనాథుడు శ్రీకొన్న గ్రామమిదియుఁ గావచ్చును.” 1

కాని, “తాను శాసనముందలి నరిహద్దు గ్రామాలను” యిచ్చెనీతా సిద్ధాంతమునిజమగు.

“గుర్రపర విషయమందలి రండుబల్లి గ్రామమునకుఁ తూర్పున కల్పవృక్ష(ము), బక్ష్యమున భాగ్యటూరు పడమట నిడగూడు ఉత్తరమున (జ)క్కన చెరువు సరిహద్దు గ్రామములు కలవు.” 2

ఇప్పుడీ గుర్రహారము — గుడివాడ కృష్ణ జిల్లాలో తాలూకాగా మారియున్నను, అప్పుడీ గుర్రహార విషయము—గుడివాడదేశము ముఖ్య రాజ్యమైయున్నది. అప్పటిరాజ్యపు నరిహద్దు

లిప్పుడు స్పష్టముగా తెలియవు. తెలియక పోయినను రండుబల్లిగ్రామము గుంటూరు జిల్లాలోనిదో, కృష్ణజిల్లాలోనిదో, గుర్తింప వలసియున్నది. ఈ శాసనము గుంటూరు జిల్లాలో సంపాదించబడినది.

మరియు, ఇందలి ‘కల్పవృక్షము’ సముద్ర తీరములోనిదై యుండనిదే, ప్రయోజనములేదు. “ఇప్పుడీ సరిహద్దులతో ఆ గ్రామము గుర్తిం చుట కష్టము” అని ఉడకమండలమందలి ఇండియా గవర్న మెంటు ఎఫ్ గ్రాఫ్ షేసుగారు తెలిపియున్నారు. శ్రీవారి కంఠయుక్తజ్ఞాడను.

పద్యములో ‘కల్పవృక్షాశ్వరక్ష’ అను దానిని ‘కాలవట్టణాశ్వరక్ష’ అని నైకర్షి కముగా చదివినను, గణభంగ దోషములేదు.

కాని, శాసనమందలి ‘కల్పవృక్ష’ నామమే, పద్యమాలమన్నచో ఇది నెల్లూరు జిల్లాకృష్ణ పట్టణము—కాలపట్టణము, గుంటూరు జిల్లా నల్లూరు—కాలపట్టణము మొదలగు వాదములకు తావుండదు. ‘కల్లు-కలు’ రూపాంతరములకు ‘నలుపు’ రంగు పూయవలెను. నెల్లూరుజిల్లా గూడూరుతాలూకా సముద్రతీరములో ‘ఒర గల్లు-ఒరు + కల్లు’ గ్రామమున్నది. ఇందలి ‘ఒర’ విశేషమును విడిచి, ‘కలు—కలో’ శ్రీరు తో ‘పట్టణము’ను చేర్చి, ‘కల్పవృక్షము’గా కవి శ్రీకొన్నాడన టిలున్నది. ‘నామకదేశే నామగ్రహణ’మృత పేరిక్కడ గ్రహింపబడినది. తెనుగు గ్రామములను సంస్కృతీకరించి చెప్పు టలో ఇట్టి మార్పులు సాధ్యమగుచున్నవి.

శ్రీ. శ. 846-847 ప్రాంతమందలి విదవ కవి విష్ణువర్ధన మహారాజు కాలములో ఈ తానుశాసన దానము పుట్టినది. కీర్తిశేఖులు శ్రీ కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు కనిపెట్టిన శాసన మిదియే కాబోలును.

ఎట్లయినను, ఆయా ప్రాంతమందలి బరిశోధ కుశీ కల్పవృక్ష గ్రామమును శాసనమందలి పరిసర గ్రామములతో గుర్తించి, తెలిపెదరను జిజ్ఞా సతో ఈ నరిహద్దులు ప్రకటింపబడినవి. ముద్ర ణము కానిదే సంపూర్ణ శాసన పాఠము లభించదు

'రొల్లరగించిన' రాగోపాసకులు

శ్రీ సంధ్యావందనం శ్రీనివాసరావుగారు

నేటి సంగీతమునకు మూలస్థానము రాయల రాజధాని విజయనగరము. విద్యాగణ్యులు, రామామాత్యులు, 18 వ శతాబ్ద ప్రాచీనమున నున్న ఆహోబిల పండితుడు కర్ణాటక సంప్రదాయమునకు లక్ష్యకర్తలు. వీరి పాండిత్యము, రాయల ఆదరణ ఆనాడు కర్ణాటక సంప్రదాయమును రాజకీయాందోళనలనుండి రక్షించినవి. పురందరదాసులవారి గురువులగు వ్యాస రాయలు, తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు, పురందర దాసులు, కనకదాసు, భట్టుమూర్తి, పెద్ద నాయకుడు అనాటి సంగీతనిధులు. మాయా మాళవగాళను స్వరావళులతోను, ప్రియ గీతాలతోను సంగీతవిద్యకు బాలబోధక విధానమును పురందర దాసులవా రేర్పరచినది విజయనగరమండే. పురందరదాసులవారి పదాలు ప్రసిద్ధ రాగాలలో పేలకొలదిగా ప్రజలలో ప్రాకినవి. కర్ణాటక సంప్రదాయమునకు లక్ష్య, లక్ష్యములు రెండు అప్పినవి. వీరిను అంతకు మునుపు చలించు మేరువులలో వాడుచుండిరి. ఆయా మేళమునకు అనువుగా మెట్లను నడుపును గురించి "వాలానక కొనగోళ్ల నీ వలసతకా వాయింపని" అను అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్ర పద్యములో స్పష్టమగును. వీరి మేరువులను ఇప్పటివలె కదలక నిర్మించునదలి భట్టుమూర్తి, గోవింద దీక్షితులు మొదలగు విద్వాంసుల నేతలు పరిశోధనచేసి కనిపెట్టిన పెద్ద విషయము. అటుతరువాత మహారాష్ట్ర సంపర్కమువల్ల ఆ సంగీత ఋలోని రాగాలను, ఆంధ్రచందాలను ధారాళముగా మన పద్ధతిలో ప్రవేశపెట్టినవారు దాసుకుటుమునకు చెందిన మహానీయులు. మానివి, చిప్పగిరి, మంత్రాలయం అన్న దాసులవారి మూలస్థానములు. క్రమేపీ విజయనగర సామ్రాజ్యము క్షీణించినది. రాయల సంస్కృతి తంజావూరు మరుగు జొచ్చినది. అచ్చట నేటి అత్యున్నతదశను బొందినది.

అంతటి మహోన్నత దశయందున్న రాయల సీమ నేడు ఎంత వెనుకబడియున్నదో అందరికీ

తెలిసినవిషయమే. శ్రీశ్యామాశాస్త్రిలవారి పితామహులు, శ్యామశ్యాగారి ప్రపితామహులు, రాయలసీమ (కర్నూలు?) జిల్లాలనుండి తంజావూరు వెళ్లిన విషయము¹ మన విద్వాంసులకు తెలుసు. నేటికినీ రాయలసీమలో గ్రామాలలో నైతము కర్ణాటక సంగీతమున్న చెవికోసుకొనువారు లేకపోలేదు. జనసామాన్యానికి శారీర సంపద బాగుగా నుండును. గ్రహణశక్తియూ బాగున్నది. ఎంగలలతో ఆ జిల్లాలో సుప్రసిద్ధులగున గాయకుల సంఖ్య బహుతక్కువ.

రాయలసీమ సంగీత విద్వాంసులను గురించి నాలుగు ముక్కలు వ్రాయదలచితిని. నాకు బాగా తెలిసినవారిని గురించి మాత్రమే వ్రాయగల్గుట నాకు కొరతగా కనపడకపోలేదు. ఇతర గాయకులను గురించి తెలిసినవారు విపులముగా వ్రాసి, ఈ కొరతను తీర్చవచ్చునని ఆశించుచున్నాను.

సుమారు ముప్పది సంవత్సరముల మాట. పెనుగొండ, అనంతపురం, బళ్లారి - వీధులలో ఉదయం ఆరుగంటలకే స్వరములు పాడుకుంటూ తన్మయుడై-యడకు మాటకు జవాబయిన నవ్వముగా ఇవ్వకాలని-ఒక వృద్ధసంగీత విద్వాంసుని చూచినట్లు రాయలసీమవా రెవరయినను జాపకము తెచ్చుకోవచ్చును. తిద్దిన మీసము, చేతికర్ర, అంగవస్త్రము, నశ్యము డబ్బీ-ఈ హంగులలో మంచి ప్రతిభను బాపు నొకటితో-లలితముగు హాస్యపు మాటలాడమో ఆయన వెళ్లిమిండిన దృశ్యము నా కంటికి కట్టినట్లున్నది. ఆ ఘనవిద్వాంసుని పేరు శ్రీ పక్కా హనుమంతాచార్యులు. సుప్రసిద్ధ వాగ్గేయకాగులు శ్రీమాళ్ వాసుదేవాచార్యుల వారి సమకాలికులు. బ్రతికివుంటే కేటికి వారి వయసు లొంభయి దాటెడివి. 1939 ప్రాంతములో పెనుగొండలో పరమ దరిద్రావస్థ ననుభవించి కాలధర్మము నొందిరి. వారిని బోలు విద్వాంసులు ఏదేశమందయినా ఏనాడయినా, అరుదనియే చెప్పవలయును.

నాకు నాలుగవ ఏట వీరు సరళివరుస లారంభించిరి; ఆ చిన్నవయసులో ఈ స్వరా వళుల సాధన, అలంకారములను త్రికాలము పాడుట చాల కష్టము, అనవసరమనికూడ వీరి అభిప్రాయము. చు చూచుగా వాటిని నోట అనిపించి చిన్నచిన్న గాసులవారి పదాలను నేళ్ళవారు. కాంభోజి, మోహన, ధన్యానీ, కల్యాణి, శంక రాధరణము మొదలగు ప్రసిద్ధ రాగములందు సరళిమయిన ఆ పదములు వినిపిని పాఠముచేయుటకు ఆ పరితరమున నే నెంతో కృతూహలపడుచుంటిని. కొన్ని చిన్నకీర్తనలు— ఒక మాట ఒక భాగము, సుజనజీవనా, సీతా పతేలాంటివి—నేర్పి, అప్పుడప్పుడు ఒక తాన వర్ణము, నెల కొకసారి ఏదయిన ఒక అలంకారమును సాధించేయుట పీరి బోధన పద్ధతి. అంత సులభముగా, అంత త్వరగా ఎంత పొంచి సంగీతము పనిబాలులకు సయితము బోధించ గల్గెను— ఒకసారి తలచుకున్న ఆశ్చర్యము కలుగకపోదు. ప్రారంభవిశయంగు చెడినో విని పాడును గ్రహించు శక్తిని పెంపొందించ వలయు నని పీరి ఆశయము. ఆ గుఱుము గాయకులకు సహజమే. మొదట భద్రాద్రి రామ దాసు, అన్నమయ్య, పురందరదాసులు పెదలగు మహనీయుల భజనకీర్తనలను నేర్పి, కొంత పాటయందు ఆభిరుచిని గలుగజేయువారు. ఆ రీతిగా కొన్ని కీర్తనలు పాడనేర్చిన తరువాత స్వరావళులను నేర్పుచు ఆప్పుడప్పుడు చిన్న చిన్న కీర్తనలకూడ నేళ్ళవారు. స్వరావళులంజె—అప్పుడు సుందరనాద శకలములుగా బోధపడగలవు. నోట బల్కు స్వరములు, చేతి యందు నడచు తాళము—కొంతి ఇంపు సొంపు లతోకూడ అమరును. ఇది వారి విద్యాబోధన లోని కైకెట్టము. తరువాతి పెద్దపెద్ద కీర్తనలు— గామభాజ, నాజవాధాన, క్షీరసాగరశయనా, త్రిణేత్రు ఎవరిచ్చిరి మొదలగునవి—రూపించే వారు. ఒకనెల, రెండునెలలు ఒక రాగమునందే మనసుకు నాటునట్లు, ఒక చిన్నవర్ణము, నాలు గయిదు కీర్తనలు నేళ్ళవారు. ఏ ఒక్క రాగము మనసు కర్థమయినను—ఇక అన్ని రాగములూ క్రమముగా సులువుగా అవగాహనము కౌగల వని వారి విశ్వాసము. విద్యార్థి కారధర్మము, మనో బలము, వాంఛలను ఒక గడియలో కని పెట్టి వారివారి ఆభిరుచులకు అనుగుణముగా

నేర్పు నైపుణ్యము—శ్రీ పక్కా హనుమంతా చార్యులవారికి దేవుడిచ్చిన సామ్ర. ఒక స్వర జలీ, ఒక వర్ణము, ఒక చిన్నకీర్తన, రెండు పెద్ద కీర్తనలు, ఒక పదము, జావళి, తిల్లాన— ఇన్ని ఒకనెలలో తోడిరాగములో, మరొక నెలలో శంక రాధరణము, ఇంకొక నెలలో కల్యాణి, కాంభోజి, ధైరవి— తరువాత ధన్యానీ, సావేరి, మోహన; ఈ విధముగా నాలుగయిగు సంవత్సరములలో ప్రసిద్ధరాగ ముల స్వరూపము మనసున నాటునట్లు నేళ్ళ వారు. ఆ సీతిలో స్వరజ్ఞానము నలవడచేయు టకు ప్రయత్నించేవారు.

“అలంకారములకు— ఆ పే రెండుకు ఇచ్చిరి?” అని ఒకరోజు పాఠము పూర్తి అయిన తరువాత అడిగిరి. ఎనిమిది సంవత్సర ములు పూర్తకొని విద్యార్థి కా ప్రశ్న అర్థ మయిన కదా, జవాబిచ్చుట. వెంటనే “మోహన రాగములో రూపకతాళ అలంకారము పాడుము—గరి సరిగప, రిగ రిగపద, గప గపదస” అన్నారు. సుక నని పాడు చుండగా వాటిని అకారముతో అనమన్నారు. కొంత నేపాగి వారు మరికొన్ని సంగతులు పాడినారు. వాటి స్వరమేమని వారడుగక నే వెంటవెంటనే చెప్పగల్గితిని. “మావాడికి స్వర జ్ఞాన మయినది” అని ఊరంతా చెప్పకొని— ఆ సుమయము జూపక ముండవలయు నని “అలంకార లాడగగని ఆగాణ్ణుని ఎటు పొంగినో” అన్న కీర్తనను నేర్పిరి. మరొకసారి అఫోగి, హంసధ్వని రాగాలలో అలంకారాలను పాఠమన్నారు: “మాచిలివా ఆ ప్రయోగముల ననుసరించి రాగమును పెంచుకొని పోయిన ఎంత అందముగా నున్నదో—మంచి కన్యకు భూషణములవలె ఈ ప్రయోగములు రాగానికి అలంకారములుగా నున్నవి—గమ నించిలివా?” అన్నారు. అలంకారముల ప్రయోజనము, వానినుండి సంగీతమున మన మెన్నివస్తువులు సాధించగల్గుదుమో, వానికి ఆ పేరెండుకు వచ్చినదో, వానిని అనుదినానుష్ఠాన ముగా పాడుచుండిన స్వరశుద్ధమయిన రాగా లాపన ఎట్లు అలవడనో—అన్ని విషయాలు పసివారికికూడ బోధపడునట్లు విద్యగరపు నేర్పరి హనుమంతాచార్యులవారు. కీర్తనలలో ఎచ్చట నెరవలు చేయవలెనో సూచించేవారు.

స్వరప్రస్తారములోని బాగోగులు క్రమముగా వానియంత యవి విద్వాంకి వ్యుత్పన్నత ఎక్కువగుకొలది స్వతహాగా బోధపడవలసినవే గాని ఇప్పటివరె రెండు సంవత్సరములలోగా జగన్మోహిని రాగములో అరగంట స్వరములను శుకసారికలవరె ఒప్పచెప్పనట్లు తయారు చేయు గారడీ విద్య—ఆచార్యులవారికి నచ్చినే నచ్చదు.

వీరి పల్లవి ప్రస్తారక్రమము అపారమయిన కల్పనా విశేషములతో కూడియుండెడిది. స్వరకల్పనలో అంత సర్వలభ్యముగదముగా అందమయిన నడకలతో, ధారాళముగా పాడువారిని నేనెరుగను. (వారిమనోధర్మముతో పోల్చుటకు సరియైనవారు శ్రీమాన్ టైగరు వరదాచార్యులవారు. ఇట్టి విద్వాంసులను కన్న హిందూపురము భాగ్యనగరము.)

వీరు చిన్నవయసులో కావ్యాలు మూడు ముగించి దక్షిణదేశములో కరూరు వెళ్లినారు. అక్కడ సుప్రసిద్ధ లయ విద్వాంసులు కరూరు రామస్వామి పిళ్ళైగారివద్ద గురుకులవాసము చేసిరి. వీరికి ఆ శిష్యులందరిలో 'శట్టాంపిళ్ళై'—(మానిటర్) పదవి లభించినది. కోయం బత్తూరు తాయి, పల్లడం సంజీవరావుగారు అప్పటికప్పుడే సరలివసులు పాధన చేయుచుండిరట. కోయంబత్తూరు తాయికి వీరిపై చాల భ్రమ; గురువుగారు నేర్పినదానిని వీరి వద్ద రూఢి చేయుచుకునేవారట. ఆమె స్వయముగా హిందూపురమునకు వచ్చి శ్రీ ఆచార్యుల వారికి వివాహము చేయించి, కొంత భూమిని కొని ఇచ్చిరట. ఆచార్యులవారు చిన్నవయసులో అద్భుతమయిన శారీరధర్మము గల్గి గొప్ప సభలందు సభారంజకముగా పాడి యశస్సును గడించిరి. వీరి కచ్చేరీలు విను భాగ్యము నాకు లేదు. అంత విద్వాంసునికూడ అదరణ లేక, తుదకు అనాదరణకు గురిచేసి దరిద్రావస్థ ననుభవించిన రాయలసీమ రసికులు భన్యులు గదా!

వారియొద్ద విద్య నభ్యసించినవార నేకులు. వారిలో శ్రీ చింతలపల్లి వెంకటరావుగారు సుప్రసిద్ధులు. వీరికప్పుడు దాదాపు 75 సంవత్సరములు. నేటికిని వీరి శారీరపటుత్వము విన్నవారికి విన్నయము గొల్పును. వీరి పుత్రులు

చింతలపల్లి రామచంద్రరావుగారు మైసూరు ఆసాన విద్వాంసులు.

వెంకటరావుగారి కచ్చేరీలు రాయలసీమలో ఇరవయ్య సంవత్సరముల క్రితము విరివిగా జరిగేవి. వీరి రక్తి, శక్తి అసాధారణము. కంచు శారీరము, చక్కని బాణి, లయ పటుత్వము, పురుష గాంభీర్యము, వీరి గానము విన్నవారు మరచిపోజాలరు. భావయ్యక్తముగా పాడుచునే రాగరసాన్ని విరజిమ్ము ఒక విలక్షణమయిన శైలి వెంకట - రావుగారి గానములో కానయ్యెడిది. వెంకటరావుగారు ప్రారంభ దశయందు శ్రీ హనుమంతాచార్యుల వారివద్ద నేర్చుకొని తరువాత వైక్టోరియన్ కేంద్రాగారి వద్ద విద్యను పరిపూర్ణముగా నేర్చిరి. వీరి కచ్చేరీలు రాయలసీమ ప్రజలకు కర్ణాటక సంగీతమును 'మరవకం' డని నాపకపరచినవన్న ఎంత మాత్రము అతిశయోక్తి లేదు.

శ్రీ చింతలపల్లి వెంకటరావుగారివలె చక్కని శారీర సంపద అందరికీ అబ్బదు. శారీర ధర్మము కొంత లోపించిన అసాధారణమయిన కల్పనా శైలిత్రిగల గానము కీర్తికేసులు శ్రీ మరుగోడు పెద్దవెంకటాచలయ్యగారిది. శరపరంపరగా, అపూర్వ తాళములందు విషమతాళ వక్రలను నిగ్గుత్వముగా పాడగల ప్రతిభావంతు డీయన. సర్వలభ్య స్వరములందనూ ఆరితేరినవారు. ఈ రెండునూ ఒకేవేళ వినుట దుర్లభము. శ్రీ శెమ్మంగుడి శ్రీనివాసయ్యగారి స్వరభారణి విన్నవారు కొంతవరకు పెద్ద వెంకటాచలయ్య గారి ప్రబంధ శైలిని స్మరించుకొనరు. వీరికి శారీరమంత సౌలభ్యము గలదికాదు; కాని వీరి గానములోని సంక్షిప్తప్రకృతి, సాధనా పటిమ ఒక్కొక్కప్పుడు పండిత పామరులకు దిగ్భ్రమ కలిగించెడివి. వీరునూ తొలుత పక్కా హనుమంతాచార్యులవారి వద్దనే అభ్యసించి పిదప తిరువయ్యూరు (ఘంటా) సుబ్రహ్మణ్యయ్యరు వారియొద్ద విద్యనాజ్ఞించిరి. వీరికి కచ్చేరీలు బహుతక్కువ. గొప్ప విద్యుత్తను చేతబట్టుకొని నిరాదరణకు గురియయి త్రొంగి కృశించి తుదకు విరాగియై కర్నూలులోని మతములో నొకచిన్న గదిలో తన వృద్ధాప్యమును నిరంతర దరిద్రావస్థలో గడపిరి. వీరు మరణించి ఇంకను పది సంవత్సరములు కాలేదు. ఇంతటి విద్వాంసులిక హిందూపురము నొసట వ్రాయలేదనవచ్చును.

వారి మేనల్లుడు, శిష్యుడు శ్రీ కురుగోడు చిన్న వెంకటాచలయ్యగారు గొప్ప విద్వాంసులు. కర్నూలులో నున్నారు. తొలక మూమగారి వద్ద విద్యనభ్యసించి పిమ్మట నామక్కల్ నర సింహయ్యగార్ల వారివద్ద శ్రీరంగ తేత్రములో వ్యాసంగము చేసినవారు. వీరి కల్పనాచిత్ర, స్వరముల జగిలిగి విని ఆనందించవలసినవి. వీరి తమ్ములు వెంకటనరసయ్యగారు మంచి వయోలిక్ విద్వాంసులు.

కొరుగోడు పెద్ద వెంకటాచలయ్యగారితో కాటు సహధ్యాయుగా కృషిచేసినవారు కీర్తి శేఖరులు శ్రీ చిలమత్తూరు రామయ్యగారు. వీరి స్వగ్రామము సాందూపురము గొప్ప వయోలిక్ విద్వాంసులు. వీరుగూడ ప్రథమాభ్యాసమును శ్రీ పక్కా హనుమంతాచార్యుల వారివద్దనే చేసిరి. వీరి గురువులు శ్రీ ద్వీపానకులు. హత యోగమునందు నిపుణులు. వీరు మందలపల్లి గ్రామములోని పాతకాలలో 'సంగీతం మేష్టరు' ఉద్యోగముచేసి-పిదప ఆనంతపురములో 'సంగీత విద్యావ్యాప్తి' చేసిరి. వీరు మరణించి సుమారు 15 సంవత్సరములు కావచ్చును. వయోలిక్ వాద్యము నింత సాంగముగా సాధించినవారు మనదేశమునందరుడు. అలంకారమును పట్టులములు సాధనచేయుచుట; వర్ణములను త్రికాలములలో గమకబద్ధముగా పాడట; కాల, ఆర, మత్కూర్లు జాగాపించి వర్ణములను సాధనచేయుట, గతిభేదపు సహజ్యములు-వీరి వద్ద చాత్రవృత్తిని చేసినవారికి లభించు ఆపూర్వ సాధనావిశేషములు. సాధన చేయుచుటయందు వీరికి పితృసాటి. రాగప్రస్తారమునందు వీరికి ఆనక్ష మెంత. నాటకరంజి, సురజి, వసంత, శహన, హుశేని-రాగాలను ఆరగంటనేపు ఎంత మాత్రము విసుగురానివ్వక - రాగప్రయోగములతో ప్రస్తరించు ఢీకాలి. ఇప్పుడు ఇట్టి శక్తి ఎంతవరకు కనిపించినదో సంగీత విద్యాయందు ఆసక్తిగల రసికులకు తనలోటనే బోధపడ గలదు. వీరివద్ద విద్యనభ్యసించు భాగ్యముకూడ నాకు గల్గినది.

ఆనంతపురములో మొన్నటిదాక బహు రక్తిగా, ఇంపుగా వాయించుచుండిన శ్రీ ఆము

దాల వెంకటస్వామిని ఈ సందర్భమున చెప్పక తప్పదు. వీరి పక్కవాద్యము బహు రంజకముగ నుండెడిది. వీరి పూరు సంగీతమునకు పుట్టినిల్లు. ఆముదాల గుండాసాని ఆదవానిలో నుండిన సుప్రసిద్ధ గాయనీమణి. ఆమెయు, ఆమె సోదరి మణులును దక్షిణదేశమందుకూడ పేరుగాంచి, పదాలు వీరి సాత్తు.

బళ్లారి నగరమున సుమారు 30 సంవత్సరములు సంగీత విద్యావ్యాప్తికి నిరంతరము కృషి చేసినవారు కీర్తిశేఖరులు శ్రీ ఫిడిల్ రాఘవేంద్రాచార్యులవారు. వీరు హాసపేట వాస్తవ్యులయిన ఫిడిల్ భీమాచార్యులవద్ద తొలక విద్యనభ్యసించిరి. బళ్లారి నగరమందు గానరసిక బృందమును ఏర్పరచిన గాయకులలో శ్రీ ఫిడిల్ రాఘవేంద్రాచార్యులవార గ్రగఃఖ్యులు. ఇక సంగీత రసికులలో పేర్కొనదగినవారు కీర్తి శేఖరులు శ్రీ వక్రీలు ఆంజనేయులు, శ్రీ వేదగిరి శెట్టిగారిలు కాకినాడలో శ్రీ కొమ్మిరెడ్డి నాయుడుగారిని మెప్పించుటెట్ల అట్లే బళ్లారిలో ఆ రసికులను మెప్పించుట గాయకుల లక్ష్యమయి యుండెడిది. రాఘవేంద్రాచార్యుల వారి విద్యాబోధనశక్తి అసామాన్యము. అనేక వాద్యములను సుశువుగా వాయించి, నేత్యులవారు. వీరి పక్కవాద్యములోని వైశిష్ట్యము విన్నవారికిగాని తెలియదు. ప్రధాన గాయకుని మనోధర్మము నెంతమాత్రము చెదరనివ్వక ఆణుకువతో శ్రవణినిందించి, విడిగా వాయించు నప్పుడు రాగములోని ముఖ్యమయిన ప్రయోగాలు క్లుప్తముగా వాయించేవారు. ముఖారి, ఓలహరి, మొదలగు రాగాలను ఫిడెల్మీ విధ చేయిచేయగ నే సంగీతము రానివారికి గూడ సుబోధమగునట్లు ప్రారంభించెదవారు. వీరి కృషిని బళ్లారి వాస్తవ్యులెన్నడూ మరువరు. వీరి శిష్యులలో ముఖ్యులు వీరి మేనల్లుడు విద్యా భీమనేనాచార్యులు, వీరి పుత్రులు శ్రీ నరసింహమూర్తి.

ఇట్టి 'రాలలగించిన' విద్వాంసులు ఊరుపేరు లేక గతించినది ఎక్కువగా రాయలసీమయందే. వారి గానమువిని "ఎందరో మహానుభావులు, అందరికీ వందనము" లనుకున్నాను.

విన్నకోట పెద్దయ కవి - :

: అనంతామాత్యుడు

శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు

○

తైలుగన వెలసిన మొదటి అలంకార గ్రంథము కావ్యాలంకార చూడామణి. అలంకార శాస్త్రవిషయములతోబాటు ఛందో వ్యాకరణాంశములు కూడ ఇందు వివరింపఁ బడినను, అవి రెండును గలిపి మూఁడాశ్వాసములలో సంగ్రహముగ నే చర్చింపఁ బడినవి. ఇందలి ¹ ఆశ్వాసాంత గద్యములుకూడ ఇది అలంకారశాస్త్రమనియే వేర్పాడుచున్నవి.

కావ్యాలంకార చూడామణిని రచించిన వాఁడు విన్నకోట పెద్దయకవి; నియోగి బ్రాహ్మణుడు; కాశిక గ్రంథితుడు; గోవిందామాత్యుని పుత్రుడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమును రాజమహేంద్రవర సగర్భాశ్వర్యుఁడును, జనుకవ్య వంశ సంభవుఁడు నైన విశ్వేశ్వరరాజున కంకిత మిచ్చెను. ఈ విశ్వేశ్వరరాజుం గూర్చియు, పెద్దయకవిగూర్చియు శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రయందు క్రింది విషయము వ్రాసియున్నారు.

“విశ్వేశ్వరమహారాజు విశాఖపట్టణమండలము నందలి సర్వసిద్ధి కీశాస్యముగా మూఁడు శ్రోశ

ముల దూరముననున్న ‘పంచధార’లవద్ద శ్రీధర్మ లింగేశ్వరస్వామి కొక మండపమును కట్టించినట్లచటి శిలాశాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. శాసనమున మండపమును గట్టించిన సంవత్సరము నూఁపఁబడలేదు; కాని, విశ్వేశ్వరుని వంశ వృక్షము మాత్రము క్రిందివిధమునఁజూడఁబడినది.

1. భీమేశ్వరుఁడు; అతని కుమారుఁడు 2. విమలాదిత్యుఁడు; 3. తత్పుత్రుఁడు రాజనరేంద్రుఁడు; 4. అతని కొడుకు కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు; 5. తత్పుత్రుఁడు విమలాదిత్యుఁడు; 6. అతని తనయుఁడు మల్లప్పదేవుఁడు; 7. అతన నందనుఁడు ఉషేంద్రభూపాలుఁడు; 8. తత్తనియుఁడు కొప్పభూపాలుఁడు; 9. అతనికొడుకు మనుమోషేంద్రుఁడు; 10. అతని తనయుఁడు విశ్వేశ్వరరాజు - దీనింబట్టిచూడ, విశ్వేశ్వరరాజు రాజనరేంద్రన కేడవ మనుమఁడైనట్లు తెలియుచున్నది. పెద్దయకవి కావ్యాలంకార చూడామణియందు మీఁది కృతిధర్మవంశమును పూర్తిగా నీయలేదు; కాని, యిచ్చిసంతకఱుకును మీఁది వంశవృక్షమునకు సరిపడియేయున్నది.”

1. ‘...శ్రీమరుమారముఁ చరణారవిందవందన, గోవిందామాత్యునందన, వివిధబుధ విధేయ, విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకార చూడా మణియనునలంకార శాస్త్రంబునందు’.

2. సీ. శ్రీకంఠమాధాగ్ర శృంగారకరణ మేరాజున కన్వయారంభగురుఁడు, చాళుక్యవంశ భూషణుఁడు శ్రీ విష్ణువర్ధనుఁ డేమహీశు తాతలకుఁదాత, భృతకుమారరామ భీముండు చాళుక్యభీముఁ డే స్వపతలాడ్డి విధండు, రాజమహేంద్ర వరస్థాత రాజనరేంద్రుఁడెక్కువ తాత యేవిభునకు, సంధ్రదళదానవోషేంద్రుఁడగు సుషేంద్రధరణి వల్లభుఁ డే రాజు తండ్రితాత, ఘనుఁ డుషేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వని కన్నతండ్రి, యతఁడు విశ్వేశ్వరుఁడులక్ష్మమాంబ

సుతుఁడు. [చూడా. 1.4]

రాజనరేంద్రుడు క్రీ. శ. 1064 వ సం. వఱకును రాజ్య మేరికలు నిర్వయింపబడినది; తక్కిన విశ్వేశ్వరుని పుత్రులైన కొక్కలు క్కెడు పలుబడి సంవత్సరములు నిర్భయమున రించిరిని యనుకొన్నను, విశ్వేశ్వరరాజకాలము $[40 \times 6 = 240 + 1064 = 1304]$ క్రీ. శ. 1304 వ సం. కంటె వచ్చిన మునున కొడు.

పయి కాలనిరూపము యుక్తిమూల మని శ్రీ మల్లంపల్లి సోమేశ్వరశాస్త్రులు విధింప సంభావనపరమం భావనానికంటె నిజమని చెప్పయ్యకది కాలమును, క్రీ. శ్వేశ్వరభూపతి కాలమును క్రింది క్రింది నిర్ణయించి యున్నాడు.

“రాజనమును” కిమి-శ్వరని కొడుకు రాజనరేంద్రుడు, అతనికొడుకు కలహరంగ చోడశేఖర, అతని వంశమున కిమి-శ్వరని కొడుకు మల్లపశేఖర, అతని పుత్రుడు శేంద్రుడు, శేంద్రుని కొడుకు మల్లప శేఖర (2), అతని కుమారుడు శిష్యభూపతి, శిష్య భూపతిపుత్రుడు శేంద్రుడు (3), అతని పుత్రుడు మమశేంద్రుడు, మమశేంద్రుని కొడుకు విశ్వేశ్వరభూపతి అని తేలుచున్నది.

“రాజనమున విశ్వేశ్వరభూపతి మండవమున కట్టించి సంవత్సరమును నిల్ల తెలుపబడినది.

‘శాకాద్దేవనభూపానానందం

భూతే శుభా భవేతే

నప్తమ్యా మినవాదభావ మితి తః

సంవాషిలో మంపః

కల్యాణోత్సవస్యదేవ సభవః

శ్రీ పంసధారాపురీ

భక్తేశ్వర చరణ శిశ్యధరణీ

భక్తా విప్రతాపవత్మః.

“ఇందువలన విశ్వేశ్వరభూపతి మండవమున కట్టించిన సంవత్సరము రామ. శక సంవత్సర ఆరణ్య 1329, శ. సం. అని తేలుచున్నది. కానన విశ్వేశ్వరభూపతి శ. సం. 1329 ఆరణ్య క్రీ. శ. 1407 ప్రాంతమువఱకు. క్రీ. శ. 1304 వరకు మండవసంవత్సరములు తినివారివారు. ఈ కానముననే విశ్వేశ్వరభూపతి సర్వనిర్భర చిత్రభాను సంవత్సరమునకు సరి యైన శకవత్సము 1424 ప్రాంతమున శక్రవల నోడించెనని కింది శోకమున కేపింపబడినది.

‘గతి గామశక్తి భూపతి
మంగళము త్విగ్నసిద్ధిపదభగ్నం,
సతి చిత్రభానుసాక్షిణి

భగణిమహావధాన దాంధ్రబలమ్.’

‘గతి-గామ-శక్తి త్విమలకు సరియైన శక వత్సము 1324. ఈ శ్లోకమునకు సరి యైన తెలుగుపదయే చెప్పిన కావ్యాలంకార మాదామణి యేవం యుక్తమున-

‘ఆ. సుమిమపాయగామ-శక్తిక్షమావతి

గాఢానతి చిత్రభాను సాక్షిణి

బాలెన సర్వనిర్భర మేది భరణీవ

నాహమునకు సోక రాచకుపు.’

“అని యుండుటచేత కాననసమీపమునకు చెప్పిన యెందు యుండును. కావ్యాలంకార మాదామణి నాతడు కా. స. 1324 న చిత్రభాను సంవత్సరమునకు దరువాత రచించి యుండును.” ఇందు శ్రీ శక్రగారి కాలనిర్ణయమే యుచిత మని చెప్పవలెను.

చెప్పయ్యకది నిజము ఒక్క మాదామణియే లక్షించినది. ఇతడు తన గ్రంథాంతరములను తిని లక్ష గ్రంథమునకు చూసలేదు. ‘సర్వవృక్షాంత’ మితిని కృత్యంతరముగా ప్రమాదము నామకృష్ణకవిగారు వ్రాసి యున్నాడు. (మ. ప్రబంధ మణిభూషణపురీ; భూషణంధము అధ్యున్నచిట్ట.) కాని ‘సర్వవృక్షాంతము’ను రచించిన యెందు యుండుడు నొన్నాడవారు; విన్నవించి వారుకాదు. (మ. ప్రబంధ సత్సావరి శక క్రీ. పక్షగారి ప్రభావశాస్త్రులుగారు.)

2

కావ్యాలంకారమాదామణి యేవం స్మృతాలంకార గ్రంథమునకును సరియగు ననువాదము కాదు. ఓరుగల్లు లేక వరంగల్లు [వికళి] నగరమున రాజధానిని తేసికొని త్రిలింగేశ్వరును పరిపాలించిన ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రదేవుని యాస్థానమున నుండవ విద్యానాథ పండితుడు సంస్కృతమున రచించిన ‘ప్రతాపరుద్రయోగో భూషణ’ మను నలంకారశాస్త్రము దీనిలో గొంత భాగమునకు మూలము. గన, భావ, నాయికా, నాగరిక, దోషవ్యూహప నిరూపణము చాల నజగు వినికి మూలము ననుసరించినది. కావ్య భేద, గుణాలంకార విషయములలో దీనికి మూలము దండికృతముగు కావ్యాదర్శము. ఈ

గెండు గ్రంథములే కాక కావ్యప్రకాశము మొదలగు నితరగ్రంథములను గ్రంథించినందున నవయోగించినట్లు 'శక్తిగ్రాహకములు' మొదలగు విషయములంబట్టి చెప్పవచ్చును. ఇందలి ఛందోవ్యాకరణభాగములు కవి స్వయంసృతములు. కాగా నిందలి ఆలంకార భాగమునకు కావ్యాదర్శ, ప్రతాపరుద్రీయములు మూలములము లనియు, తిక్కన కవిస్వరూపకృతము లనియు, నంగచే నిది యొకటిని స్వతంత్ర గ్రంథ మనియు చెప్పవచ్చును. అతనికే దన యేలిక యొకగింప యానతినిబట్టి కూడ నిది మిశ్రలక్షణ గ్రంథముగ వెలయవలయు ననియే కవికోటిక యొనగ్లు తెలియుచున్నది. ¹ ఇతర డేగ్రంథముగాని, గ్రంథకర్తగాని (తనకు ఉపయోగించిన వానిని) తెలిపలేదు.

కావ్యాలంకారముదామణి తొమ్మిదియై నముల గ్రంథము. మొదటి యేడైక్లాగములను మాత్రము శ్రీ వేదము వేంకటగారిశాస్త్రుల వారు 1909 వ సం. న ముద్రించి ప్రకటించిరి. వీరిపక గాంతకాలమునకు శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి పరిష్కర్ణానద్యయమును సంపాదించి ప్రత్యేక గ్రంథముగఁ బ్రకటించిరి. 1929 సం. న వెలసిన నూతన ముద్రణమున శ్రీ శాస్త్రు గారు చివరి రెండుగ్లాసములను బాడఁ జేర్చిరి.

ఇందలి ప్రథమైక్లాగమున, భావము, విభావానుభావ, సాత్త్విక కృత్రిమాభావములు, సాయభావములు లక్ష్యాగ్రహారణములతో కలవు. ద్వితీయైక్లాగమున శృంగారము, దాని భేదములు, చేష్టలు, అవాంతరిభేదములతోఁ గూడిన హాస్యాద్యవిశిష్టములు వివరింపఁ బడినవి. తృతీయైక్లాగము నాయక నాయకులు, నాయకసహాయులు, నాయక సహాయులు, సప్రసిద్ధి కలు, అప్రదితవిగ్రహములు అను వానిని వివరించుచున్నది. చతుర్థైక్లాగమున కావ్యభేదములు, బ్రాహ్మదిపాకములు, వృత్తులు, రీతులు, గుణములు మొదలగువాని నిరూపణ

కలదు. పంచమైక్లాగము ఆర్థాలంకారములను, షష్ఠైక్లాగము శబ్దాలంకారములను, పదవాక్యరహితములను వివరించుచున్నది. ఆలంకార విషయ ప్రతిపాదము లీ యైక్లాగములే. స్వమైక్లాగమును, అప్రమేలాగమును ఛందోవిషయ నిరూపణతో ముగిసినవి. నవమైక్లాగము వ్యాకరణాంశ ప్రతిపాదకము.

ఏక యొక గ్రంథమును గాక పెక్కు గ్రంథముల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లలో సాంధికతేనివి, విరుద్ధములు నగు అభిప్రాయములు చేరవచ్చును. అన్ని గ్రంథములను బాగుగ పరిశీలించినగాని ఒక్కఁడమున లేకుండ విషయమును నిరూపించుచు గుర్తుము. పెద్దను కవి రచనావాది స్వరూపనిరూపణమున విద్యానాథుని మతమున, రీతి నిశ్చయమున వాసుదేవార్థమును, గుణస్వరూప కవచమున దగడిపద్ధతిని అనుసరించును. కాలభేదమునుబట్టి వారి మతములు భేదించినవి. అన్ని మతములకును ప్రాధాన్యము నొనఁగించు పెద్దనుకవి మతభేదములను లెక్కింపక పరస్పర విరుద్ధము లగు విషయములను పెక్కింటిని చేర్చును; కొన్నిటికి లక్షణము పొందలేదు; కొన్ని లక్ష్యములు తిల్లక్షణముల కనుగుణములు; కొన్ని తెలుఁగున కుపయోగింపని విషయములు వివరింపఁబడినవి; ఉపయోగించునట్టి కొన్ని విశవచనాడినవి.

1. రసాభివ్యక్తికిఁగల కారణములలో విభావము కలదు. అది ఆలంబనము అని, ఉద్దీపన మని గెండువిధములు. రసమునకు సమవాయకారణము (ఏది లేక రసము కలుగదో అది సమవాయకారణము) నాయకుఁడు, నాయకయ్య. నాయక నాయకుల గుణము, చేష్ట, ఆలంకారము, తటస్థము ఉద్దీపనవిభావములు. ఇది ఆలంకారశాస్త్ర సంప్రదాయము. పెద్దయ నాయక నాయకులను ఆలంబ విభావముగా లెక్కింపక వారి రూపరూపనకాంతులనే లెక్కించెను. అది సంప్రదాయ విరుద్ధము. ² ఉద్దీపనవిభావ

1. ఉ. భావరసప్రపంచమునఁ బర్యవలంకృతిలక్షణంబు, ఛందోవినితీప్రకారము, కుతూహల విస్ఫుగదంధరేశ భాషా వివిధప్రసంగాముల చిందము నందముగా నొనర్చి, విద్యావిధి గానిపించుచుగదా చతుర్విత్తి మనంగ మేదిని! [1-11]
2. క. ఆలంబనంబు నాగరసాలంబన మైనరూప రూపన కాంచి శ్రీలావణ్యాదిక; సుదిమూలము శివస్వర్తికిన్ బ్రహ్మదప్రదమై.

ములలోఁ గూడ తిరిగి పయివనినే పేర్కొనెను. అక్షయములు లక్షణానుగుణము లయి పరస్పరము భేదము లేక యున్నవి. ఇచటఁ బూర్వాపరవిరోధమును కలగుచున్నది.

2. చూడామణియందు స్థాయిభావలక్షణము 'ఆత్మసంభావిత విభావకామభావ, సాత్త్విక, వ్యభిచారిసంజ్ఞ లఁ దనర్చు భావములచేత సువ్యక్తభంగులైన, వాని రిశికులు స్థాయిభావము లొందు' అని కలదు. (పుట. 12) కాని గజాతియభావములచేతఁ గాని, విజాతియ భావముల చేతఁ గాని ఆవప్యృతముగాక రసాభివ్యక్తి పర్యంతమునుండు సిరమగు భావము స్థాయి. మీఁదిదిరసమునకు లక్షణము కాఁగలను.

3. 'అతి వికృత దర్శనాభాషిత చేష్టాగతుల చేతఁ జేపడు హాస్యప్రతిపాదనము హాస మని హాసలక్షణము. దాని యుదాహరణము దాని కనుగుణముగ లేదు. 2 అందలిహాసము వికృత దర్శనము వలనఁ గల్గినది కాదు; అది శృంగార రసానుకూలము. హాస్యోదాహరణమును పయి రీతిగ నే అననుకూలము. 3 13 వ పుటయందలి జనుస్సోదాహరణమున జనుప్ప వ్యక్తముగ లేదు. 14 వ పుటయందలి విస్మయోదాహరణమున 'విస్మయ' పదము ప్రయోగింపఁ బడినది. భావములు, అంగము స్థాయిభావములు వేరొనఁ చెప్పబడకుండును.

4. నాయకుఁడు ఛకోదాత్త, ఛకోద్ధత, ఛరలిత, ఛరళాంత భేదములచే నాల్గు విధముల నుండును. ఛకోదాత్తుఁ డెన్నఁడును ఛకోద్ధతాదులలో నన్యతముండు కాఁబడుట. అట్లే ఛకోద్ధతాదులును. ఈ గ్రంథములోని ఛకో

దాత్తుండు విశ్వేశ్వరభూపతియే తిరిగి ఛరల లితులొక చెప్పబడెను. (పుటలు 31, 32).

5. దండి కావ్యభేదములను 'గద్యం, పద్యంచ మిశ్రంన తత్తై'ధా పరిక్షిత్తమ్' అని మూఁడు విధములుగ పేర్కొనెను. ఈ భేద పరిగణనము సంస్కృతమునకు సరిపడును; తెలుఁగునకు నరిపడుదు. ఆంధ్రమునందలి పద్య కావ్యములు సామాన్యముగ గద్యసహితములు. అవన్నియును పద్యకావ్యము అనియే వాడుక. మిశ్రకావ్యములుగ ప్రసిద్ధములు కాలేదు. మఱియుఁ బెద్దయకాలమునకు ఆంధ్రమున వచనగ్రంథములు వెలువడలేదు. కావునఁ బయి సంస్కృతములము ననుసరించి 'అట్టి కవికృత మైన కావ్యక్రమము, గద్యపద్య విమిశ్ర సంపాద్య మింద్ర.' (పుట 41.) అని ఆంధ్రానుపయుక్తముగ విభాగ మొనర్చుటకుఁ దగిన ఫలము లేదు. ఈ విభాగమే తిరిగి 18 వ పుట యందును కలదు. అచ్చుట నితఁడు మిశ్రకావ్యములలో యాపకములను, నాటకములను, చంపూకావ్యములను లెక్కించెను. అప్పటి కౌంధ్రమున నాటకములు గాని చంపూగ్రంథము లను ప్రత్యేకగ్రంథములు కాని లేవు. న్యాయమునుబట్టి యితఁడు విద్యానాథాదుల వలె 'ధ్వని, గుణీభూతవ్యంగ్యము, చిత్రము' అను భేదములనే వివరించుట మంచిది. ఉత్తమకావ్యముగు ధ్వనియు నొకటో లక్షణోదాహరణములతో వివరింపఁ బడినది.

6. వృత్తి (వ్యాపార) సాహాయ్యమున శబ్ద మర్థమును బోధించును. అది అభిధ, లక్షణ, వ్యంజన అని మూఁడు విధములు. ఆ వృత్తి

1. కీ. రూప వ్యత్యాసాన్యధాచారిర

గుణమ లాలంబనగుణములరయః. (చూడా. పుట. 4.)

2. క. చాఽన్యోన్యభూతి దలఁచిన హేలల నీ నుగుటిచేత, నెఱిగి తిననుచున్
 కీలాప నమనకు నావాలుముఁ గావించెనింతి వదనోదరమున్. (18 పుట)

3. ఉ. కల్ప కుజంబులంజెగడుఁ, గామగవిం బ్రహసించు, వట్టిసం
 కల్పప్రగాయినవ్వ, శిశికర్ణల చాగము నేవగించు, న
 స్ఫుల్పదాన్య విశ్వజన మ్మథుచే సిరినొందియత్తురా
 ట్కల్ప కమాపకప్రతతి గర్వితరాజ సభాంతరంబునన్.

దండిమాత్రము హాస్యముగ కట్టి యుదాహరణమునే యిచ్చియున్నాఁడు. (పుట 24)

5. క. పాకాదికృతవ్యంగ్య-వ్యాకీర్ణం బైనకావ్య మది యుత్తమమై
 చేతానఁబడు మధురాశ్చ-త్రీకము ధ్వని యనెడు నెపముచే జెలుపొందన్. (పుట 55)

శబ్దవృత్తి యని ప్రసిద్ధము. వాచకశబ్ద మభిధాన వలన ముఖ్యమగు (వాచ్యమగు) సగ్రమును, లక్షకశబ్దము లక్షణవలన లంగ్ఘ్యమును, వ్యంజకశబ్దము వ్యంజనవలన వ్యంగ్యమును బోధించును. పయి యంశమును వివరించు సందర్భమునఁ బెద్దయ 'అగ్రవృత్తులు' అను శీర్షిక క్రింద వృత్తుల స్వరూపముం బెలుపు నొక యాట వెలచిది వ్రాసెను. ¹ దానింబట్టి ముఖ్యము, లక్ష్యము, గోణము, వ్యంగ్యము నని యగ్రవృత్తులు నాలుగనియు, వానివలన 'వాచ్య భేదంబులు తెలియు'ననియుం బెలియుచున్నది. వృత్తులభిధానము గాని వాచ్యాగులు కావు; అవియు శబ్దవృత్తులు గాని యగ్రవృత్తులు కావు. ఒకపేజీ ఎగ్లో కచ్చమునొడ నకు యగ్రవృత్తు లని యొప్పించినను, అవృత్తులభిధానముకొని ముఖ్యాదులుకావు. అభిధాన 'ముఖ్య' యను వాచక యున్నను తక్కినవాని కట్టి వ్యవహారము లేదు. 'గోణరూపము ను వాచకశక్తికము. అది లక్షణ లోనే చేరును. పయి వృత్తులవలన వాచ్యము, లక్ష్యము, గోణము, వ్యంగ్యము నను అగ్ర విశేషములు క్రమముగ కలుగునుగాని వాచ్య భేదములు మాత్రము కలుగవు. అదట 'వాచ్యాది భేదము'లని దిద్ది, ఆదిపదముచే లక్ష్యగులను గ్రహించినచోఁ గొంతలోఁ గొంతయైన మేలు.

7. ఇంగు 'శక్తిగ్రాహకములు' అను శీర్షిక క్రింద
పీ. విహిత సంయోగంబు విప్రయోగంబును
సామ్యమును సాహచర్యంబు,
నగవిరోధలేంగోచిత్యచేష్టులు
పరశబ్ద సన్నిధి ప్రకరణములు.
నేతకాల క్రమాదికములు శబ్దగ్రాహక
కవితానవచ్చేద కల్పనములు,
స్మృతిసాతుకములు విశేషవాక్యవ్యవహారములు
వ్యక్తిలు వాగం బ్రాగ్భాషణలు,
తే. నలరు సన్నిధి సగ్రంబు నగ్రమింపఁ
దగుననేకాయుతములై తరుదశబ్ద
సంతతుల కగ్రసంధాన చతురులై;
'.....'

(మాడా. 4-67) అను పద్యము కలదు. ఇది ముఖ్యముని కావ్యప్రాకృతములోని విషయము. అనేకాగ్రములు గల పదము,

సందర్భమునుబట్టి యొకే యగ్రమును తెలుపును. సంజవయ్యగ్రము వ్యంజనా వ్యాపారమువలననే తెలుపఁబడినది. లోక ఆశబ్దము ఒక్క యగ్రమునే తీసికొనుటచే సంయోగము, విప్రయోగము, సాహచర్యము, విరోధము, అగ్రము, ప్రకరణము, లింగము, శబ్దంతరసన్నిధి, సామ్యము, బోచిత్యము, చేతము, కాలము, వ్యక్తి, స్వరము, చేష్ట మొదలగునవియే సాతువులు. పయివానివలన శబ్దమున కొక యగ్రము నియమితము కాఁగా తక్కినయగ్రము వ్యంగ్య మగును. ఉదా-హరి సశంఖచక్రంబు.'— హరి యను పదమునకు విష్ణువు, ఇంద్రుడు, జోతి, కప్ప, పాము మొదలగు సగ్రము లనేకములు కలవు. కాని ఇదట 'శంఖ చక్రములతోఁ గూడిన' అను సంయోగ సంబంధ బోధక మగు విశేషణమువలన విష్ణు వేయను సగ్రము నిశ్చితమైనది. తక్కిన యగ్రములు (విశేషాగ్రములు) వ్యంజనా వ్యాపారమువలనఁ గలుగుచున్నవి. ఈ యగ్ర మనువాదమువలన స్పష్టపడకున్నది.

8. వాచనాచార్యుని మతమున 'కావ్యము నకుఁ బ్రధానములు గుణములు. దాని ననుసరించి 'ప్రాణదశకయుతముగ' రీతి కావ్యమున 'కావ్య' యని యతఁడు 'చెప్పెను. మమృతాచార్య, విద్యానాథాదుల మతమున ధ్వని కావ్యమున కావ్య. అందును గనము మిగుల ముఖ్యము. ఇవి గొండును విరుద్ధము లగు మతములు. పెద్దయ కవి చాల చోట్లనుండి మమృతాగుల మతము ననుసరించి గనమునకే కావ్యమునఁ బ్రాధాన్యమును తెలిపెను. 'అలంకృతి లక్షణంబు' 'భావ, రస ప్రపంచమునఁ బుష్ప' ననియు, 'కావ్యమున వస్తు, రసాలంకార ప్రాధాన్యములు మూఁదనియు, దన మతమునఁ గల వ్యంగ్యజీవి తత్వమును, రసప్రాధాన్యమును అతఁడు వివరించెను. ఇల్లు చెప్పియు వాచనమతిము ననుసరించి 'రీతి' వివరణ సందర్భమున 'అఖిల కావ్యములకు రీతి లాత్య యండ్ర; ప్రాణదశ కంబు వానికిఁ బ్రాణ మరయ' అని మీఁదఁ జెప్పిన మతమునకు విరుద్ధముగఁ జెప్పెను.

9. పెద్దయ యొనర్చిన గుణ స్వరూప నిరూపణము దండకావ్యాదర్శము ననుసరించుచున్నది. 'అల్పప్రాణవగ్ధము లెక్కువగ నుండునది

1. ఆ. ముఖ్యలక్ష్యగోణములును వ్యంగ్యంబు వా సగ్రవర్తనంబు లయ్యె నాల్గు, వానివలనఁ గల్గు వాచ్యభేదంబుల నరసి తెలియవలయు నంద్రు బుధులు. (పుట 54)

శిథిలము; ఆ శిథిలము లేనిదే స్థిరము. శైథిలమునకు 'మాలతీమాల లోల లికిలిల' అని యుద్దాహరణ; స్థిరమునకు 'మాలతీ దామప్రమిల లంఘతిము' అని యుద్దాహరణము అని 'మూలమునందక శ్లేషగుణ వివరణము. శైథిలము పయిమూల లంఘమున వివరించుచు వేటుతిగ లక్షణమును

'క. ఆశిథిలపదలంఘనమై

విశదాల్పప్రాగవ్యమై స్థిరమై

విశదగతి నొప్పుకొనుచు

విశేషకావ్యములకై శిథిలప్రదమై'

అనివ్రాసెను. అందశ్లేషగుణ వివరణమిట్లున్నది. శైథిలములేనిది స్థిరము; ఇందు ఆల్ప ప్రాణాత్మకములు చాల తక్కువగ నుండును. ఉదాహరణ.

"మాలతీదామప్రమిల లంఘతిము."

ఆల్ప ప్రాణాత్మకములు ఎక్కువగ నున్నది శిథిలము-ఉ. మాలతీమాల లోల లికిలిల- ఇది శ్లేషకు విరుద్ధమైనది.

పయి స్థిరమును అనువదించుచు శైథిలము ఈ క్రిందికిని వ్రాసియున్నాడు.

'క. ఆశిథిలపద.....'

శైథిలము లేక ఆల్పప్రాగవ్యము లేక్కరగలగలిగి శ్లేష మని ఇతిని నిరూపణము. ఆల్ప ప్రాణాత్మకములు గలది శ్లేష యగుట పొడగదు. 'శిథిలపదములు లేక శిథిలముగ ఆల్పప్రాగవ్యములు కలది శ్లేష'మని దాని యభిప్రాయము. ఇది మాలతీమాలము. ఆల్ప ప్రాణాత్మకములు కలది శిథిల మగును; ఆశిథిలము 'కాబాలగు.

10. మిథ్య, కల్యాణాధిపతి మతియు రసము ప్రధాన మగున నుత్తమ పగు శ్వ కావ్యమగును; రస మప్రధాన మయినచో రస వదలంకొన మగును. దండికాలము నాటికి శ్వని వాదము లేదు. అతిని పరిమళం దలంకొన మలే ప్రధానములు; కావున ఆత్మ (ప్రధానము కొనిండు అప్రధానము కొనిండు) రసమున్నంత

మాత్రమున 'రసవదలంకొర మగు నని 'రసవదన పేశలమ్' అని నూత్రించుచున్నాడు. పెద్దము ఎత్తమునను మమ్యాటాగులబోలే ధ్వని, రసము ప్రధానములు; 'రస మప్రధాన మగునపుడే' రస వదలంకొనము; రస మప్రధాన మగునపుడు వేటొకిదాని నది ఆలంకిరింపజేయును 'కాన ఆలంకార పగుచున్నది. రసము ప్రధానమైనచో ఆలంకార్యము ఆలంకారము కాదు. చూడా మణికొలుడు తాను తొలుత శిష్టిన యంత మును విచారింపక పండితే అనునరించి 'రసము సాగసుగ వర్ణంపఁబడిన రసవదలంకార' మని చెప్పియున్నాడు. 9

11. దోషనిరూపణము బ్రతాపరుద్రీయము ననునరించుచున్నది. కాని యది యనువాద పద్ధతినే యున్నది. ఆ యనువాదము లయినను కొన్ని కుగరకున్నవి. అట్టి వానిలో 'అని మృష్ట విధేహంత' మొకటి. ఉద్దేశమును ప్రధానముగఁజేసి విధేహమును అప్రధానముగఁ జేయుట దాని లక్షణము. ఈ దోషమునకుఁ దామగ 'కాలినాసుని కుమారిసంభవములోని పాగ్యతీకర్తన ఘట్టమునందలి 'ద్వితీయశార్వ మివ కార్యకన్య' అను అపపాతము నుదాహరించుట, విదవ 'హర్షిం ద్వితీయామివ కార్య కన్య' అను సరి యగుపాతమును గ్రహించి ఆ దోషమును పోగ్రొలుడుయొక గలగు. 'పాగ్యతీ శేక' మొలనూలు మృత్యుని వింటి రెండవసారి వదెనన్న' డెనుట యీ వర్గములోని ప్రధానాంతము. ఇది 'కండన హర్షనలే' నున్న డెనుట ప్రస్తుతము; వేదము పావతి మల గూఁడ కంటి నాటివల నున్నదని యనుటయే దీని యభిప్రాయ కాదు. 'ద్వితీయ శార్వ' పదము ప్రధాన మయినది. ఉద్దేశపాన 'హర్షి'పదము విధేహమైనది. (ఇట్లు హర్ష స్వభావించి ద్వితీయశార్వము విధేహ మగుటయే యుచితము.) 'హర్షిం ద్వితీయా' అను సాధుపాతమును 'ద్వితీయా' పదము ప్రధాన మగును.

1. స్థిర మనృష్ట శైథిల్య; మల్పప్రాణాత్మగో త్తరమ్,

శిథిలం; మాలతీమాల లోలాలికవిలాయథా.

అనుప్రాగవ్యతా గౌరవ ర్హతి గూఢ మపవ్యతే,

పైదస్తై ర్మాలతీదామ లంఘతిం ద్రిమగై రితి.

(కా. 1-ఉ.)

2. క. ఆశితం గగురత్నాద్వి ప్రవగమాల శైలి ప్రథమగపాగులో

పొడగఁబడు నెడు నదివో గనవదలంకొర మనగ రసికుల కెక్కుకా. (పుట 66,7)

పయి యుదాహరణమునే మనమునం దిడి కొని పెద్దయ విధేయావిమర్శదోషమున 'క. ఉచితము మొలనూలు మనో'

భవు రెండవనాదివోలె బరికె ననంగా
కవిమృష్టవిధేయాంశం
బవు నతినికి రెండునా లు లక్షణక యునిక్టం.
(పుట. 82)

అని వివరించుచు, మన్యగునికి రెండు నాగులు లేనందున నిచిట అవిమృష్ట విధేయాంశదోషము కలిగిన దని వ్రాసెను. ఈ నిరూపణ సరిగా లేదు.

12. ప్రతాపరుద్రీగుగూలు సంస్కృతలక్షణ గ్రంథము లగుటచే తద్భాషానుగుణముగ దోష లక్షణములు వానియందు దొనరింపబడినవి. సంస్కృతమున బద్ధ్యములలో ఛందస్సు-యతి నియంతములు. ప్రాస గుక్కులు లేవు. కావున ప్రాసము లేకుండుట యొకదోషముగ వారు చెప్పలేదు. యతి, ఛందస్సు తప్పట దోష మని వారు చెప్పిరి. తెలుగుల ప్రాసముకూడ నియంతము; కాని ఆంధ్రలక్షణ గ్రంథములలో ప్రాస భంగమును ప్రధానదోషముగ లెక్కింపవలెను. పెద్దయ కేవలమువాచమార్గము నే యనుగొని సంస్కృతమునీతి ఛందస్సుల ఛందస్సులను గూడ ములుగ లెక్కించి ప్రాసభంగమును జేచివేసెను.

13. పెద్దయకవి కావ్యాదర్శము ననుసరించి శ్లేషము, ప్రసాదము, సమితి, చూర్ణము, సుకుమారత, అగ్ర్యక్ష, ఉదాహరణ, బీజము, కాంతి సమీర్ణము లనుపదములు నే వివరించెను. దండనగ దోషములను బరింకిరి చెప్పక విద్యా నాగు ననుగరించి ఏలినయారంటిని వివరించెను తిరిగి 89 వ పుటలో 'ఏదోషము నగుటకే' గూము సమీచుగు? నను విషయమునివీరించి నపుడు మీది పదిగుణములలో జే కొత్త

గుణములను కొన్నింటిని లెక్కించెను. ¹ అవి కావ్యాదర్శమున గానరావు. పెద్దయకవి వాని స్వరూపమును తెలిసియుండలేను. ఆ గుణములు, గూమునగుంధ ప్రతిపాదనమును, ప్రసాపరుద్రీనామన గర్వముచున్నవి. ప్రతాపరుద్రీ చుమునకు 24 గుణము లంగీకరింపబడినవి. పెద్దయ ఆ పరిగణనను ననుసరించి మీది లీతిని వివరించి, ఇది ముగించు జెప్పిన విషయమును పాఠవిస్తామెను.

పెద్దయ తనవారి ఆంధ్రాలంకారికులుకొందఱి గ్రంథములలో బయిలి తప్పలే కొన్ని దోషాలని వచ్చిరి. ఏమియును ఆంధ్రమున దొలత సలంకొగ గ్రంథమును చించు గౌరవము పెద్దయకే కలిగినది. ఇతిని కవిత్వముధారా శ్చుతి చాలననంతము సమస్తయమృద చుముల నాక్షింపు చుములో సంహతులేను.

శ్రీపంతురాయశాస్త్రిలుగారు దీనిప్రకాశకులగుటచే నిండు ముద్రాసాక్ష్యముల కంతగా ప్రజేశము లేకపోయినది. కొన్ని యెడల మాత్రము సాక్షిత్వము కొంచెమైనను అక్షరగోధము ఎక్కువ కలగుచున్నది. ఒక్క యుదాహృతి-² యములలో 'ఛందోభంగము'న ³ జేయబడిన యుదాహరణములో యతి భంగము కావచ్చుచున్నది; ఛందోభంగము కానగును; పోనిండు; ఇది యతిభంగోదాహరణ మయ్యింపుచున్నది — అంతగోదాహరణమున గిరి యతిభంగ మే కావచ్చుచున్నది. ఛందోభంగ దోషమున కీయబడిన యుదాహృతి సరియైనది కావలెనన్న 'ఎందు నీ రాజువకే, చందంబున లేకుండు సరి జగంబులన' అని యుండవలెను. ఇది ముద్రాణమున గల్గిన పొర పాటే కాని కవి పాటయి కాబాలదు.

1. A. అనుచితార్థ నిరూపణాక్షికోజు, నగు నుదాత్తతర గావ్యంబులందఱ జూనుప యుక్తపాదవిసంధి విమర్శి యొకరుప్పనికి నాజ్ఞాస్థి క్షింపు పద్ధతులను.

ఆ. తుది బలిత్పత్తికిని దోషాపహతిక్తివై యుక్తితి గావ్యమిగి నొకర్వ;

* * * *

క. శ్రేయోబలంకొగను దా, శ్రేయంబగుం బుడమద శిఖరతకొజ్జె
చేయదగు నూక్తితంత్రము, పాదాన్తిలంబు దొలగ నెగుడుకొజ్జె. (పుట. 89)

(ఇదిటి శ్రేయము గుణము కాని ఆలంకారము కాదు; కాని శ్రేయోనామక గుణ మని శ్రేయం బని యుండవలెను.)

2. క. ఎందున నీరాజువకే చందంబున లేదు సరి జగంబుల నెల్లక,
సుందరతను కూరత నన ఛందోభంగంబు కృతుల జను దోషంబై.

అనంతామాత్యుడు

కావ్యాంకారసాధానానికి తరువాతి యలంకారగ్రంథము రసాభరణము. ప్రత్యేకముగ అలంకారశాస్త్ర విషయములనే చెప్పగ్రంథములలో ఇదియే మొదటిది. అనంతామాత్యుడు దీనికి కర్త.

రసాభరణపు ఈశ్వరసాంత్వద్యులయందు 'ఇది శ్రీవాణీ వర్ణప్రసాదలబ్ధి వాగ్విభవ, తిక్కనామాత్యసంభవ, సుకవిజనవిధేయానంతసామధేయప్రవీణం వైస' అని చెప్పబడియున్నది. దీనిబట్టి యనంతుని తండ్రి తిక్కన యని తెలియును. ఈ తిక్కన కవిత్వయములోని తిక్కనామత్రము కాదు. ఈ యంశము అనంతుని భోజరాజీయములోని

"చ. తీరి గృతిక గృతామహిమః
జేరిని పంచమవేద మైనభా
రతముఁ చెయంగురాన నభి
రామముగా రచియించివట్టి యు
న్నతచిత్తుండు తిక్కనకి
నాయకుఁ డాదట మెచ్చి 'భక్తభా
రతి'యనఁ జేయ గన్నకవి
రత్నము బహ్యునమంత్రి యల్పఁడే?"

అను పద్యమున్న నే తెలియుచున్నది.

ఈ సూత్రాంత యగుబహ్యున తిక్కనామ 'భక్తభారతి' అను గ్రంథము నొనగినాడని అనంతుడు. ఇందు చెప్పికొనెను. అనంతునిది పండిత వంశమునబుచ్చే ఈతని తండ్రి తిక్కన కవియై, పండితుఁడనయి యుండవచ్చును. వీ గాఢువల నియోగిబ్రాహ్మణులు; కాండిన్య గోత్రులు.

భోజరాజీయమునందలి

సీ. విలితంబ గుక్కప్పవేల, మలాపహా
రిణి భీమనది నా ధరితియంగుఁ
దనగు నక్షిత్తయాంత న్నిది యగువావ
నక్షేత్రమున శోభనమల క్లౌ
ధర నివాసం బగు పెగుచుగూర్చుపురంబు
నందు విద్యుజ్జనానంద మైన
జీవంతిచేతఁ జెన్నంక వంశక
త్రిత్యంపతిఁ బ్రభుత్వ మొంది
గ. వెమిర ప్రత్యక్షమనమపద మృగంగ,
నొప్ప శ్రీకౌటశంబున కొడయఁ వైస
యంద్రవల్లభహరిసేవ నలరుచుండఁ
బెక్కుభంగుల ముమ్మడి తిక్కనిభుండు.'

అను పద్యమునుబట్టి 'ఈ కవియొక్క తండ్రి కృష్ణవేణి, భీమరథి, మలాపహా యనఁబడునదులు కలసిన యంతశ్వరిలో నుండె నని-అట్టి స్థల మాతని స్వస్థానమని 'తెలియుచున్నది.' కృష్ణవేణి యన కృష్ణానది; భీమరథియే భీమనది; మలాపహాయే మల ప్రభానది. 'కృష్ణానదియు, మలప్రభానదియు, వైజాము రాజ్యమునకు దక్షిణపు సరిహద్దునొద్ద బొంబాయి రాజధానిలో గలసినవి. ఇది యిప్పటి కన్నడదేశము. కృష్ణయు, భీమయు వైజాము రాష్ట్రమునందు రాయచూర్ పట్టణమునకు బళ్ళిమమున బదామిమెల్ల మీదఁ గలసినవి. ఇది తెలుగుదేశమని చెప్పవచ్చును. కావున నీ కవి నివాసస్థానము వైజాము రాజ్యమునందుండెనని మన మూహింపవచ్చును. ఆంధ్రవల్లభుని వీరికి గులచైతము కావచ్చును.'

'ఆంధ్రవల్లభహరిసేవ నలరుచుండు' ననగా నీతఁ డాంధ్రరాయనియొద్ద నవ్యోగిగా నుండెనని కొందఱు చెప్పిరి. కాని యదిపొరపాటు. 'ఆంధ్రవల్లభహరి' యనగా నాంధ్రవిష్ణువు; శ్రీకృష్ణములోని దేవత. అతని సేవ చేయుట యనగా నతనిని భక్తితో భజించుట. ఏ గ్రామమున నేదేవుఁ డుండునో ఆదేవుని తత్త్వాధ్యయనముగా నెప్పుడు భక్తుల యాచారముగా నున్నది. ఇట్లే 'ఈ కవియొక్క' రసాభరణము నందలి 'శ్రీనింప' ధ్రువ పట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వముగ' అన్న చా మఁ జూచి కొందఱు గ్రంథమును ధ్రువ పట్టణపుగాజున కెచ్చె నని భ్రమపడుచున్నారు. అచ్చటను ధ్రువపట్టణాధిపుఁ డనగా ధ్రువ పట్టణపు దేవుఁ డని యాము. ఈ కవి తనగ్రంథ మేదియు నరాంకితము చేయలేదు.'

పయి యుద్ధతభాగములు ఆంధ్రవిజాన నర్హస్యములోనివి. అనంతామాత్యుడు చెప్పిన 'ధ్రువపురి ప్రస్తుతము గుంటూరుమండలమున గృష్ణానదీప్రాంతమున గల ఘాళిపూడియను గ్రామమాయని యూహ పొడమచున్న దని రసాభరణం దక్షిణలో విద్యాన్ శ్రీకృష్ణ-శివకావీశ్వరరావుగారు తెలిపియున్నారు. కాని యట్లుగానుండు కింకను తగిన ప్రమాణము లక్షితిములు. అనంతుడు రసాభరణమును చాలివాహనశకము 1856 న, అనందనామ సం.

మాఘకృష్ణకౌడశీ భానువారమున ధ్రువ పట్టణాధిపున కంకిత మొనరించినట్లు చెప్పి యున్నాడు. అయ్యది శ్రీ. శ. 1485 సం. జనవరి 25 వ తేదీకి సరిపడుచున్నది. కావున నీతఁడు 15 వ శతాబ్దపు ప్రథమాగమున మండ్రె నని చెప్పవచ్చును.

అనంతఁడు భోజరాజీయము, ఛందోదర్పణము, రసాభరణము నను మూఁడుగ్రంథములను రచించెను. ఛందోదర్పణమునందలి

3. 'శా. జానొందన్ శకవర్ణముల్ బుటు, శర, జ్యాలేందులై యొప్పు, న య్యానందాబ్జమునందు మాఘమునఁ గృష్ణకౌడశీభానుయు

క్రానామామృతవేళ నీకృతి యనం

తాఖ్యుండు సమ్యగ్రస

శ్రీ నిండన్ ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వబుగన్. [పు-42.]

ఉ. శ్రీనిధిచక్రవర్తి గురుశేఖర

పుణ్యకటాక్షులగు

జానుఁ డనంతధముణి లసన్మణి

భోజచరిత్రఁ జెప్పె ల

క్షీనరసింహుఁ గూర్చినప్రసిద్ధుఁడు

వేడుకతో నొనర్చె ఛం

దోనుతి యోగిహృద్విమల [4-130.]

గోయజవరి కనంతమూర్తికిన్.

అను పద్యములనుట్టి భోజరాజీయ మతని తొలిగ్రంథ మనియు, ఛందోదర్పణము గెండవ గ్రంథ మనియు, రసాభరణము చివరిగ్రంథ మనియు తెలియుచున్నది.

భోజరాజీయము

ఇది యేడాశ్వాసముల చక్కని ప్రబంధము. ఇది అహోబల నృసింహస్వామి కంకితము. ఇందు భోజరాజును గుఱించిన వింతకథలు చాల కలవు. కవిత్రియము వారి ప్రయోగములకంటె భిన్నము లగుప్రయోగము లిందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. తిక్కనమహాకవి ననుకరించుట అనంతుని కిష్ట మని గ్రంథమునుబట్టి తోచుచున్నది.

ఛందోదర్పణము

అనంతుని ఛందస్సు అనుపేర నిది లోకమునఁ బ్రసిద్ధము. ఇందు ఛందోలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. వానితోఁబాటు అలంకార లక్షణమునకుఁ జెందిన దోషవివేచనము నిందుఁ గలదు.

దీనింగూర్చి 'మిత్రమలక్షణ గ్రంథము'లలో చర్చింపఁబడును.

రసాభరణము

రసాభరణము నందలి '..... అనంత నామధేయ ప్రణీతంబైన రసాలంకారంబు నంగు.....' అను ప్రథమాశ్వాసాంత గద్య భాగముంబట్టి దీనికి 'రసాలంకార' మనునామాంతరమున్నదని తోచుచున్నది. లేదా- 'అభరణ' 'అలంకారము'లకు అభేదమునైనఁ జెప్పవలెను. సంస్కృతమున నాయాము వ్యాఖ్యలయందుఁ జేగ్గొనఁబడు 'రసార్ణవాలంకారము'న కిది యనువాదమేమో యని, అందుచే నిది రసాలంకారమైయుండు నని రసాభరణ పీఠికా కర్తల తలఁపు. అది సరికాదు. ప్రస్తుత గ్రంథముంబట్టి చూచిన ఇది చాల గ్రంథములను పరిశీలించి రచింపఁబడినట్లు తేలెను, గాని యేదో యొక గ్రంథమున కనువాదముట్లు తోచదు. మఱియు సంస్కృతమున 'రసార్ణవాలంకారము' (ప్రకాశవగవరచితము) అను సమగ్రాలంకార విషయ ప్రతిపాదకమగు గ్రంథము కలదు. దానిని శ్రీ ఈయూర్జి-వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు (ఎం. ఏ.) పరిష్కరించిరి. ఈ గ్రంథమును ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించియున్నారు. కానియో గ్రంథమునకును రసాభరణమునకును సంబంధము లేదు.

రసాభరణమునకు రసార్ణవమున పేరున్నట్లు ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వమునుబట్టి తెలియుచున్నది. 'ఛందోదర్పణ' పీఠికయందును అట్లే కలదు. కాని ముద్రిత 'రసాభరణ' ప్రతియం దీ చర్చ లేదు.

రసాభరణము శృంగారరసమును, తత్సాను గ్రీని సంపూర్ణముగ నిరూపించు గ్రంథము. ఇది నాలుగాశ్వాసముల పరిమితి కలది. ప్రథమాశ్వాసమున స్థాయిభావముల లక్ష్యలక్షణములును, విభావాను భావసాత్త్వికభావ లక్షణములును, శృంగారాది నవరసముల కుదాహరణములు నీయఁబడినవి. ద్వితీయాశ్వాసమున ఆలంబనోద్దీపన విభావలక్షణములును, సాత్త్విక, సంచారి భావలక్షణోదాహరణములును వివరింపఁబడినవి. మఱియు నిందు భావహావదులగు శృంగారచేష్టలుద్దీపనాంతర్గతము లని వివరింపఁబడి లక్ష్య, లక్షణము లొసఁగఁబడినవి. తృతీయాశ్వాసమున సంభోగ, విప్రలంభ శృంగారములును, చతుః

క్రిత్యాది ద్వాదశ శృంగారావస్థలును, నాట్య శాస్త్రప్రాక్రములగు వాగ్విలసన, నైపథ్యాంగ క్రియా, సంకీర్ణ, మిత్రము లనబడు పంచవిధ సంభోగ శృంగారభేదములును వివరింపబడినవి. పిదప భావోదయాదులును, రససాంకర్యములును చెప్పబడినవి. చతుర్థాశ్వాసమున నాయికా నాయకుల లక్షణోదాహరణములు విపులముగఁ జెప్పబడియున్నవి.

ఈ గ్రంథము ప్రత్యేకముగ ఒక గ్రంథమున కనువాదము కాదు. ప్రసిద్ధ సంస్కృతాలంకార గ్రంథములందలి విషయము చర్చించిడిచి సంగ్రహముగ నిండియఁబడినది. దీని పీఠికలో శ్రీ శోపథ్య శివకామేశ్వరరావుగారు '—రసాభరణమును చెనుఁగున వ్రాసిన యనంతా మాత్యుఁడు విశ్వనాథుని దర్పణమును, మమ్ము టుని కావ్యప్రకాశమునుగూడ మేలించి, యొం దేవిషయము ప్రశస్తమైనదో దాని నెల్ల గ్రహించినాఁడనవచ్చునని వ్రాసిరి. కాని విషయ నిరూపణమునుబట్టి యిది చాలవఱకు విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయమునే యనుకరించుచున్నది. దర్పణాదుల ననుసరించుచున్నట్లు తోచదు. ప్రతాపరుద్రీయముక్త విషయమున గ్రంథాంతరసామాన్య మక్షేపింపఁబడవచ్చును. మచ్చనకుఁ గొంత

౧. రసాభరణములొని మొదఁజ్ఞానకము- 'శృంగారహాస్యకరుణాః' - అనునది ప్రతాప రుద్రీయమున అట్లే యున్నది. మమ్ముట, విశ్వనాథులు తొలఁత ఎనిమిది రసములను చెప్పి తిరిగి కాంతమును ఒప్పికొనిరి. ఆరీతి యిందు లేదు.

౨. రసాభరణమునందలి

ఉ. 'ఆపట వగమానవిధ వాతీశయంబున వాగులఱుగ త్యాదుల విచల ప్లుదము చూడఁగలం దెరిభావపంక్తిని, శ్వేదముభోషభోగరుచి వృద్ధి రసం బడి నాట్యసంగతిన్ మోద మెలర్చ సభ్యుల మ నోగతులం దగుకార్యమై చనుకె.'

[పుట 4]

అనుపద్యము ప్రతాపరుద్రీయమునందలి శ్లో. 'భావేనాయని వగమానవిధవే రత్యాదికే సింధువత్'

కల్లోలా ఇవ సంభవన్తి విలయన్త్రాయాన్తి భావా ముమాః, నిశ్చేదాన్యపభోగభావితనిజాస్వాదాలిరణో రసో లోకే స్వాదనుకార్య ఏవ కథితో నాశ్చైత్య సామాజికే.'

[రసప్రకరణమ్.]

అనుశ్లోకమునకు అనువాద మునుట నిర్వివాదము. అట్లయ్యెను ఈ యనువాదము మూలాభిప్రాయమును సరిగా తెలుపకున్నది.

౩. రసాభరణమునందలి

'సీ. రసమనాయకసమాశ్రయమునఁబ్రాపింబుఁడగునట్టి చేపులనైనఁ దత్కథాకర్తనంబునైన సామాజిక ప్రకరానభావ్యమై పరగుచుండుఁ, బరగతం బయ్యు సద్భావనచే రసోదయవిశేషము విరుదంబు కాదు, మఱియు మాలత్యాది మహిభాప్రపంగంబు వినుచు సభ్యులు నిజనీతిలందుఁదలంపు నిలప రసాశ్రయత్వంబు గలుగు; ననుకరణమాత్రమై యుండు నాశ్రయంబు గాదు, భావుకత్వాదులు గలిగినేని వాఁడు సామాజికుల యట్టివాడ యవుడు. క. 'ప్రకటనఁజుఁ డరయ సామాజికసముఁ డగునేని వానిచే ననుభావాదిక మెట్లొదవు ననిన వానికి నిది యభ్యాసజనితనిపుట యయ్యెన్.'

[పుటలు 6-7]

అనుపద్యములు ప్రతాపరుద్రీయమునందలి

'అత్ర రసో నాయకాశ్రయ ఏవ. యదిపరం నిపుణుడు చేస్తయో, తథావిధ కావ్యశ్రవణ బలేన చ సామాజికై స్వాత్మ ద్భావ్యతే, తదా పరగతస్యాపి గసగ్య సవ్యగ్భావనయా పరత్ర నిరతిశయానందజనన మవిరుద్ధమ్. 'అథ వా మాలత్యాదిశబ్దభ్యో యోషి నాత్రప్రతీతా, రావణాదిశబ్దభ్యో శృక్రమాత్రప్రతీతా చ స్మృత్యాదుధేన తత్తవ్యోషిన్విశేషణానుకార్యే సామాజికాశ్రయత్వమపి న విరుద్ధమ్. నటస్యానుకరణమాత్ర పరతయా నైవ రసాశ్రయయోగ్యతా, తస్య భావుకత్వాద్య పగమేపి సామాజికత్వ మేన, అనుభావాదీనాం ప్రకాశనం తు శిక్షాభ్యాససాటవేనైవ ఘటతే.'

అను వచనభావమున కాంధీకృతి యనుట స్పష్టము. ఈ యభిప్రాయము మీది యనువాదమున వ్యక్తముకాదు. అనంతుని రసాభాస విభాగము ప్రతాపరుద్రీయమునకే సరిపడియున్నది. అలంబనోదీపన విభావముల యొక్కయు, స్వాధీన పతికాద్యప్రవిధ శృంగార నాయికల యొక్కయు లక్షణోదాహరణములును దాని ప్రతాపరుద్రీయాను కరణత్వమునే తెలియజేయుచున్నవి.

అనంతుడు సరసకవి. పండితుడు. ఇతఁ డొసఁగిన లక్షణములు, వాని యుదాహరణములు చాల పొందిక కలిగియున్నవి; కాని, కావ్యగ్రంథానువాదమున సహజములగులోపము లిందును కొలఁదగఁ గలవు.

తొలుత రత్నాదిస్థాయిభావములకును మరల శృంగారాది రసములకును ఉదాహరణములు ఇందు కలవు. అవి పునరుక్తములు. రత్నాది భావములే విభావాది సహాయమున రసములగుచున్నవికదా!

విప్రలంభ శృంగారభేదములలో మానము, ఈర్ష్య వేటువేటుగఁ జేర్చినఁబడుచున్నవి. ఈర్ష్యమానమునందలి భేదమేకాని వేటుకాదు.

ఇందుఁ బ్రగల్భయు, ప్రాథమ్య వేర్వేటు నాయికలుగఁ చెప్పబడిరి. వారిరువురు నభిన్నులు.

స్వాధీనపతికాది శృంగారనాయికల కిందు రెండుసారు లుదాహరణ లొసఁగుట పునరుక్తము.

చాలకాలమునవలకు మూలఁబోయుండిన రసాభరణమును ఆంధ్రసాహిత్య పరిపత్తువారు తమ పత్రికలోను, ౧౯౩౧, ౪౦, న తిరిగి గ్రంథ రూపముగను ప్రకటించిరి. వారు తమయొద్ద నున్న ప్రతిని చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారములోని ప్రతులతో సరిపోల్చి చూచి, వీలగునంత సంస్కరించి ప్రకటించిరి. అన్ని ప్రతులందును తొలుత కృత్యాదిపద్యములు లేవు. తొలుత కొంత గ్రంథము లోపించినదని పరిపత్తువా రభిప్రాయపడుచున్నారు. అన్ని ప్రతులందును కృత్యాదిపద్యములు లేవట! ముద్రిత గ్రంథమునందు గొన్నియెడల సంజేహములు, కొన్ని లేఖక ప్రమాదములు నున్నవని పరిపత్తువారు తెలిపినారు. ప్రమాదములను, పాఠభేదముల బాగుగలను కొన్నిటిని పీఠికా రచయితలు వివరించిన్నారు. యింకను కొన్ని కలవు. వానిలోఁ గొన్ని ఉద్దేశింపఁబడుచున్నవి.

పుట ౪. పంక్తి ౧౨ లో '—దగు కార్యమై చనున్' అనుచో 'అను కార్యమై చనున్' అని యుండుటయే కవివృద్ధయమై యుండును. మూలమున అట్లే కలదు.

పుట. ౧౦. ౭ వ బంతికీ విదప 'ధైర్యమున కుదాహరణము' అనియు, ౧౯ వ బంతి తలువాత 'విచ్చిత్తి కుదాహరణము' అనియు నుండవలెను.

పుట. ౧౩. బంతి. ౧౬. 'అపగతంబగు' నకు బదులు 'సరగతంబగు' అని యుండవలెను.

మిరియాల వేంకటపతి.

మ. క్రమ మొప్పక మిరియాల వేంకటపతిండ్రా! నీదుబ్బండలు పేరిమిఁ బైఁబడ్డ విరోధిగాత్ర మననికా రెం డయ్యె మార్తాండంబు బము రెం డయ్యెఁ బతాలనకా ట్రిదిలి రంభాకంఠుకగ్రంథిబంధము రెం డయ్యె జనానులాపమునకుం దప్పేమి వ్రేటాఱనకా.

కోమటి గుర్వయ.

క. రండలకొడుకులు యాచక

తండంబుల కేమి త్రవ్వి తల కత్తేరా?

రెండాకు లొక్కపోకయుఁ

గొండ గుమీ దానశర్మ! కోమటిగుర్వా!

కాళిదాసునినాటి రాజధర్మాలు

శ్రీ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు

౧

ఏ పుంభావభారతి తన కవితా ప్రవాహముచే నారాత్యవృత్తమునే కాక యితర దేశములనుగూడ రసమయ సాగరమున నోల లాడించెనో, ఏ కవికుల గురువు వాక్యోక్తి తరువార సంతటి వాడనిపించుకొని సంస్కృత భాషా గగనాంగణమున నద్వితీయుజ్యోతులతో, వెలుంగు కవితాజ పదమున ధిష్ఠించెనో యట్టి కాళిదాసుని కవితా విశేషములను ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పండితు లనేకుల నేక విధములుగ నుగ్గడించి పొగిడియున్నారు. కాళిదాసుడు సంస్కృత వాఙ్మయమున నపూర్వనిధాత. ధాత్యుగ్రస్థి రహస్యము లెఱిగిగొనుట యెంతటి వైజ్ఞానికులకైన నెట్లనికొడో, యట్లే యీ కవిచతురానను సృష్టి రహస్యములనుగూడ నిరవశేషముగ నెఱుంగుట కేరికిని దరముగాదు. ఆయినను ఎవరి యధికారమునకు దగినట్లు వారాతని కవితలోని విశేషములను గ్రహించుచును, లోకులకుఁ బ్రకటించుచును నున్నారు కదా! నేనుగూడ వారి వర్ణమునే యనుసరించి నా యల్పబుద్ధి కన్యస్తమ లనిపించిన కొన్ని విషయము లీ సారిది సుదాహరించును.

కాళిదాసుడు (వేణువేణు విమర్శకుల యూహములను బట్టి) భోజాని యాస్థానము వాడో, విక్రమాశ్వుని సభాస్థారుడో, సంద్రగుప్తుని సదస్యడో యే కాలమువాడో కానిండు కాకపోవచ్చు. దానివలన నాతని కవితకు లాభనష్టము లించుకంతలును లేవు గరికదా, యాతని కవితవలననే య్యురాజవ్యులైన హి కాముష్మికములు నిద్రించిన వనుట సుప్రసిద్ధము. మాళవికాగ్నిమిత్ర నాటకము రచించి పుచ్చమిత్రుని ఆశ్వమేధయాగ కర్తృత్వము, అగ్నిమిత్రుని ధీరలతీత్వము మన కక్షిగోచరము గావించినాడు. రఘు వంశమున నిండుమఱి న్నయంబరావసరమున ననేకరాజుల రాజ్యముల పరిస్థితులు విశద మొనరించినాడు. రఘువంశము నాల్గవస్తవమున గలుగని నిగింజులు వాఙ్మయమున ననేకదేశముల

నైస్కృత రూపములు నాయాజనుల ఆచార వ్యవహారములు స్పష్టపఱచినాడు. వేయేల తన కావ్యముల వలన కావ్యప్రయోజనములు పూర్తిగా నెఱవేర్చినాడు. తన కాలపు రాజకీయ సాంఘిక పరిస్థితులను కరతలామలకము గావించినాడు. ఏ శ్లోక మేకృతిలోనిది విమర్శించినను దానియందేదో యొక వింత యుండకలేవచ్చు.

ఆరిఁ జేరాజు నాసానియందున్న వాడైనను నారాజున కుపదేశముగానో, యా రాజుల ప్రవర్తనముల ననువాదముగానో తన గ్రంథమున రాజధర్మము లనేకములు పొందుపఱచినాడు. రఘువంశ ప్రథమస్తవమున “సోహమా జన్మశుద్ధానామ్” అను శ్లోకము మొదలు “శైశవేఽభ్యస్త విద్యానామ్” ఆను నెనిమిదవ శ్లోకమువఱకు నాలుగు శ్లోకములలో రఘువుల ప్రాభవము వర్ణించినాడు. “రఘుకుల రాజులు పుట్టువు మొదలుగ పవిత్రులుగా నుండురు. ఏకార్యమైనను ఫలసిద్ధి కలుగువఱకు నాచరింతురు. గృహ్యశ్రౌత మూర్తముల ననుసరించి యాగాదికర్మము లాచరింతురు. యాచకులకు కోరికకి మీరనియును. అపరాధమున కన్యూనాతిరిక్తముగ దండము విధింతురు. ప్రమాదాలస్యములలేక సరియగు కాలమున మేల్కాంతురు. వారు దీనుల కిచ్చుటకొఱకే ధనము ప్రోవునేయుడరు కాని, తమ భోగములకుగాదు. ఆసత్యోక్తి ప్రచూదమునైన నాల్కారు రా గూడదను నశ్చివేశమున మితముగా సంభాషింతురు. కీర్తి నాల్గించుటకే దేశముల జయింతురు గాని, యా విజితుల స్వర్వస్యము హరించుటకు గాని, వారియందుండెడి ద్వేషముచే గాని కాదు. జిహ్వోన్మియన్న వాని నాత్మకము మరల వాని సింహాసనమున నెలకొల్పుటే వారి యాచారము. ధర్మప్రజా సంపత్తి కొఱకే వివాహముకొని, కామపభోగములకు గాదు. వారు శైశవమున యధావిధిగ విద్యలు గఱచెదరు. యౌవనమున నిష్కపభోగము లనుభవింతురు.

వార్తకమున గుమారుని రాజధర్మము పూని, తామదవికేగి, మానులై కాలము గడుపుదురు. చివరకు జీవితమందు నిసుగు జనించినపుడు మోగముచే బ్రాణము సూర్యగామిగా నొనర్చి, పాము తిప్పసము నూడ్చినట్లే శరీరము విడచి సద్గతి నందుదురు.” ఇవిరఘురాజు లండఱయెడను సాధారణముగా నగపడు రాజధర్మములు. వీనిలో ఆజన్యకుదులనగా నిష్కేదాదిజాతి విహిత సర్వసంస్కారములు దప్పక సకాలమందు తామాచరించుచు, నితరులను వర్ణధర్మములులంఘింపనీకుండురను భావము వ్యక్తపడును. “బ్రాహ్మణ్యపూర్వ ఊత్థాయధర్మార్థాచాను చింతయేత్” అను విధి ననుసరించి నిత్యము వేగుటకు మున్నే నిగురపిడి, స్వస్థినిత్యమున నాడొనరింపదగు ధార్మికార్థిక విషయములను విమర్శించికొని, నిశ్చయించు కొనవలయుననుట విధితము. వర్ణధర్మములు నాశ్రమ ధర్మములున దప్పక వారు పాలింతురు. ఈ ధర్మములన్నియు ధర్మశాస్త్రము లందును, నీతిశాస్త్రము లందును విధింపబడినవే యైనను, కవి తన ముఖమున వానిని నవనవోన్మేషము నందించినాడు. బహుశః ఆతని కాలమున రాజు తీరిలిని తమ నడవడి సాగించిరేమో? లేక వారి కౌతడిట్లు ప్రవర్తించుట యుపదేశించినాడో?

దివీపుని వర్ణమును గమనింపుడు. రాజు పుట్టుకతో బుట్టవలసినదే కాని నడుమ రాజుగా నేరడట. దివీపుడు మంచి వెడదయూ, గతినమునగు అోమ్యుగలవాడు. ఎన్నుమాపువలె (రెంపెము) దృఢతరమైన మూపుగలవాడు. ముద్దిచెట్టువలె నెత్తుగువాడు. ఆజానులంబి బాహువులు గలవాడు. కనుక నే తన కార్యములు నెరవేర్చుట కనువగు శరీరముదాల్చిన రాజధర్మమువలె నున్నవాడు. గుప్తనత్వముల నాఖేటకమున నురుపాడి యాగణ్యకుల గాపాడుటకును, శాత్రువుల బరిమార్చి ప్రజల రక్షించుటకును నిట్టి గట్టిమేను లేకున్నచి బని సాగదు కదా! కనుక వ్యాయామ మనవరతముగ నొనరించి శరీరము ద్రఢిష్ఠము గావించి కొనుట రాజునకు బ్రథమ కర్తవ్యము. తెలుగు తోడగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు నిత్యము శరీరమునకు చైలమర్దనము గావించికొని, యా యా ముల్ల విద్యాసాధనముల బరిశ్రమ మొనరించి, మిక్కిలి బగువుతోనింపిన రెండు గోనెసంచులకు

రెండు చంకల నితీయబట్టుకొని, కోటగోడపైని నుమ్మాటుచుట్టి పూవేల్చి వచ్చువాడట. కనుక నే యాత డద్వితీయ పరాక్రమశాలియై యనంత సామ్రాజ్యము పాలింప జాలినవాడు. రాజు బుద్ధిని బలమునను ధనమునను సర్వాతిశాయియై, సర్వతేజముల సభకరించు తేజము గలవాడై, సహస్వన్న తిండి, మేరునగమువలె భూమి నాక్రమించి యుండవలయునట. అల్లున్నవాడై యాతని రాచరిక యపాయ రహితముగా నుండును. రాజాకారముచే నుత్తముడుగానున్నంతమాత్ర చాలదు. ఆ యాకారమునకు దగుప్రజ్ఞ, ఆప్రజ్ఞకుదగిన శాస్త్ర, పరిజ్ఞానము, దానికదగినంతగా కార్యాచరణము, దానికదగినంత ఫలప్రాప్తియు గలిగియుండవలెను. ఈ గుణములు దివీపునందు వర్ణింపబడినను, దనయేలిక నుద్దేశించియే కవియిట్లు రచించెనని యూహింపవచ్చును. దివీపుడో లేక తన యేలికయో నేనకులకు ప్రేతికములు, భయంకరములు నగుగుణములచే చెనకరాని వాడు, నాశ్రయజీయుడునై, తిమిలిమింగిలాది క్రూరజలచరములచే భయంకరము, రత్నములచే నభిగమ్యమునగు సముద్రమువలెనున్నాడట. ఈ విషయమే నాల్గవర్ణమున రఘువర్ణనావసరమున “సహి సర్వస్థలోకస్య యుక్త దండతయా మహః, అదచే నాతి తీతోష్టో నభిన్నానివ దాక్షిణః” (అతడు వెచ్చన, చిల్లనగాని మలయు పవనమువలె మృదులము కఠినముగాని, అపరాధమునకను రూపముగ దండము విధించువాడగుట ప్రజలకు బాధకలిగింపక ననురాగ పాత్రుడయ్యెను.) అని వర్ణించెను. నిదాఘమున గాడ్చులు మిక్కిలి యుష్ణములయ్యును, వర్షాది ఋతువులందు అతిశీతలము లయ్యును ప్రజలకు దుస్సహములయ్యుండును. కాని ఫాల్గునాంతమునను, జైత్రమునను వీచుపిల్ల తెమ్మెర బల్లాన కాగణములకదా! అట్లే రఘువుగూడ ప్రజలను రంజింపక జేసెనట. ఇదియు రాజునకు నావశ్యకమగు నుత్తమధర్మము. దివీపుడు ప్రజలను మంచి కట్టుబాటులతో బాలించుటచే నాతని ప్రజలు మునుపునాటనుండియు నలగిన సాంఘిక మర్యాదలను లేకమైన మీఱలేదట! “యేనమే పితరో యాతాః, యేనయాతాః పితామహాః” అను నార్యోక్తి ననుసరించి యారాజు ఇంచుకేనియు ధర్మాతికమము

గావించువాడుగాడు. మఱియు నాతడు ప్రజలవలన పన్నులు గైకొనుట వారి యుపకారములకేకాని తన భోగములకై వచ్చించుటకుగాదు సరిగదా, తీసికొన్న పన్నుకంటె నధికప్రవృత్తు వచ్చించి ప్రజలకువలసిన గడు పాఠములు చేయుచుండువాడు. ఇప్పటి దొంగతనమువారును ప్రజలనుండి తీసికొన్న ధనము ప్రత్యేకముగా ములకై వచ్చించుచుండుట నిజమే. కాని ప్రాచీనపద్ధతికి నిప్పటి పద్ధతికిని భేదము మాత్ర మతిమాత్రము.

దీక్షితులకు శాస్త్రపుట జయించుటకుగాని రాజ్యము పైద్రవముగ బాలించుటకుగాని సైన్యము లవలంబించు లేదు. శాస్త్రములందు నిశితమైన బుద్ధియు, నెక్కిడి తన ధనువును మాత్రమే యాతిని కౌరములు సాధించును. రాజునకు చతురంగములు, ఆరుభద్రములగునవి (మూల, భృత్య, సుహృత్, శ్రేణి, శత్రు, ఆటవికములు) యుండుట లాంఛనములు మాత్రమే. ఇక్కలపు యుద్ధస్థితి జెక్కలనే పక్షులవంటి బక్కమానుసుల గూలికచేర్చి, వారినే యుద్ధరంగమున నెల్లడ నిలిపి, తాము (నేనానామకులు) దూరదూరముగ గడుపులోని చల్ల కదల కుండనుండి, వేనకువేలుగా జీతములు తినుట మాత్రమే. ఒకప్పుడు జైవికముగ నే గుండో, తామో తగిలి యిందక గానుమైనచో, నదనపు జీతములు భుజించుచుండుట. యుద్ధమున చచ్చువారు దిక్కులేని ప్రజాసామ్యము; గెలుపువలన భోగాతిశయము లందువారు ధనిక వర్ణము. పూర్వకాలమునో, గాజులు అగ్రే గరులై నేలల దమ వెనుక దీసికొని వెళ్లవారు. ముందుగా తాము మహాయోధులతో దలపడి పోరువారు. తమ రాజు నితరునితో పోరునపుడు పరులు వంచించి, వెనుకనుండి, ప్రక్కల నుండి యానిని కేకాకు పలుకుకుండ పైని కులు గాపాడువారు. నేటి కాలమున సర్వ నేనాని యుద్ధరంగము లేఖాపటము దగ్గల నుంచుకొని యొక్కడకు బంపిసి పైనికులకు వేవేగముగ వీరగర్వము లభించునో యాయా తావులకు టెలిఫోనులోను, రేడియోలోను జెప్పెడి ఆజ్ఞలచే న్యుత్సర్గముఖమున నుజ్జీంచుచుండురు.

ఆకాలమున రాజులు స్వపరరాష్ట్రముల విషయమై చేయు నాలోచనము రాజ మంత్రులకు

దిక్కు మూడవవానికి చెలియ మీలులేదు. ఏ కౌల్యములు చేయుచున్నను, ముఖవికారాదులచే సైత మూహింపరానివిగా నుండెడివి. తన ప్రజల కుపకారమో, శాస్త్రపుట కపకారమో, యేదైనను ఫలము సిద్ధించిన తరువాతనే యితరులకు చెలియదగును. అదియును “విత్తు నాటిందే మొక్క మొలచుట అసంభవముగాన, ముదుగా విత్తు నాటబడుట తప్పదు” అనునట్లు అనుమాన ప్రమాణముచే చెలియదగినదే కాని, ప్రత్యక్ష ప్రమాణమున నెవరికి నెఱుంగ కుండును. నేడో మంత్రులు చేయదలచినవి ముందుగా సభ్యులకైన చెలియకుండనే పుత్రుల కెక్కిపోవును. అంతకంటె ముందుగానే యుపన్యాస వేదికల కమ్మను. అంతకంటెను ముందుగానే దిక్కులకు, విదిక్కులకు నెగ్రబాతును. ఇట్లు తలంపులు బహులు ప్రాకుట యెన్ని కలలో నవకరించు నుపాంగముగదా!

శ్లో. “మంత్రమాలం యతో రాజ్యం
అతోమంత్రం సురక్షితమ్,
కుర్యాద్భద్రా ధ్యాయే నవిరుః
కర్మణా మాఫలదయాత్.”

అను యాజ్ఞవల్క్య వచనము నాకాలమున నెల్లాదరించువాలో యీ కాలమున నెల్లాదరించుచున్నానో గమనింపదగును.

దీక్షితుడు భయములేనివాడయ్యెను దన్ను జాగ్రత్తగా రక్షించుకొనువాడు. త్రివర్ణసాధనములలో మొదటిది కావున శరీరము, ముఖ్యముగా రక్షింపదగినది. భయముండుట, లేకుండుట యను విచక్షణత్వ మక్కజలేదు. రోగము వచ్చినపు డెల్లరును గ్రహజపములు, దుద్రాభిషేకములు, శాంతులును చేయుచుండురు. స్వస్థముగ నున్నపుడు ధగ్యము చేత తలంపదు. కాని దీక్షితుడట్లుగాదు. ఏరోగము రొచ్చులేని వాడయ్యెను గంతత సుకృతాచ్చ పగులై యుండువాడు. తనకు ధనాశయు, భోగానుభవమును, సత్యా సత్తయు లేనివాడయ్యెను లోకమంబు దక్షిణకును, శాస్త్రాను సరణునకును నా రెంటిని తామరాకున నీటిచుక్కలవలె నంటియు నంట కయే సాధించువాడు. మఱియు నాతనికి బరుల రహస్య వ్యాపారములు తెలిసినను వానిని వెల్లడింపకయే చూసమున నుండువాడు. “నాన్యోపతాపివచనం చూనత్రుతిమహాచ్యుతే” యను కామందక వచన మిట్టి చూసమును

విధించుచున్నది. తనకు బలము కలిమిని జిన్న చిన్న సేరములకు సైతము పరుల హింసించుటకులెత్తుముగాదు. సామగ్గాన భేదోపాయములచే పరుల దుండగము లడంప బ్రయత్నించి, తుద కేమిటను ఫలము లేనపుడే దండము ప్రయోగించుట. “శక్తానాం భూషణం క్షమా” యని చాణక్య డాదేశించుచున్నాడు. కాలిదాసుని దీర్ఘ డావనము లక్షరముల బాలించుచున్నాడు. “ఊరిలో నుండని స్త్రీ, కుటుంబగ నిస్త్రీ, పరుండని స్త్రీ, మిస్త్రినొయిస్త్రీని జేయ మనిత్య” మను చంద్రశేఖర శతకమందలి ప్రబుద్ధునివలెగాక “నదత్వా పరిక్రయే” తన మను పవనము ననుసరించి కుడిచేత నిచ్చినది యెడనుచేతికైనఁ జెలియకుండునట్లు ద్యాగము చేయువాడు. లోకమునఁ బరస్పర విరుద్ధము లయ్యును నెల్లగుణములు నాతినికడ సమాన గౌరవము నొందునవి.

ఆకాలమున ప్రజలకును, ప్రభుత్వమునకును గల సంబంధము చిత్రమైనది. ప్రజలు దంపతులై బిడ్డలనుగన్నఁ జాలును. ఆ బిడ్డలను బెంచుట పోషించుట విద్యావినయగుణులు గలిగించి యుత్తమ పౌరులుగా జేయుట మొదలగు వ్యాపారములన్నియు రాజే చేయువాడట.

“ప్రజానాం వివేచనా
ద్రక్ష్యా దృశ్యాదపి
నపితా, పితర స్తానాం
కేవలం జన్మ సౌతమః.”

శైశవమునుండియు సన్యాసి ప్రవర్తనమున మంచి నడవడిక లభింపజేయుటయు, ఎట్టి భయము గలుగ నీయకయే గూఢచులు బొరియకుండుటయు, అన్నచ నవస్త్రాను లొంగి కాపాడుటయు రాజే చేయువాడు. ప్రజాదంపతులు కేవలము బిడ్డలను గనుటకుమాత్ర ముపకరణములుగా నుండువారు. ఆకాలపు నిరంకుశ చక్రవర్తి పాలనమందలిది యీ మార్గము. ఈ కాలమునకును అన్నింటి గాకున్నఁ గొన్ని విషయములందైనను పోలికలు రహిత కొంత కొంతగా నీ పద్ధతు లలంబించుచున్నదని వింగుము. కాని తక్కిన ప్రభుత్వములుకాని భవిష్యత్ ప్రభుత్వములుగాని యంతివలె మార్గముల నాదరించుచున్నవి? “మీరు పండించిన పంట మీకు దినుటకు జాలను. మా కున్నతపదవులొంది కులుకుటకు చాలదు. మిమ్ముల నణచి పెట్టియుంచు మాసిబ్బంది

యాశలు తీర్చుటకు జాలదు. కావున మీరు బిడ్డలను గనుట కూడదు. గొడ్డతనము మీకు మంచిది. మేము మిత్రులను గొడ్డలుగా జూచుచున్నామేకదా!” యనుట యిప్పటి పాలకుల పద్ధతి. అయితే, యంతవలె పాలకులు ప్రచారము మాత్రమే చేయుచున్నారని నిషేధ శాసన మొకటి బారీ చేయుచున్నారు. దానికి వారు వంగులే.

దీక్షితుని స్థితి, లోకపాలనము, కొంత మాత్రమే దండులను దండించును. సంతాన మునకుమాత్రమే పెండ్లియాడెను. కావున నాతనికి పురుషాంగములలో గెండు, మూడు నగు నక కాములుగూడ ధర్మపాధనములే యైనవి. అదండ్యులను దండించుట, దండ్యులను దండింప కుండుట యను రెండు విషయములు రాజున కధర్మాపాదకములు. దండ్యుల నపరాధముల ననుసరించి దండించుట రాజధర్మము. కావున నాతడు లోకప్రతిష్టకై శాస్త్రోక్త రీతిని మాత్రమే దండము ప్రయోగించుచు, ధర్మ సంగ్రహమే కావించువాడు. వివాహవిషయ మున “ధర్మప్రజా సంపత్త్యర్థంత్రియ ముద్వపేత”ను గృహ్యోక్తరీతిని, కేవలము వంశ ప్రతిష్ఠ నాశించియు, శిశ్నాణ మపనయింప నెంచెయ్యుమాత్రమే దారసంగ్రహము గావించినవాడు. కాని కామసంతర్పణమునకై కాదు, దీక్షితుని తనకు సంతానము లేకపోవుట అని రాగమున గుణమున కదంతుడమగు నానమవలె బాధకముగా నున్నదనియు, తన యనంతరము పింఛోదకములు విలస్తములగు నేమోయను భయమున లితులు తానిచ్చెడి కన్యనివాపములను దుఃఖముతో ననుభవించుచున్నారనియు, గురునితో విన్నవించు నవసరమున పరికినపలుకులే యాతని ధర్మతత్పరతను నకామలోలుపతను బ్రకటింపుచున్నవి. అసలు మొట్టమొదట నాతనికి సంతాన మింతవలె గలుగకుండటయు నాతని ధర్మతత్పరతవలననే. ఇంగ్లీషు కడనుండి తన యింటకేలేంచుచు వేళియతిక్రమించుటచే ఋతు స్నాత యగు భార్యను సమీపింపజాలమి ధర్మము లోపించు నేమో యనెడి విచారముచే మోక్షమార్గమున నున్న కామగవి నాత డర్థింపకయే వెడలి పోయెను. దానికి గినిసి కామగవి యాతని ధర్మతత్పరత నాలోచించియే నాతికతనమగు

రితినీ 'నాప్రమాతి నారాధింపనిదో, నీకు సంకతి కలుగ'దని శపించెను. ఇది యాతని ధర్మకరతచేతనేకదా? ఈ విషయమున గౌతముడు 'యథాశక్తి ధర్మాగ్రకామేష్వభ్యస్తేషు దన్యాత్తరస్యాత్' అని నిశ్చయించుచున్నాడు. గాజునకు ఎల్లరకువలెనే పురుషార్థములు నాలుగు సంపాద్యములే. వివేక సాతని ప్రజాపాలన కర్మమునకు సంబంధించినవి మూడు మాత్రమే. ఆ మాటలయందునుగూడ నాతడు ధర్మమునకే యత్యధిక ప్రాముఖ్యమిచ్చి తాను ప్రవర్తించి, తన ప్రజలకు ధర్మాగ్రతరముగా నడపుట యాతనికి కీర్తిప్రతిష్ఠా సంపాదకము. కావున నాకాలపురాణ ధర్మమందంతటి యభినివేశము చూపువాడు. కాలిదాసుని దీక్షితుడు చండకాపనుడు. ఆతనికాలమున దొంగతనము లేనేలేదట.

“న కిలానుయాయుస్తస్య
రాజాశోరక్షీతుర్యశః,
వాత్సవృత్తా యత్సరస్వేభ్య
క్రృతౌ తస్మరతాస్థితా”
'దొంగతనము 'దొంగతనము' అను శబ్దము నంచే కలదు. ఇతరవస్తువుల యెడ నది యెక్కుడను వివరదలేదు. కావున నతనికి ద్వి నితరులందఱ జాలరైరి. అని పై శ్లోకము ధృవము. ఇట్లే ఆజనపగమున నీ రాజునే వర్ణించుచున్న
“యస్మిన్మహీం కానతి మానీనీవాం
నిద్రాం విహారాగ్ పథగతానామ్,
వాతోఽపి నాస్రంశయ దంకుకాని
శోలంభయే దావారణాయ హస్తమ్”

“ఏ రాజుపాలనమున నుద్యాన విహారమున కేగియుట నలనిశ్చితము? నిటనట నిద్రించిన వనితల వస్త్రములను గాలియేని కదల్చుకుంటెను. ఆభరణముల లవహరించుటకు నెవడు చేయి చాపగలడు?” అని దీనిభావము. దీక్షితుడు సమమానుషశక్తి సంపన్నుడై భూతములను గూడ సభగ్యుగాముల గానీయకుండ నియమించు నాడు. అట్టి తత్సదొంగతనము చేయు జనుల నుక్షించువా? ఇక్కడ విచారింపవలసిన దొంగతనము జగగుట, మానవులను గూర్చి కాదు. దొంగతనము జరుగవలసిన పరిస్థితులను గూర్చి మాత్రమే. తనకు అవసరమైనదియు, దనకడ లేనిదియు నగువస్తువు సంపాదించుట కెవడు ప్రయత్నించును? బలవంతుడైనవో,

బలము నుపయోగించి, యితరుల బాధించి, యిష్టవస్తువును గైకొనును. పేద యాచించి, దాత మదికరగించి కైకొనును. ఈ రెండు మార్గములను నిష్ప్రప్రాప్తి కానినాడే దొంగ తనమున కవసరముగలుగును. దీక్షితుని రాజ్యమున ప్రజలు అవాప్తనమస్తకములు. వారికి ధర్మ ప్రవృత్తినమే ముఖ్యము. విహితధర్మము లాచరించుచు, నున్నదానితో దృష్టిగ కాంతముగ గాలము గడుపువారు. వారివారి యక్కణల నాగని రాజు స్వయముగానే వారికివలసిన వస్తువు లిచ్చువాడు. ఇంక వారికి దొంగతనము సంభవించు ప్రవృత్తికలుగును? కాబట్టి దీక్షితుని కాలమున జారచోర భయములేక ప్రజలు నిశ్చింతముగా హాయి ననుభవించెడివారు. కాలిదాసు డిక్షేతే కార్తవీర్యుని వర్ణించు సందర్భమునగూడ జెప్పున్నాడు.

“అకార్య చింతాసమకాలమేక
ప్రాదుర్భవం శ్చాపధరః పురస్తాత్,
అంతః శరీరేష్యపి యః ప్రజానాం
ప్రత్యాదిదేశా వినయం వివేతా”
ప్రజలలో “నేపాదైనను నేదేని దుష్కార్యము తలచినంతన యోగమహిమమున నా సంగతి నెఱిగి, క్రమగమనమున నాక్షణమున వానికడ కరిగి, ముందటనిలచి, భనువుచూపి, వానికి భయముగొప్పి, వాని నాయకార్థమునుండి మరలించువాడట యా కృతచీర్యసందనడు.”

“కార్తవీర్యునితో నామ
రాజాబాహుసహస్రవాన్,
యస్యస్మరణ మార్తేణ
చోరబాధా నవిద్యతే”
యను శ్లోకమును రాత్రి నిద్రించుటకు మున్ను సృగించు పెద్దకప్పుడును గొందఱుగలరు. కార్తవీర్యుని నామము దొంగలను బాజుద్రోలు మంత్రిము. కాలిదాసుని కాలమున బహుశః రాజులకు ప్రథమ కర్తవ్యము దొంగతనము లేకుండ జేయుటయేమో? రామాయణమున తస్మరణకు మరణదండము విధింపబడనట్లు తెలియుచున్నది.

రాజును వానికి న్యపరభేదము, పక్షపాతమును లేకుండ నెల్లరను సమానముగ జూచుట న్యాయము, ముఖ్యమును. నే డేవరిపాలన కాని మాచినను నవినీతికి దావలముగా నున్నదని పాలకులే యుద్ఘోషించుచుండ నింక దాని

కుదాచారణములే? కాళిదాసు నాట నిట్లుకాదు. దీర్ఘపునకు విరోధియైనను సరే, యాతడు సన్యార్థ గామియగుచో గౌరవాస్పదమే. బౌద్ధధర్మమైనను, కారము మొదలగు తీవ్రగుణములు గలవై మింగుట సన్యాయముగా కున్నను, గోగము వారింది శరీరమునకు సౌఖ్యము గలిగించును గావున, మనము తిందుముగదా? అట్లే యేవో కొన్ని కారణములవలన విరోధము జనించినను, కాత్రపుడు త్రమగుణములు గలవాడగుచో నాతనిని నివారింపక గౌరవించుటే దీర్ఘపున కభిమతము. అట్లే తన బంధువైనను దుష్టుడగునెడ, బాము కఱచిన ప్రేమ నఱకీ పాటవైచి నట్లుతనిని విడువవలసి నదే. మన ప్రేమలక్ష్యమునఁ జూచునైచుట యను మమకార మొందిన శరీరము సర్వనాశము కాకుండునా? కనుక దుష్టాత్మని - గుమారునైనను దండించుట నాటి రాజధర్మము. ప్రజాకంటకుడగు నసమంజాని సగరుడు వీడుట దీని కుదాచారణము కాదగును.

మన శరీరము పాంచభౌతికమని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. రాజు శరీరముకూడ నట్టిదే. అయినను మనయందు భూతములగు ములుక్వ్యాది త్కముగను, నల్పముగను నగపడను. రాజునందన్ననో ఆ గుణ మధికముగ నుండకున్న రాజు కానేరడు. భూతముల గుణమున కేవలము పరోపకారకరణమే. దీర్ఘపుని గుణములన్నియు పరోపకారమునకే వినియోగపడునవట. పరోపకారమునకై ప్రాణములు పైతెమిచ్చిన దధిది శిబి ప్రభృతుల మార్గము కాళిదాసు కాలమున కింకను పూరిపట్టలేదు కావలయును! ఈ విషయమున నాతడు కాకుంతలమున దుష్ట్యంతునిచే

“బౌత్సుక్యమాత్ర మవసాదయతి ప్రతిపాక్షిత్వాతిలబ్ధ పరిపాలన వృత్తిరేవమ్, నాతిశ్రమాప నయనాయ నచశ్రమాయ

రాజ్యంగ్యహ స ధృతదండ మితాతపత్రమ్” (ప్రతిష్ఠ బౌత్సుక్యమును ఆవసన్నము గావించును కొని, రాజ్యపరిపాలనము కష్టతరమగునది నీడనిచ్చి హాయి గొలుపు చిత్రము, మోయు క్లేశమును గలిగించినట్లే, రాజ్యము సుఖమును, గష్టమునుగూడ గాదు.) అనిపించినాడు. రాజెప్పుడును స్వస్థులుండు మనమిడకలోకావనమునకు క్లేశమందులేకదా - అనాటి ధర్మము.

రాజు శత్రువుల జయించు పథకు లాయా

సందర్భములనుబట్టి వేఱువేఱుగా నుండును. కొందఱను ధర్మమార్గముననే లోబఱచుకొనవచ్చును. గొందఱను మాయోపాయములచేగాని లోబఱచుకొన నలవికాదు. కావున రాజు శత్రువులయెడ ధర్మపథములు, కూట పద్ధతులు గూడ ననుసరించుట యుక్తమే. అయినను ధర్మపక్షము త్రమోత్తమును. కావున రఘువు నీతివేత్త లెఱింగించిన సదసన్యార్థములు లెంటను సత్కృత్యమునే యాదరించి యుపయోగించువాడు కాని, “నీతియేకదా యని కూట యుద్ధాదుల నెప్పుడును గ్రహింపడయ్యెను. కావుననే యాతడు యుద్ధమున బట్టుపడిన కాలింగుని విడచి, ధర్మనిర్వహణమునకై యాతని సిరిసి దీసి కొననేకాని యాతని భూమిని గైకొనడయ్యెను. కాకుంతలమున దుష్ట్యంతునిచే

“యేనయేన వియోజ్యంతే ప్రజాః స్నిగ్ధేన బంధునా సప పాపాధృతే తాపాం దుష్ట్యంత ఇతిఘువృతామ్.”

(ప్రజలు ఏయే బంధువులను గోలోవుదురో యాయా బంధువులకు ప్రతినిధిగా - చెడవారి వానలమోని దుష్ట్యంతుడు వారి బంధుగుడని చాటింపుడు) అని యాజ్ఞాపించెను. ఇదియెంతటి ధర్మతత్పరతయో తిలకింపుడు. ఓడ వ్యాపారమునకై సముద్రముపై ప్రయాణము చేయుచు నోడ ముతగుటచే మరణించిన వర్తకుని భార్య గర్భియందున్న ఓడకు తండ్రి ధనపాల్గొనంగి, యా ఓడ్డను దండ్రీకి మారుగా బెంచి, విద్యాబుద్ధులు గఱపి, పెద్దవానినిగా జేయఁబెంచిన దుష్ట్యంతుని సౌమనస్య మెంతని కొనియాడగలము? ఇప్పటి రాచరికములలోనో సంతలేని సంస్థానాధీశులు దత్తుచేకొనరాదని నిషేధించి య నేకసంస్థానముల కబలిందినారబ్రిటిషువారు.

కాలము మాటిపోవుచున్నది. ప్రజలు వేషభావలంబు, నాచారమందను మాటుచున్నారు. ఇరుగుపొరుగు దేశములందలి ప్రజలలో మాత్రమే కాక ప్రపంచమంతటనుగల ప్రజలకు సన్నిహిత సంబంధములు దృఢముగ నల్లుకొనుచున్నవి. కావున మార్పుల లన్నింటనుగూడ రాకతీయమునము వద్దన్నను మనకు తెలియకుండనే యని మనలో నలముకొని మనల వశపఱచుకొనును. అంతమాత్రమున బ్రాచీన ధర్మములు నశించునని విచారింప నక్కఱలేదు.

అల్లసానివారి అల్లిక జిగిబిగి

శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు

(గతసంచిక తరువాయి)

‘అప్పారాచార్యుల’ వారు రాయలకాలమున ‘ననుష్టపుక్రవర్తి’. ఆవృత్తము నాశనివలె వ్రాయగలవాఁడు లేడట! రాయలు గజపతులను జయించిన తర్వాత నందఱు కవులను కృష్ణరాయలను పంపెను వేసికొని బాగడిసారు. కట్టకడపట ‘అనుష్టపుక్రవర్తి’ లేచినాఁడు. లేచి—

“కృష్ణరాయ! నువ్వకు త్యాం
కవయో న వయం నుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్
కియాన్ గజపరేష్టయః.”

అని వేసినాఁడు. దీని వాసనలు మల్లెపూవు తావులవలె గొలువంతయు విరిసికొన్నవి. ఆయన పేరిట మనకు దక్కినదీ శ్లోక మొక్కటే. అది మన దురదృష్టము. ఇట్టి కవిత వ్రాయగల కవిమాత్ర ముద్భవించుట!

కందుకూరి రుద్రకవి నాడు మహాప్రసిద్ధుఁడు; భయంకరుఁడుగూడ. ఇతఁడు విశ్వబ్రాహ్మణుఁడు. రాయల యాస్థానమండి కవి యీశాన్య దిక్కున సింహాసన మధివసించి, పంపించెడి గురేలెఁట! మహామంత్రి తీతనికి రాజదర్శన మిప్పింపలే దనియు, కడకు ‘మంగల కొండోల్’ మంచి తనముతో రాయల కొల్లన ప్రవేశించె ననియు నొక గాథ. అపుడు కందుకూరి రుద్రకవి:—

క. ఎంగిలేముచ్చగుబాముల

సంగతి చెడఁ గులము జెలుపఁ జనుదెంచిన
యింగిత మెఱిగింపుముఁ డీ బ్రయా !
మంగల కొండోల్ మేలు మంత్రులకం బెన్

అని తిమ్మరుసును బడది పైకట! ఇట్టి కథను నిజ మనుట యైద్రమ లేదు; అబద్ధ మనుటకును గుండెలు లేవు. కందుకూరి రుద్రకవి రచన నిరం తరశోపాఖ్యానము. రచనలో నీకవి చాల యుద్ధతుఁడు. ఆ వేడి ప్రవర్తనమునగూడ గొంతకుఁ గొంత యంటియుండును. నాచెళ్ల చిట్టప్ప, కొప్పోలు త్రిపురాంతరుఁడు నీతని

మున, చిన్న పెద్దగజములు—కుమారు ముప్పది వరకుఁ గనపడును.

అష్టభాషాకవిత్వ కృష్ణావధాన్లు, శాబ్దిక పాండిత్యం వెంకటరామశాస్త్రిలు, సహస్రావధాని ప్రభాకరశాస్త్రి, మొదలగునా రానాటి యుద్ధపండితులు. అభినవవాది విద్యానందుఁ డొక జైనవిద్యాంసుఁడు. రాయల తననికి జయ పత్ర మొసఁగెను.

కృష్ణరాయనిచే మరియొక లందిన తమిళ కవులు పెక్కురు. “కుమారసరస్వతి” ‘దుర్గా శ్రీ కృష్ణ పరిణయము’ను వ్రాసినాడట. గజపతి కొమరిత పేరు గురగాచేయని యా కవి పిలిచెను. ఒక్కరాజుల ఓర్వేను చాల తగాదా విషయము. పలువురు పలరీతుల సామెను విలిచిరి. ఈనడుము నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారు ఆవిడకు ‘లక్ష్మీదేవి’ యని నామకరణము చేసినారు. ‘మండలపురుషుఁడు’ ‘సుధామణి నిఘంటువు’ను వ్రాసెను. జ్ఞానప్రకాశయోగి “మంజరిప్ప” యను కావ్యమును రాయలపైఁ జెప్పినాఁడు. తత్త్వప్రకాశుఁడు “ఇరుగమయ విలక్కిమ” అను గ్రంథమును రచించినకవి. ఇతనిని ‘నెంగుగురాయఁడు’ తోబాగా సన్మానించెను. “హరిదాసుడు” కృష్ణరాయలు సింహాచలమున నిల్చిన జయస్తంభమును వర్ణించుచు పద్యములు పఠికినాఁడు.

‘కన్నడరాయ’ని గమకాలికులు గర్లాట కవుల నెఱుఁగు. వీరిలోఁ జాలమంది విరక్తులు, పీఠికైవులు. అరుదుగ జైనకవులుగూడ నున్నారు. వైవిధ్యతైత్తియలును గవిత్వ కక్కినవి. ఈ కర్ణాటకవులలో రాజవంశజులను జాలమంది, వీరంద ర్థో యొకరిలిగ రాయల వారి యాదరము ననుభవించియే యుండురు. కన్నడకవుల ఓరుగులు చాల చిత్రములై యుండును. రాయలనాటి “నీలకంఠా రాధ్యుడు” ‘పరమత వేశ్యాభుజంగుండ’ట! బాచును ‘సుజనైకబాంధవుఁడు’. ఇకను వారి ఓరుగులు ‘కన్నడజాగ’ ‘వాణీమమర’ ‘సరస్వతీ ముఖలిలక’ ‘కర్ణాటకవి చూతన

కదనరంగమున కత్తి యుగిసించి కదమదొక్కిన మహావీరుడుగూడ.

పెద్దన్న యహోబిల మతపు శిష్యుడు. ఆతడు తనగురువు “విద్యానిలయుఁ”డనియు, “కర్ణాటకటాక్ష నిబిడజ్యోత్సాన్ని దళితా శ్రీరజన దురితచ్ఛలగాఢధ్వంతకసుతి” యనియుఁ జెప్పికొన్నాడు. “శత్రుపతాపన ప్రసాదాసాదిత సుసుర్విధ కవితామర్లిక” యని కూడ ప్రతియాశ్వాసాంతమున సలికించిన దగువు. అనగా వాణిడఁ బెద్దన్న చిన్న తనమున విద్యాభ్యాసము గావించెనో! లేక యాపచారిక ప్రయోగమా నెప్పలేము. నాకుఁ జూడ నీవాగడ్డ యాపచారికమనియే యోచును. పెద్దన్న వైష్ణవము స్వీకరింపని పిన్నతనమున వైష్ణవమతములలో విద్యాభ్యాసమున కొతని కనుకూల మేర్పడియుండదు. రాయలకొల మున చాల గొప్పవాఁడైన ‘దాతయ్య’ కీతఁ డెందుకు శిష్యుడు గావే! ఆయన ఆహోబిల మతమునకు శ్రీకార్యకర్త. శ్రీకార్యకర్తల నేర్పరచు నాచారము కృష్ణరాయల నాడు పుట్టినదే. ప్రతిదినమును దస్తముద్రాంకనము గైకొని శ్రీపాదతీర్థమునకై తండ్రిపతండ్లము లగవచ్చు జనములతో సహాబలమునదొక్కిడి యొక్కుచై యా మతాధిపతులు గొన్ని యధికారములతో శ్రీకార్యపరల నేర్పుచిరి. బహుశః తాతాచార్యుల కీతము స్థిరపడక ముందే పెద్దనామాత్యుడు వైష్ణవమును స్వీకరించెనేమో! ఈ సందర్భమున నింతొక యాశ్చర్యకరమైన విషయము గలదు. అంతగాఁ బరవైష్ణవమును బంపించిన కృష్ణదేవరాయఁడు తనకు దీక్ష నిచ్చి కులగురువును పెద్దనామా త్యులవలె నెంచుకొనఁ దడవలేదో! నాడు మతాధిపతులైన మఃపరాంకుకులు రాయలకు స్వయముగ వైష్ణవము నివ్వలేదా? వార్తాకవళ వదలియు లిగుమల తాతయ్యమాత్రమే వదలి యుండెదవాఁడు గాఁడు. చేతికి దొరకినచో రుద్రునికైన ముద్దగు గొట్టవలెననియే వాటియాళ. ఒకసారి లిగుమల తాతాచార్యులవారు శిష్యా ర్జనమున కొక గ్రామమునకు వెళ్ళిరట. ఆ యూరియందు దొక గాలిగంగమ్మ గలదు. ఆకలి యైనపు డెల్ల నాళ్ళకై యూరిలోనికి వచ్చి దొరకినచి దొరకినట్లే కొడిపిల్లలు మొదలుకొని కొడుకెడవరకు భక్షించి పోయిడిది. అప్పుడు

ఊరిలోనివా రాదేని కొకకట్టడి నేర్పరచిరి. అప్పుడప్పు డాగాలి గంగకు కడుపునిండ పశువులు సమర్పించునట్లును, సంవత్సరమున కొక మనుష్యు నిచ్చునట్లును ఆ యేర్పాటు. తాతయ్యగారు శిష్యాజనకు వచ్చినపు డా యూరిలో ‘దేవర’ ఊరివాఁ మనుష్యుబలికై వెదకుచున్నారు. తాతయ్యకు బుద్ధియందే గాక, కాయమునందును పుష్టి గావచ్చి. ఊరి వారు కొని కొని ఒడ్డు పొడవునగల యయ్య వారిని బలికై పట్టికొనిరి. తీవ్ర తపస్సంపన్నుల కవోచుట నేభయ మున్నది! వారు శిష్యులతోఁ జెప్పి శంఖునిక్ర ముద్రల నెఱుగఁ గాల్పించిపెట్టి కొన్నారు. ఒకనిపై గంగానమ్మ పూనినది. వాడు ‘బలిబలి’ యని యలుచుచు దాతయ్యపైఁ బడెను. పడుటయే తడవు! తాతా చార్యులు ‘సమాశ్రయఁపు’ ముద్రలను దీసికొని భుజముపై నంటించుటకు వెంటఁ బడినారు. వానిని జూచిన వెంటనే గంగానమ్మకు శివము వదలి పరువె తఁ దొడగెను. ఇంత కష్టపడే ముద్రలను గాల్చిన తరువాత లిగుమలతాతయ్య వదలునా! వారి కా గంగమ్మ భుజమందలేదు. “ఎక్కడో యొకచోటఁ బడినిమ్మ”ని యాప ధర్మముగా పీపుపై నంటించినారట! ‘దచ్చిలిని రోయని గంగామ్మ వైష్ణవచార్యుని కాళ్ళఁ బడినది. అపు డామెను దిరుపతికిఁ జెచ్చి తాతయ్యలు నిలిపినారట! నాటనుండి “తిరు మల తాతయ్యముద్ర భుజము దప్పినా పీపు దప్ప”దన్న సామెతి గలిగినది. ఇంతటి పరాక్ర మధురీలులైన తాతాచార్యులు వంట యింటి కుండేలుగాఁ జిక్కిన కృష్ణదేవరాయలను వదలి యుందురా? మఱి, వారిపేరైనను రాయలు తడవలే లేల? ఏలనో! ఈ చరిత్రలో దోడు కొలఁదియు నందేమామలే.

రాయలు పెద్దన్నకుఁ గోకట గ్రామాద్య నేకాగ్రహారము లొసంగినాడు. ఈ కొకటము కడపజిల్లాలోనిది. ఇందుఁ బెద్దనా మాత్యులని రెండు కాసనము లున్నవి. ఒకటి సకలేశ్వర లింగకాసనము. ఇది 1518 ది లోనిది. రెండవది చెన్న కేశవునకు భూదాసము. ఇదిగూడ నా సంవత్సరమున నిచ్చినదే. ఈ దాసము జరిగినది యంతాన ద్వాదశిగాఁడు. పెద్దనగారు వైష్ణవము పుచ్చుకొని శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారముచేసి యిచ్చెనట! అప్పుడు దానికి

బెట్టిన గ్రాత్రపేరు 'శతకోపపురము'. అతఁ డా యూరికి 'బాపమ్మి'నుండి కొల్లె బచ్చెను. పెద్దనామాత్యులచే దక్షిణ ఆర్కాటుజిల్లా విల్లిపురం తాలూకా అన్నియూరుల నొక శాసన మున్నది. పెద్దన లచ్చుల వదరరాజుల యము గట్టించి భూమిని ధారపోసిరి. ఈ శాసనము 15.9 నవంబరు 6 వ తేదీనాటిది. దానిలో "ఆంధ్రకవితాపితామహులైన పెద్ది రాజుగారు తమ నాయకరానకు పరిపాలించ నవధరించిన కలవాచి సీమలోని 'అన్నాగు' గ్రామమునందు" అని గలదు. కోకట మాయనకు 'ఉంగళి' అనే గాఁబమ్మ లేకయే యనుభవించు నగ్రహారమువంటిది. కలవాచి సీమనాయక రము అనేగా యుద్ధములందు రాయలగుఁ గొంత రాణువ నొకఁగి యా రాజ్యము నవధ రించుట. దీనినిబట్టి 1519 వఱ కంతఁగ ముండలేళ్ళగుఁడు గాఁదయి, 'ఆంధ్రకవితా పితామహ' ఓరుద మంతకు ముంగలేవనియు నొక వాదము. కాని, పెద్దన్న మంత్రి యైననాఁడే ముండలాధిపత్యము గూడఁ గలిగియుండును. మంత్రుల కొక్కొక్కనికి నొక్కొక సీమ నాయంకర మిచ్చుట ఆ రాజుల యాచారము. వారు ముండలాధిపతు లైనను, రాజధానియందే యుండుచు, అప్పడప్పుడు తమ యేలుడి సీమలకేగి చూచికొని వచ్చుచుండురు. ఇంక "గలవాచి" సీమలో నాయంకరము 'ఉంగళి' కేమాత్రమును బాధకము గాదు. 'కోకట' గ్రామశాసనములలో 'సాంధ్రకవితా పితా మహ' లేకుండుటచే, నప్పటికొ ఓరుగు గాత్ర దనుటయు నంత యొప్పుకొనఁదగినది గాదు. వారి వాదము ప్రకారము 'మనుచరిత్ర' రచనా నంతరము ఆ ఓరుగు గల్గినది. 'స్వాగోనుప మనుసంభవము' ముగియు నాటికి పార్వ థముని జీవితమునఁ గాఁబుచ్చికులు. అప్ప టిలో నాతఁ డీగ్రంథమును స్వీకరించి కపిని సంతోషపెట్టు సీతిలో నుండి యుండఁడు. మను చరిత్ర రచనకుఁ బెద్దనకు బ్రేరేపించినపుడే కృష్ణరాయుడు 'ఆంధ్రకవితా పితామహుడ' వెవ్వరిడు పేర్కొని నీకు" అన్నాడు. అందుచే మనుచరిత్ర రచనలోనే ఓరుదము గల్గిన దని యొక యాపాతకత్యమును గల్పించి కొని, దానిచుట్టును 'సానీసి గూడు'నల్లుట అక్కటకు రానిపని. కోకట శాసనలేఖ

నమా యూరియందే జరగినను దానప్రదానము మాత్రము 'గృహాతీత' ముల్లికొంజున సన్నిధిలో నడచినది. నాఁడు సోహృషరాగము. అనాఁడే మహామండలేళ్ళగుఁడు గంగయ్య కనకగుర్గతు దాన మిచ్చినాఁడు. గజపతులపైకి రాయలు దండెత్తినది రెండు సార్లు. 1516 సంవత్సరమునం దొకసారి, 1519 చుంగు రెండవసారి. కటకమును గాల్చినది రెండవ దండయాత్రలో. తొలుత నాతఁడు సింహాచలమువలకును గజపతిని దరిమి వెన్నకు వచ్చి, శ్రీకాకుళమున వైద్యము విడిచెను. అక్కడ 'హరివాసర' పుణ్యకొల మును నడపి, మఱునాటి ద్వాదశియందు ముక్కుతిమ్మనకును, పెద్దనకును మహాకావ్య రచనకై తాంబూల మొసఁగినాఁడు. రాయలు తానుగూడ నప్పుడే 'యాముక్తమాల్యదను' రచించు నంకిల్పించెను. గ్రంథరచనకు నియోగము, పెద్దనకు ఓరుదప్రదానముతోఁబాటు జరగియుండు నని నా యుచుమానము. గజపతు లను జయించిన నాఁటికి రాయలు సంతాన హీనుడే. అందుకే యాయన తనకు సంతాన ప్రాప్తికై 'హాళసముద్రమున' 'చౌడేశ్వరికి' దాన మిచ్చెను. ఆ సంవత్సరమున నే తిరుమల్లేరి తనకుఁ దనయుండు గలుగుటకై యింటి పురోహితునకు భూదాన మొసఁగినది. 1526 లో కృష్ణగాయని సుతునిపేరిట దాన శాసనము లున్నవి: కనుక 1516 నుండి 1526 వరకును పెద్దన్నలు నిమ్మకొమున 'నిరుపహతి స్థలము' మొదలైన సాధన సామ గ్రితోఁ గలిగి తమ మూఁడు మూడున్నర యాశ్వాస వల్లిరి. రాయలకుఁ గుమారుఁ డత్తమింపఁగా, మిగిలిన కొదవను త్వరగా ముగించి కృష్ణ యని కుమారు ప్రాప్తికై యాశీర్వదించినారు. రాయ 'లాముక్తమాల్యద' నంతకు ముందే ముగించెను. ఇంతకు నివి యన్నియు 'భావాంబరవిధివిశ్రుతివిహారము'లు మాత్రమే. 'ఆంధ్రకవితా పితామహ' ఓరుదము అల్ల సాని పెద్దన్నతోఁ బుట్టినది గాదు. ఇది అంతకు ముందే యుండెను. మఱకు చెలిసింగి వలకుఁ దొలుత దీనిని ధరించినవాడు 'శివ దేవయ్య.' ఈ మాటను తదంత్యజాఁడు శకభ రాజు వర్ణించినాడు. కొఱవి సత్యనాగాయన

కవి గూడ “కవితా పితామహుడే” ఈ విషయము సింహాసన ద్వారానికంటే నున్నది. ‘పెద్దనామామ్యూలతో’ నీ పేరు దాగినది గాను, అటులనుచు నిదియభినవవత్తగులులనుగూడ నెత్తెను. అల్లసాని పెద్దన్న గణనాయకుని గురించి:—

ఉ. “అంకముఁ జేరి పైలతిన్
యా సనగము లానువేళ బా
ల్యంకవిచ్చేర్చు దొండమున
నవ్వలిచి న్నిబలిపఁబోయి యా
వంక కుచంబు గాన కవి
వల్లభహారము గాంచి వే మృతా
చొంకిరళంకి నంబెరుగ
జాన్యుని కొల్లు నభీష్టనిధికి.”
అను పద్యమును వ్రాసెను. ఈ భ్రాంతి
మదలంకారమే—

పాయా వ్యగణనాయకః పశుపతే
రంకే చిరం సంస్థితో
వామాభాగవిరాజితాం గిరిసుతాం
జ్ఞాత్వానిజా మాదరాత్,
తుండ్రాగ్రం ప్రవిసాగ్ర సస్థితముఖః
పితౄన్ స్తనం చాపరవమ్
పాతుం త్రితమనాః స్తనం మృగయతే
ఋష్యాంతక స్సర్వదా.

(1524-రాయల కాసనము)

అను స్తోత్రములోనికి దిగినది. తెలిసి బట్టి చూచినచో నీ రచననుగూడ పెద్దలకే యె యుండునని నాతిలఁపు. కవితాపితామహుని ‘నిరుపహతి స్థలంబు’ అను పద్యము ఆంధ్ర లెఱుగనిది గాదు. ముచలత్రై జగవనివారి గూడ నీ పద్యము మాత్రము వచ్చును. దీనికి మూలము.

“నిరుపహతిస్థలం మృదత
రాస మెప్పుడే సింపుదంబులం,
నరిసిద్ధ పుస్తకప్రతితి
లేఖకవానకసంగ్రహం నికం
తర గృహనిశ్చితస్థితి వి
చారకసంగతి సత్కృత్రసా
దరతయ నుల్ల సత్కృతయ
మీనువదాగడ కొవ్వవార్థయం.”

అని కన్నడమున నున్నది. ఈ పద్యము—
‘మల్లికార్జునః’ కూర్చిన ‘మాక్తి సుధార్ల

వము’ లోనిది. అతఁడు అల్లసాని వారికి మున్ను జేండ్లు ముందటివాఁడు.

పెద్దన భట్టబాణుల నెక్కువగ నాదరించి, యధ్యయనము చేసిన ట్లగపడును. బాణుని గౌరవించుట తెనుగు వారికి నేర్పినది తొలఁత శ్రీనాథుఁడు. కవితాపితామహుఁడు తనకు బాణుని పైనున్న యాదరమును గంతోక్తిగ నే చెప్పినాఁడు. ఆ పద్య మిది—

మ. “వనజాక్షోపము వామలూరుతనయన్
దైవపాయనున్ భట్టబా
ణుని భానున్ భవభూతి భారవి సుబం
ధున్ బిల్వణున్ గాలిదా
సుని మాఘున్ శివభద్ర మల్లాణకవిం
శోరున్ మురారిన్ మయూ
రుని పొమ్మిని దండే బ్రహ్మతులఁ బే
గ్గొందున్ వచశ్శుద్ధికి.”

(మను. 1—7.)

వ్యాసవాక్యముల తరువాత పెద్దనకు జ్ఞాపకము వచ్చినది భట్టబాణుడే. ఆ సంస్కృతపు ‘హళహళి’ ముందు కాళిదాసుని లలితశేఖల వాక్కుగూడ పెద్దన్నకు బుధికిఁ దట్టలేను. కాళిదాసు నెత్తి కడకుఁ బాఠపేసినారు. కాళిదాసుకంటెను బిల్వణున కగ్రతాంబూలము ముట్టేది తలఁచి, నపుడు మనకు ‘పాప’ మని జెంచును.

ఇంత యనురాగము బాణునిపై నున్నది గనుక నేయవసర మున్నను, లేకున్నను, పెద్దనల వెనుక భట్టబాణుల తొంగి చూతురు. మనుచు కిత్ర లోని ప్రథమాశ్వాసమున సావధ సిగ్గుఁడు పలుకు ప్రాప్తమైన పెద్దనచన మంతయు తోకిలు మార్చికొని నిలచిన భట్ట బాణుని పలుకులగుంపే. స్వాగోచివ మను సంభవమున ‘సింహ సిమత్’ (మను. 8, 22.) అను నొక ధ్వజానుకరణము గలదు. ఈ శబ్దము నితరు లెవ్వరు మోగించినట్లు లేదు. బాణుడు మాత్రము— ‘అగ్నికార్యాగ్ర దగ్గ సిమసిమాయ మాన కుశసమిత్కుసుమం’ అన్నాఁడు. పెద్దన్న మందరమును, సుందరమును నీ దీర్ఘ సీసపద్యమున వ్రాంచినారు.

“నీ జరతకచ్చసరాజు చరమాంగ గృహమేధి,
భోగిపెట్టన శుభా బాలుచుజాణ,
కులములోఁ దరితిపు గలిగి మించినమేటి,
మైనాకు నొరసిన మాపటిఁడు,

తొలివేలుపుల వేలుపుల పను ల్లానుజేడు,
కడలిరాయలలోఁతు గన్నగల్వి,
సురరాజునకుఁ బొండుకరిఁజేగ్గుమదకాఁడు,
కల్పకంబులపంట కన్యతీఁడు,
గీ. కంటే! మధిత సుధాధాత కటకజాతి
చంపక వనప్రకంప నాకంపనిసర
దఖరముఖరవ మధుకర ముఖరశిఖర
నందరసమందిరం బగునందరంబు.”

(మ. 5. 47)

దీనియందలి గీత మంతయు ఆమృతశీకరసిక్త
సానో! అనుటకు వ్యాఖ్యానమే. ‘ఆమృత’
మథనోద్యత వైకుంఠ కమతకేయూరపత్ర
మకరకోటి కమజ మధ్య హితగ్రాహ్యః’ సురాసుగ
హేలావలయిత వాసుకి సమారంభజారంభ
చలితచరణ భరదలిత నితంబాత్’ అని వ్రాసిన
భట్టబాబుని పునాదిపై పెద్దనామాత్యులీ మేడ
నంతయు గట్టినాడు.

రాయలకుఁ బెద్దనామాత్యులపై నెంత
ప్రేమయో యంత గౌరవము. ఆ రాజు వారి
శిష్యుడును ‘పెద్దనార్క!’ యనియే పిలుచుట
వాడుక. ఈ గౌరవముతో దూరపు మ్రొక్కులే
గాక రాయలకుఁ బెద్ద హినుడుగఁ గూడ
(మను. 1-15) నా కవి యుండెను. ఆపాపజీ
తరువాత రాయల హృదయ మేలిన సాగ్వభౌముఁ
డల్లసాని పెద్దనయే.

కృష్ణరాయఁ డడుగక ముందే మహాకవి
కావ్యరచనకై ‘యనుకూలకథలు’ తలచుచుండి
నాడు. సార్వభౌముఁడుగూడ నంగు కుపస్సో
రకముగా ‘స్వోచ్ఛిష మనుసంధవమును’
రచింపుఁ డనెను. ఆయుపాఖ్యానము ‘రససమం
చిత కథల’తో ‘పెద్దనల’ ‘చతురరచన’ కను
కూలముట! కలి ధ్వంసకముగూడ. వయాధినిని
మోసపుచ్చిన గంధర్వనిపేరు ‘కలి’ యట! అందుచే
పెద్దనామాత్యు లావిషయమును మన
సులోఁ బెట్టికొని, ‘కలిధ్వంసక’మని యొత్తి
పలికిరట! ఇంత కష్టపడి మాయాగంధర్వని
పేరు మన కెఱుకపఱచుట మంచి పరిశ్రమయే!
కాని యాకలికి నీ పుర్వకమున గలిగిన
‘ధ్వంసన’ మేమని నా ప్రశ్న. మనుచరిత్రలో
మాయాగంధర్వనికే గలిగిన శిశివంటిదే మన
కును ప్రాప్త మగునవకాశ మున్నచో మనలోఁ
జాలమంది ‘కలి’ గంధర్వులగుట కర్రలు సాతు
రని నా తలఁపు.

అనపత్యుఁ డైనరాజు మహాకవి యాకీర్వాద
ముననైనను దనకు సంతానము గలుగునేమో
యని స్వోచ్ఛిష మనువునంటి కుమారుని
గాంక్షించి పెద్దనను పెద్ద కావ్యమునకై ప్రేరే
చెను. ఈ విషయమును గంభీరముగ నాద్యంత
(మను. 1-34, మను 6-121) సీసపద్యములచే
మహాకవి నూచించినాడు. ‘అత్మావై పుత్ర
నామాసి’ యని యున్నదిగదా! అట్లు గాకు
న్నచో నొకటే భావము నొకటే వృత్తమున
నాప్రేడితము సేయ నవసరము లేను.

రాయ లేరికొన్న కథ నిజముగ ‘మహాకవి’
‘చతుర’ రచన కనుకూలమైనది. పెద్దన చాతు
ర్యములో నెక్కువభాగము ‘కథాసందిధాన
ము’ను నడపుటలో నున్నది. లిక్కినవలె
నాతఁడు లోలుత గొన్ని కేఖలను గీయును.
ఆ తరువాతి పాత్ర చిత్రణ మంతయు నా కేఖ
లపై నిర్మించును. పెద్దన్న ప్రవరుఁడు ‘మక
రాంక శతాంక మనోజ్ఞ మూర్తి:’ మఱి మాటా
డిన ‘నలేఖ్యతనూపి’ కుండు. భాషాపరశేష
భోగి. నిరంతరాధ్యాపనతత్పరుఁడు. లోలుత
నూచించిన యీ గు఼ములనే మహాకవి కావ్య
మునఁ బెంపొందించి కొనుమఁ బోయెను.
‘సుఖులై తలిదండ్రుల గూడి దేవియుఁ దేవర
వోలెనుండి యిలువదీర్చుఁగ’ (1-53) నన్న మాటను
‘నను నిమగంబుఁ గానక యున్న’ (2-17) యను
పద్యమున నా మహాకవి వ్యక్తీకరించును. ప్రవ
రుని జూచినప్పుడు వయాధిని ‘సంభాషక కేఖలు
మది కులగు స్రావణఖు’ (2-44) లన్నది.
అక్కడ నామె గంభయ దడవుట, ప్రవరుఁడు
నలకూసర సన్నిభుఁడై (2-28) యుండుట
వలననే.

పెద్దన రచన ‘శిష్యకుసుమచేశలము.’
సుధామయము గూడ. పలికిన భావ మంతయుఁ
గ్రాస్తగ నుండవలె నను దప్పి యీ కవులకు
లేను. పరిచితభావ మైనను దానినే సొంపుగా
జెప్పి, బంధచ్ఛాయలోఁ గ్రాస్తగదనము దేవలె
నని యా జాతి మహాకవుల యూహ. మను
చరిత్రను నాగుగఁ జదివినపు డామన యెంత
సంగీతప్రియుడో, “నాదశుద్ధి” నెంతగాఁ
ప్రేమించెనో మనకుఁ తెలిసినచ్చును. అతఁడు
గూడ ‘నింపు దళుకొత్త’ విగ వాయించెడు
వాఁడేమో!

అల్లసానివారిలో నితర కవులను సరించిన అనుగతింపవలసిన—గుణము లేనివియో యున్నవి. తక్కిన వ్రాయనగాండు వర్ణించి విసిగించు ననేక ఘట్టముల నీతఁడు సంక్ర హించును. అయితాస్పది పట్టణము నాతఁడు గండు పద్యములలో దాటిపోయినాఁడు. మొదటి పద్య మెంతయో ముచ్చటయై, ధ్వని మౌనమున నాతని కావ్యరీతి సంతయుఁ జూపుచున్నది. గుంగభద్రయొద్దను విద్యా నగరమువలె వరుణానది గట్టుపై నరుణాస్పద ముండెను. దాని వస్తువులు యథాప్రకార— మాతాశము నంటెడిది. సాధములు చంద్ర మండలమువలె వ్యాపించి, దయదలంచి నిలచి నది. ఇక వాని పతాకము శేలోకమున దాకినవో! 'మహింకంఠ హరతరళి న్నాన్ధిక' అను విశేషమువలన పెద్దన కావ్యాను కవిత యిట్టి దని మానెను. గంధవ పద్యమున 'హేతుర్వ్యము'ను వర్ణించి, వరుణానది నాతిని చెల్పినాఁడు. ఇక పట్టణ మున్న పూర్వకవుల సంప్రదాయమునా యింతకన్న శేమి చెప్ప వలెను! ఇతరకవులైనచో నాయుణాస్పదము నందలి స్తుత్యుల దోకలు మొదలుకొని యేర్పల తొండములవఱకును సాగదీసి వర్ణించి మనలఁ జం యుంగురు. బౌద్ధత్వమున కాచార్యుఁ డగు 'కింగడి సూర్య'గూడ మనలి ముప్పన నీపనియే చెసెను. అతని ప్రభావతీ ప్రద్య మ్నములోని ద్వాకానగర క్షణము నాతఁ డెట్లు వ్రాసెనో గాని చిద్రవులకు మనకు క్షణ క్షణ.

పెద్దన్న మఱలఁ బంచమాశ్వాసమున 'గంధర్వ నగరము'ను వర్ణించినాఁడు. ఆ పద్య మిది—

మ. "అనుచు జందనపంకపంకిలతలం

తై కేతురుఁ డె

ధ్వనిగర్భం బును మంచోపరికుటి

వాటివలెన్నున్

జమ్మె యావతనగ్రతఃకరత వీ

చాలోగోగోగోగో

ధనవై యొప్పపురంబు నొచ్చి భవన

ద్వారప్రభూణంబునకె."

(మను. 5. 53.)

గంధర్వనగరమునంగు ముఖ్యముగ వరింప వలసినది—'నటన క్షతీ గణముల'హదావిడిగాక మజ్జేమున్నది? ఆయింత పద్యములోననే యాతఁడు యావతనగ్రతః కలిత పిష్టపోరణ ప్రస్తాబంధనమై, యని తనకుఁ గావలసిన ముక్తి ననివేసికొన్నాఁడు. ఇది ప్రకృతమును గూడ నూచించుచున్నది. ఇకపైన నా కవి స్వగోచి పెండ్లిలో—'యుపనాయికల' నను కొందుము. వరింపఁ బోవుచున్నాఁడు. పెద్దన లోని యిట్టి చమత్కారము ముక్కులిమ్మన యందుఁ గూడఁ గలదు.

వరుణానది ప్రవరుని జూచినపు, డిటరు లైన సంగాంగవృక్షములలో మనకుఁ దలదిమ్మ బుచ్చియుంగురు. సంకుసాల నృసింహకవియు, భట్టుమూర్తియు నీపనియే చేసిరి. పెద్దన గండు పద్యములు మాత్రమే యామెనోటఁ బలికించి నాఁడు. ఆనన్ని వేశమునుగూడ నాయన బాల చిక్కగ పుట్టించెను. నిజమందిరాంగమున నా లేమతరుణ సహకారములవిత్తి మీద గూర్చొని యున్నది. శీతలానిలములు మొదలైన హంగు లన్నియు నచ్చట నుండును. అప్పుడామె యేకాంతమున పీఠే సాదన జేయుచున్నది. ఒంటిగాఁ బాడికొనవచ్చును—సంగీత మొనగెడు హేమి అనుభక్తైక వేద్యము. ఆంగులే వరుణానది 'అలాపగతిఁ బొక్కియరిచె'నన్ను' వేసి నది. ఈ పద్యమునందింకను గొంత శిల్పమున్నది. కావార్థి నూచనయున్నది. వానిని భావుకు లనే వదలివేసెదన. ఈచోట పెద్దనామాత్యు

వరుణానది చైతన్యము ప్రవేశపెట్టకపోవట వనకుఁ జేసిన పెద్ద యువకారము. అట్లే పరి నగములను మిలిమిలో, వర్ణంపక మన దృష్టి వరుణానదిపై నే లగ్నమగునట్లుఁజేసి పుణ్యము గట్టికొన్నాడు.

అచ్చరకు 'ఒంటిపాటున దంకటి జమ్మ వలె' నట్లైన ప్రవరుని జూచినంతనే గొప్పగా గాంగిక మానసిక వికారములు గలిగినవి. ఈ వగనములో నాతఁడు బ్రవరుని రూప సంపదను జెప్పక చెప్పినట్లేనది. ఒక్కొక్క పద్యమునం దొక్కొక్కరిగా ఆవిడ యనేకావ తారము లెత్తినది. ఇవట ప్రతి పద్యమును బ్రాణముగల యొక యప్పరస.

(నళిదము)

: వీలావత్రిగణితము :

వల్లభార్యప్రణీతము

క. హరిహరహిరణ్యగర్భుల
 1 వరద జలధిభవ భవాని? వాణీకాంతే
 శ్వరుల మనంబున నిడి మ
 గురువులకును సుకవిజనులకును వినతుండనై.
 గీ. సుకవి కోడూరి రాఘవనూరిసుతుండ
 సుజనహితుండ నాపస్తంబనూత్రకలిత
 హరితగోత్రపయోధినీహరకరుండ
 నలఘుచరితుండ వల్లభావ్యయుండ నేను.
 ఉ. శ్రీ నరసింహనందను న
 రిందమవిక్రముఁ గృష్ణరాయధూ
 జానిని చెండియుం దదను
 జన్మని నమృతదేవరాయనిక
 వా నధికాపుఁడై తొలిది
 తద్దయ మన్నన గాంచి మించుచి
 ద్యానిధి బామ్మలాట విరు
 పాధిపు కాళని ప్రాగ్గనంబునక.
 నీ. సంజ్ఞలు నయనసంజ్ఞలు పరికర్తృష
 క్త్రిత్రయము పరికర్తృకలన
 కర్ణి.....శి
 కంబులు విహృతిమిశ్రంబు గాంగఁ
 జెన్నొందు వ్యవవృత్తకేణి గళాప్రాధి
 త్రేత్రంబు మేఖలానూత్రపదము
 ఘాతంబు మధ్యరేఖా.....
మూర్త కుములు రైశికంబు
 గీ. రాశిచాయ తనుచ్ఛాయ క్రందుకుంట
 కాంక పాళముల్ దళనసఖాంకములుగఁ
 బరఁగు గణితవీలావత్రిభావ.....
క్కడ దక్కినవాడు గలఁడె.
 క. అని పొగడ గణకు లానా
 నని సంస్కృతభాష భాస్కరాచార్యులు పె
 ప్పినపాటిగ (చీ?) వీలావతి
 యొనర్చుఁ జెనుంగున.....

నీ. కనుజెప్పఁ గదలఁ జేసినయంతకాలంబు
 నిమిష మస్తాదశనిమిష కాష్ట
 యది యొందు నటయ గుర్యక్షరోచ్చారకా
గుర్యక్షరము ప్రాగ
 మది రెండు గ.....విఘటిక
 యది పరిక్షిణ మది యాఱు ఘటిక
 త్వయాద్వయం బొకముహూర్తం బది ముప్ప
 దైన నహోరాత్ర మది పడేను
 గీ. పక్ష మవి రెండు నొకమాసపరిమితిని బ
 రంగుఁ దద్వయంబు ఋతు వసంగఁ జెల్లు
 చుండు నన్నుటముప్పదిరెండుకోట్ల
 హాయనంబులు కల్ప యా సంధ్రు మునులు.
 కల్ప మనఁగా బ్రహ్మకు దినము,
 చ. ధర విధివర్గసంఖ్య మగు
 ధాన్యము.....యం
 బరయఁగ సోలు నాలుఁ గది
 యా నొకమానిక నాల్గమానికల్
 తిరముగఁ గుంచ మయ్యె గణ
 తింపఁగ నాల్గది తూము పుట్టి యా
 నిరువది తూము లంచు వది
 యింతురు మానము కాస్త్రకోవిదుల్].
 చ. అలవరిగింజ వీసము ప
 దాఱిచి చిన్నము నూవె చిన్నముల్
 నలువదియేను కర్మ యది
 నాల్గు పలం బగు నైదునాలుగుల్
 పలము.....నాఁ
 బరఁగుక ముంబ గగుక
 బలుములు నూఱు నార్పమరు
 బారువులుం బది యాదితం బగుక.
 గీ. వీసములు నాల్గు పాతిక వినుము నాల్గు
 పాతి.....మాడ
 నలుపలము రాగిటంక మై పొలుచు దాని
 కయ్యెఁ బైకంబు షణ్ణవత్సంశకంబు.

క. ¹ విదితముగ గవ్య లాకయిరు
పది కాకిణి యవియు [నాలుగు గగుఁ బలా
[మవియుం
బదియా తొకద్రమ్మం బవి
పదియా తొకనిమ్మ మనఁగఁ బరఁగు
[ధరిత్రిక్.

పలా మనంగాను బిడ్డి. ద్రమ్మ మనంగను కహణము

గీ. ² అడ్డ మెనిమిదియవ లైన నంగుళ మగు
నవియు నిరుపది[నాలుగు హస్త మవియు
నాలు గొక దండ] మవి యిరువేలు గ్రోళ
మయ్యె నవి నాలు యోజన మనఁగఁ జెల్లు.
హస్త మనఁగా మూర. దండ మనఁగా బార.

గీ. ³ హస్తమితము లైనవిస్తారమెండ్రుదై
ర్మములఁ బాలించి ద్వంద్వప్ర మైన
గట్టి ఘనకరంబు ఘనహస్తమిత.....
దిశము జరియ మగధదేశభారి.

క. ⁴ ఖారీపాదశభాగం
బారయ ద్రోణము దదంఘ్రి యాధక
[మగుఁ బెం
పారఁగఁ దదంఘ్రి ప్రస్థము
ధారుణిపైఁ జనుఁ దదంఘ్రి తాఁ గుడుపము
[నాక్.

గీ. వంశమితరైర్మ్యవిస్తారవసుధ కుంట
నిక్కువము కుంట లేనూలు నేలఁ బుట్టె
నభ్రశర సేత్రపాపాసంఖ్యంబు లైన
యట్టికుంటలు కేసరిపుట్టి కయ్యె.

క. ⁵ చరణాధికరససాయక
ధరణిపరిమితము లగుచుఁ దనరినకుంటలో
పద్మింప నివర్తన మగుఁ
గరములు పదియాలు నిడుపుగా వంశ
[యగుక్.

గీ. ఈ త్రిలింగ దేశమునందు నెచట నెచట
ప్రహితే'ల్యాదిపరిభాష కేలు వేఱ
నెట్లు వర్తిల్లు నది యెల్ల నెఱుఁగవలయు
నచట నచటఁ బ్రజ్ఞాపతుఁ డైనవాఁడు.
తొల్ల మనఁగాను తూనిక.

క. క్రమమున నేకస్థానం
బుమీద దశశతసహస్రములు ⁶ నింకను ల
క్షము నామీదను దశల
క్షములును.....

గీ. ⁷ అర్బుదము వానిదగ్గఱ న్యర్బుదంబు
ఖర్బుమును మహాఖర్బుసంఖ్యములు వాని
పై మహాశంఖ మొకడం బద్మ చూల
నట మహాపద్మమును దదనంతరమున.

గీ. ⁸ షోడిశము లై నమహాషోడి
క్షితి పిదప షోభం బైనట్టి
మహా షోభము శంఖ జలధు
లాయంత్యమునను (?)

గీ. ⁹ అంత్యమధ్యములు ¹⁰ పరార్థ్యములును
[ధూరి
దశగుఁగో తరముగఁ దప్ప కిట్లు
గణితకాస్త్రవిదులు కడఁగి సంఖ్యాస్థాన
ములకు సంజ్ఞ నిడిరి మూఁడుపనులు.

ఏకం ౧ దశము ౨ శతం ౩ సహస్రం ౪
దశసహస్రం ౫ లక్ష ౬ దశలక్ష ౭ కోటి ౮
దశకోటి ౯ శతకోటి ౧౦ అర్బుదం ౧౧
న్యర్బుదం ౧౨ ఖర్బుము ౧౩ మహాఖర్బుము ౧౪
శంఖము ౧౫ మహాశంఖము ౧౬ పద్మము ౧౭
మహాపద్మము ౧౮ షోడి ౧౯ మహాషోడి ౨౦
క్షితి ౨౧ మహాక్షితి ౨౨ షోభము ౨౩ మహా
షోభము ౨౪ శంఖము ౨౫ జలధి ౨౬
అంత్యము ౨౭ మధ్యము ౨౮ పరార్థ్యము ౨౯
ధూరి ౩౦.

గద్య

ఇది శ్రీ పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
ప్రబోధానంద క్రిచరణ స్మరణార్చిత హరిత
గోత్ర కోదూరు యెఱ్ఱయామాత్యపాత్ర రాఘవ
మూర్తిపుత్ర కవిదేవేంద్రాపరనామధేయ సుజన
విధేయ సహజదైర్య వల్లభార్యప్రణీతం బైన
లిలావతి యనుపాటిగణితంబునందు సంజ్ఞాధి
కారము.

1. మూలము. ౨. స్లో. చూ. 3. చూ. మూలము స్లో. ౪. 5. చూ. మూలము స్లో. 6. నింక లక్ష దశలక్షములునుఁ గోటి దశకోట్లు రీతిక. అని వ్రాతప్రతి — చూ. ద్వితీయాధ్యాయము. ౭. స్లో. 7. చూ. మూలము ౮. 8. చూ. మూలము. 9. పద్మము కుసుమలేను. 10. చూ. మూలము 3.
10. పదార్థములు మఱియు - అని వ్రాతప్రతి.

- క. ¹ లీలాలలితగళిలు
దాలోలకరాళబలవదవిరళకాల
వ్యాలవిలాసివినాయకు
నీలకమలవిమలకౌంతి నెమ్మదిఁ దలఁతున్.
- గీ. వేద మఖిలక్రియాప్రతిపాదకంబు
శ్లోతిషము వేదమునకు మోచినము నందు
గణితభాగంబు తారకల్ గాఁగ వలయు
నిది యవశ్యంబు చదువ మహీసురులకు.
- క. గణితం బిది త్రివిధము గ్రహ
గణితంబును మఱియు బిజగణితముఁ బాటి
గణితంబును దత్పాటి
గణితము పరికర్మపూర్వకంబై యొప్పున్.
- వ. అందు సంకలన వ్యవకలన గుణకౌర భాగ
హర వర్గ వర్గమూల ఘన ఘనమూలంబు
లను నెనిమిది ప్రకారంబు లయ్యె నందుఁ
బరికర్మంబు సకల భిన్న కూన్యభేదంబులం
ద్రివిధంబు లయ్యె పానిలో సకల సంకలన
వ్యవకలనంబులకుం గరణనూత్రంబు.
- క. క్రమమున నుద్దేనియు ను
క్రమమున రాశ్యంకములు యథాసంఖ్యాస్థా
నముగా నిడి యోగవియో
గము లొనరింపంగవలయుఁ గౌళల

[మొప్పున్.

ఉదాహరణము :

- క. కరులును రాజులు రదములు
కరివర్గము రాజవహులు ఖగజేభములున్
వరహులు విరుపయకౌళఁడు

[సరసులకును] నిచ్చె నివి నెసం గూడ

[వనా !

ఒడ్డు	౮
	౧౬
	౩౨
	౬౪
	౧౨౮
	౨౫౬
	౫౧౨
	౧౦౨౪
	౨౦౪౮
	౪౦౯౬
	౮౧౯౨
	౧౬౩౮౪

- క. పంచసహస్రంబులలోఁ
గాంచనములు బొమ్మలాట కౌళఁడు నీ కి
ప్పించె నృపశంకరుల శ్రీ
ఓంచిన యది కవిమహేంద్ర ! చెప్పుము

[మాకున్.

ఒడ్డు— ౫౦౦౦
౧౧౧౬ తీయఁగా
౩౮౮౪ నిలిచిన మొత్తము.

- గీ. అరసి యేకాదిమదళాంతియాంకవత్స్య
మాణగుణపాత ఫలములు మహితబుద్ధి
విస్ఫుటంబుగ నిటు వేటువేలి కూడి
వానిలోఁ దత్ఫలంబులు వలయుఁ దివియ.

గుణపాతము మగ ఒడ్డు.

౧, ౨, ౩, ౪, ౫, ౬, ౭, ౮, ౯, ౧౦
సంకలనము చేసిన లబ్ధము ౫౫—ఒడ్డు ౫౫ పీని
లోను దొలఁతటి ఫలాలు వ్యవకలించిన ౦

ఒడ్డు—

౨, ౪, ౬, ౮, ౧౦, ౧౨, ౧౪, ౧౬,
౧౮, ౨౦ సంకలించిన ౧౧౦ ఇందులోను మును
పటి ఫలములు వ్యవకలించిన ౦.

ఒడ్డు—

౩, ౬, ౯, ౧౨, ౧౫, ౧౮, ౨౧, ౨౪,
౨౭, ౩౦ సంకలించిన ౧౬౫ ఇందులో నా
ఫలాలు వ్యవకలించిన ౦.

ఒడ్డు—

౪, ౮, ౧౨, ౧౬, ౨౦, ౨౪, ౨౮, ౩౨,
౩౬, ౪౦ సంకలించిన ౨౨౦ ఇందులో ఫల
ములు పుచ్చిన ౦.

ఒడ్డు—

౫, ౧౦, ౧౫, ౨౦, ౨౫, ౩౦, ౩౫, ౪౦,
౪౫, ౫౦ సంకలించిన ౨౭౫ ఆ ఫలాలు
తీసిన ౦.

ఒడ్డు—

౬, ౧౨, ౧౮, ౨౪, ౩౦, ౩౬, ౪౨,
౪౮, ౫౪, ౬౦ ఇవి కూడిన ౩౩౦, ఆ ఫలాలు
తీసిన ౦.

ఒడ్డు—

౮, ౧౬, ౨౪, ౩౨, ౪౦, ౪౮, ౫౬,
౬౪, ౭౨, ౮౦ ఇవి కూడిన ౪౪౦, ఆ ఫలాలు
తీసిన ౦.

ఒడ్డు—

౯, ౧౮, ౨౭, ౩౬, ౪౫, ౫౪,
౬౩, ౭౨, ౮౧, ౯౦ ఇవి కూడిన ౪౯౫
ఆ ఫలాలు తీసిన ౦.

ఒడ్డు—

౧౦, ౨౦, ౩౦, ౪౦, ౫౦, ౬౦,
౭౦, ౮౦, ౯౦, ౧౦౦ ఇవి కూడిన ౫౫౦
ఆ ఫలములు తీసిన ౦.

ఇవి సంకలనవ్యవకలనంబులు :

వ. సకలగుణకారంబు అఖండంబును, ఖండంబును, చిత్రంబును నన మూడు దెఱంగులయ్యె నను ఖండం బ నేకరాశికంబును, నేకరాశికంబును నన నుభయప్రకారం బయ్యె. చిత్రంబు నిరిష్టంబును, నేష్టంబును నన ద్వివిధం బయ్యె. ఇట్లు అఖండంబును, అనేక రాశిఖండంబును, నేకరాశిఖండంబును, నిరిష్టచిత్రంబును, నేష్టచిత్రంబును ననఁ బంచవిధం బైనగుణకారంబునకుం గరణనూత్రము మూడుపద్ధతులు.

క. గుణకము గుణ్యాంత్యాంకము
గుణియించి యుపాంతిమాది గుణ్యాంకం
గుణ మాట నడపె దానం [బుల్]
గుణితంబులుగా నొనర్చ గుణకార మగున్.

గీ. గుణ ఖండపుష్పక్షి ఘ్న గుణ్యయుతియు
గుణక మెద్దానిచే బాలుగొన్న నిరవ
శేష మగు నట్టిహారంబు [చేత] లవి
చేతగుణ్యంబు హతముగాఁ జేయెనదియు.

క. ఇష్టానగుణాహతగు
ణ్యప్రాహతగుణ్యయోగ మెయ్యది యదియున్
నేష్టగుణాహతగుణ్యా
భిప్రాహతగుణ్యవిర మెయ్యది యదియున్.

క. పదిలెక్కలు నొకఁ డాదిగఁ
బది క్రిందుగ నిడ్డప్రతులఁ బది వేల్వేఱున్
బదిలెక్కల గుణియంపగ
నొడవినగుణపాత మెల్ల నొడవినఁ జెప్పుమా.
గుణపాతం—తదనంతరంబ మగ్గ ఒడ్డు వ్రాసేది.
ఉద్దేశము.—

క. దివసకరులు గుణకము శర
భువనసుధాకరులఁ గుణ్యముగఁ జూపుము పం
దవిధం బైనగుణక్రియ
కవిసులఘండు గొమ్మెఱుటకొరఁడు మెచ్చున్.

ఒడ్డు—

గుణ్యము	౧౩౫	}
గుణకము	౧౨	
చెలం	౧౬౨౦	

ఒండె నిరూ.....గులు చేసిన గుణఖండాలు
౪, ౮ వీనిచేత గుణ్యం రెండు ప్రతులు వెట్టి
గుణియించిన

(౧) ౧౩౫ (౨) ౧౩౫
౪ ౮ ౫౪౦, ౧౦౮౦

కూడిన ఫలము తొల్లటిదే ౧౬౨౦.

ఒండెని—గుణకము మూడోపాలు గొన్న
లబ్ధము ౪. ఈ హారము మూడుచేత గుణ్యమును
గుణించిన ౪౦౫. ఇది క్రమ్యుల లబ్ధము ౪ చేత
గుణించిన ఫలము తొల్లటిదే ౧౬౨౦.

ఒండెని—౪ గుణకం స్థానవిభాగాలు చేసిన
౧, ౨. ఈ గుణకాలచేతను గుణ్యము రెండు
ప్రతులు వెట్టి గుణియించిన ౧౩౫, ౨౭౦ ఇవి
స్థానాలు. ఏకస్థానాలు, దశస్థానాలు తప్ప
కుండ బెట్టిన ౧౩౫౦, [౨౭౦] కూడిన తొల్లిం
టిదే ఫలము ౧౬౨౦.

ఒండెని—గుణకములోపల రెండు పుచ్చిన
౧౦. వీనిచేతను, రెండుచేతను గుణ్యము రెండు
ప్రతులు వెట్టి గుణియించిన ౧౩౫౦, ౨౭౦—
కూడిన ౧౬౨౦.

ఒండెని—గుణకము ౧౨ లోను ౮ కూడిన
౨౦. దీనిచేత గుణ్యం గుణించిన ౨౭౦౦.
వీనిలోను ౮ చేత గుణించిన ౧౦౮౦ పుచ్చిన
౧౬౨౦.

ఉదాహరణము—
గీ. విరులు శశినఖనిధివార్ధి కరిరసార్ధ
భువననిర్మితశినసద్యములకు గుడికి
.....లిరాజభుగ.....జలధిసంఖ్య
చేసె విరుపయ కార్తః డిచ్చినవి యెన్ని?
గుణ్యము—౭౩౫౬౮౪౨౦౧ గుణకము ౪౮
౩౨౭౧౬౯౦౫ఫలము ౩౫౫౬౯౫౦౧౦౦
౮౪౨౨౯౫.

ఇది గుణకారము.

వ. ఇంక భాగహారంబు నిరవర్తనంబును, నవ
వర్తనంబు నన ద్వివిధం బయ్యె దానికిం
గరణనూత్రము.

గీ. అంత్యభాజ్యంబులోఁ బోవు యద్గుణ మయ
భాజకం బది ఫల మగు భాజ్యభాజ
కముల నవవర్తితంబులుగా నొనర్చి
పంచ నగు నొండె నట్లు సంభవించెనేని.

గీ. సంభవించినపుడు నవలెక్కచేతరా?
శిద్ధయంబు నిరవశేషకముగ
గరవి లాఘవాద్య మై పాలుఁ గొనుఁ దపశి
వర్తనంబు గణకవరులు మెచ్చు.

గీ. కవులు పన్నిద్దఱికి హ్లాకికంబు లిచ్చె
వేయ నార్హుటయిరుపది విరుపవిభుని
కార్తః డొక్కొక్క గుణకవిభాగమున కెన్ని

ఒడ్డు—భాజ్యము ౧౬౨౦ భాజకము ౧౨
పాలుగొన్న లబ్ధము ౧౩౫ ఒండేని భాజ్యభాజ
కాలు ౩ నవవర్గించిన ౫౪౦ పాలుగొన్న లబ్ధ
ములో ౧౩౫ భాజ్యభాజకాలు ౪ అవవర్గిం
చిన ౪౦౫ మూడోపాలు గొన్న లబ్ధము అదే
౧౩౫.

ఉద్దేశము—

చ. శరభనవాక్తివార్ధిక్యత

సర్వనభావనిభిఘనందప

ట్వరపురసాయకప్రదర

[సాయక]రాముల విప్రజాతికి

ధరణీనభాంక వేదవసు

తర్కశరాగ్నితురంగసంఖ్యకు

విరుపయ కాళి దేవ్యై నని

విందుము పాలికి సెన్ని మాడలో.

ఒడ్డు—భాజ్యము—౩౫౫౫౫౫౬౯౫౦౧౨
౦౪౪౪౨౯౦౫ భాజకము ౭౩౫౬౪౪౨౯౦౧౦.
లబ్ధము ౪౪౩౨౭౧౬౯౦౫.

ఇది భాగవారము.

వ. సకలవర్గంబు అఖండంబును, ఖండంబును,
ఇష్టోనయంతంబును ననం ద్రివిధం బయ్యె
నం దఖండంబున ననులోమంబును, విలో
మంబును, ఖండంబును, ఇష్టోనయంతంబును
ననం జతుర్విధం వైసవర్గంబునకుఁ గరణ
మాత్రము.

గీ. అంత్యకృతి నిల్చి ద్విగుణగుణాంత్యపాత
ములగు బరాంకములు తమతమపై నరని నిల్చి?
విడిచి యంత్యంబు దగ వ్రాసి నడచి యిట్లు
యాదిమాంకంబుదాకఁ జేయంగ వలయు.

గీ. ఖండయుగ భాగిపాలి రెట్టి ఖండవర్గ
యోగముతోడఁ గూడంగ నొండె వర్గ
వయ్యె.....వ్రాశిపాలి యభిష్ట
వర్గసంయుక్తముగ నొండె వర్గ వయ్యె.

క. కృతి యనంగ సమద్వితరణ
పాలి యేకాదిమదకాంతిమైకైకాంత
చితకృతిపాతము మా కా
యతమతి నెఱిగింపు రాఘవాగ్రతనూజా!

వర్గపాతము — $\frac{౧}{౧}, \frac{౨}{౪}, \frac{౩}{౯}, \frac{౪}{౧౬}$,

$\frac{౫}{౨౫}, \frac{౬}{౩౬}, \frac{౭}{౪౯}, \frac{౮}{౬౪}, \frac{౯}{౮౧}, \frac{౧౦}{౧౦౦}$

ఉదాహరణము—

క. మది బొమ్మూటకాళిఁడు

ముద మొంద నగాంకనయనములకు నిధు

బదివేలను ¹ వైదింటికిఁ [లకుక్

బగునాల్లింటికి నొనర్చు పరిపాటిఁ గృతుల్.

ఒడ్డు—౨౯౭, ౯, ౧౦౦౦౫, ౧౪ అంత్య
కృతి నిల్చి యున్న ప్రకారమున తుదనుండి
మొదలికి వర్గించిన ననులోమము. ఆ ప్రకారము
ననే మొదలనుంచి తుద వర్గించిన విలోమము.
ఈ రెండు ప్రకారముల వైసవర్గవులు.

౮౫౨౦౯, ౮౧, ౧౦౦౧౦౦౦౨౫, ౧౯౬.

ఒండేని...౪, ౫ వీని ఆహతి ౨౦. ఇవి రెట్లు
గుణించిన ౪౦. ఆఖండల వర్గవులు ౧౬, ౨౫.
వీని విక్రమము ౪౧, కూడిన వర్గవజ ౮౧.౧౪ వీని
ఖండలు ౮, ౬, వీని ఆహతి ౪౮. రెండు గుణించిన
౯౬. ఖండవర్గవులు ౬౪, ౩౬, వీని యొక్కయు
౧౦౦. ఇది ౯౬ తోడ గూడిన వర్గ విదే ౧౯౬.
౧౪ వీని ఖండలు ౧౦, ౪. ఇందులోను వర్గ విదే
౧౯౬, ఒండేని రాశి ౨౯౭ ఇందులో మూడు
పుచ్చిన ౨౯౪. వేలై మూడు కూడిన ౩౦౦.
వీని యాహతి ౮౫౨౦౦. ౩ వర్గపు ౯ కలయం
గూడిన వర్గ విదే ౮౫౨౦౯. ఈ ప్రకారముననే
యొల్ల చొట్టను.

ఇది వర్గవు.

సకలవర్గమూలంబునకుం గరణమాత్రము—

చ. కడవివయంబునం బొ.....

గృతి పుచ్చి పదంబు రెంటుఁ దా
నుడుగక పెంచి దానఁ దగ

యుగ్యము పాల్గొన లబ్ధవర్గ ము
ప్పుడు తదనంతరాజమునఁ

బుచ్చి ఫలద్విపదంబు పంక్తియం
దిడి పలుమాటు నిట్లు ఘటి

యించిన పంక్తిదశంబు మూల మా.

ఉద్దేశము—

క. ము న్ననరించినవర్గవు

లన్నిటికిం దొమ్మిదింటి కట నాల్గిటికి

మున్నూటలువదియొక్కటి

కి నిల్చిలుపుము వేలువేట కృతిమూలంబుల్.

ఒడ్డు—౮౫౨౦౯, ౮౧, ౧౦౦౧౦౦౦
౨౫, ౧౯౬, ౯, ౪, ౩౬౧ వీనిమూలములు
౨౯౭, ౯, ౧౦౦౫, ౧౪, ౩, ౨, ౧౯.

ఇది వర్గమూలము.

వ. సకలఘనంబు లఖండంబును, ఖండంబును, వర్గరాశిజంబును నన మూడువిధంబు లయ్యె నందు నఖండంబు అనులోమంబును, విలోమంబు నన సుభియప్రకారం బయ్యె. నిట్లనులోమాఖండంబును, క్షలోమాఖండంబును, ఖండంబును, వర్గరాశిజంబును ననం జతుర్విధం బైనఘనంబునకుం గరణమాత్రము మూడపద్యములు.

చ. ¹ అయగు నిల్చి యంత్యఘన మంత్యకృత్రివదానాతాదిమో త్కర మటమీదఁ గూడి కడఁ కం ద్విజగత్సమనిఘ్న మూపదాం తరగ మిలదివర్గ పులి తంబుగఁ జేరిచి యాది పెండియుం దర మిడి యంత్యభావనఁ బ దంపడి యిట్ల యొనర్చుగాఁ దగున్.

క. ² ఒండేని రాశి దృఢపతి ఖండద్వితయునఁ బెంచి గ్రమ్మన మూటక పెండియు గుణించి మజ్జియును ఖండఘనైక్యంబుఁ గూడ ఘన మని యగున్.

గీ. ³ కణఁగి వర్గమాలఘనము వర్ణించిన వర్గరాశిఘనము వచ్చు నిక్క మరయఁ గృతిఘనంబు లాద్యం మన నుండి యెన్నిటికిని నైన నేగనెంచు.

క. ఘన మగు సమత్రిమాతం బనఘా! యొకఁ డాది యగుదళాంక య్యన వేణువేణు చెప్పము ములకుఁ జ ఘనపాతము బామ్మలాట కాళేడు మెచ్చన్⁴.

$$\frac{1}{1}, \frac{2}{2}, \frac{3}{3}, \frac{4}{4}, \frac{5}{5}, \frac{6}{6}, \frac{7}{7}, \frac{8}{8}, \frac{9}{9}, \frac{10}{10}, \frac{11}{11}, \frac{12}{12}, \frac{13}{13}, \frac{14}{14}, \frac{15}{15}, \frac{16}{16}, \frac{17}{17}, \frac{18}{18}, \frac{19}{19}, \frac{20}{20}, \frac{21}{21}, \frac{22}{22}, \frac{23}{23}, \frac{24}{24}, \frac{25}{25}, \frac{26}{26}, \frac{27}{27}, \frac{28}{28}, \frac{29}{29}, \frac{30}{30}, \frac{31}{31}, \frac{32}{32}, \frac{33}{33}, \frac{34}{34}, \frac{35}{35}, \frac{36}{36}, \frac{37}{37}, \frac{38}{38}, \frac{39}{39}, \frac{40}{40}, \frac{41}{41}, \frac{42}{42}, \frac{43}{43}, \frac{44}{44}, \frac{45}{45}, \frac{46}{46}, \frac{47}{47}, \frac{48}{48}, \frac{49}{49}, \frac{50}{50}, \frac{51}{51}, \frac{52}{52}, \frac{53}{53}, \frac{54}{54}, \frac{55}{55}, \frac{56}{56}, \frac{57}{57}, \frac{58}{58}, \frac{59}{59}, \frac{60}{60}, \frac{61}{61}, \frac{62}{62}, \frac{63}{63}, \frac{64}{64}, \frac{65}{65}, \frac{66}{66}, \frac{67}{67}, \frac{68}{68}, \frac{69}{69}, \frac{70}{70}, \frac{71}{71}, \frac{72}{72}, \frac{73}{73}, \frac{74}{74}, \frac{75}{75}, \frac{76}{76}, \frac{77}{77}, \frac{78}{78}, \frac{79}{79}, \frac{80}{80}, \frac{81}{81}, \frac{82}{82}, \frac{83}{83}, \frac{84}{84}, \frac{85}{85}, \frac{86}{86}, \frac{87}{87}, \frac{88}{88}, \frac{89}{89}, \frac{90}{90}, \frac{91}{91}, \frac{92}{92}, \frac{93}{93}, \frac{94}{94}, \frac{95}{95}, \frac{96}{96}, \frac{97}{97}, \frac{98}{98}, \frac{99}{99}, \frac{100}{100}, \frac{101}{101}, \frac{102}{102}, \frac{103}{103}, \frac{104}{104}, \frac{105}{105}, \frac{106}{106}, \frac{107}{107}, \frac{108}{108}, \frac{109}{109}, \frac{110}{110}, \frac{111}{111}, \frac{112}{112}, \frac{113}{113}, \frac{114}{114}, \frac{115}{115}, \frac{116}{116}, \frac{117}{117}, \frac{118}{118}, \frac{119}{119}, \frac{120}{120}, \frac{121}{121}, \frac{122}{122}, \frac{123}{123}, \frac{124}{124}, \frac{125}{125}, \frac{126}{126}, \frac{127}{127}, \frac{128}{128}, \frac{129}{129}, \frac{130}{130}, \frac{131}{131}, \frac{132}{132}, \frac{133}{133}, \frac{134}{134}, \frac{135}{135}, \frac{136}{136}, \frac{137}{137}, \frac{138}{138}, \frac{139}{139}, \frac{140}{140}, \frac{141}{141}, \frac{142}{142}, \frac{143}{143}, \frac{144}{144}, \frac{145}{145}, \frac{146}{146}, \frac{147}{147}, \frac{148}{148}, \frac{149}{149}, \frac{150}{150}, \frac{151}{151}, \frac{152}{152}, \frac{153}{153}, \frac{154}{154}, \frac{155}{155}, \frac{156}{156}, \frac{157}{157}, \frac{158}{158}, \frac{159}{159}, \frac{160}{160}, \frac{161}{161}, \frac{162}{162}, \frac{163}{163}, \frac{164}{164}, \frac{165}{165}, \frac{166}{166}, \frac{167}{167}, \frac{168}{168}, \frac{169}{169}, \frac{170}{170}, \frac{171}{171}, \frac{172}{172}, \frac{173}{173}, \frac{174}{174}, \frac{175}{175}, \frac{176}{176}, \frac{177}{177}, \frac{178}{178}, \frac{179}{179}, \frac{180}{180}, \frac{181}{181}, \frac{182}{182}, \frac{183}{183}, \frac{184}{184}, \frac{185}{185}, \frac{186}{186}, \frac{187}{187}, \frac{188}{188}, \frac{189}{189}, \frac{190}{190}, \frac{191}{191}, \frac{192}{192}, \frac{193}{193}, \frac{194}{194}, \frac{195}{195}, \frac{196}{196}, \frac{197}{197}, \frac{198}{198}, \frac{199}{199}, \frac{200}{200}, \frac{201}{201}, \frac{202}{202}, \frac{203}{203}, \frac{204}{204}, \frac{205}{205}, \frac{206}{206}, \frac{207}{207}, \frac{208}{208}, \frac{209}{209}, \frac{210}{210}, \frac{211}{211}, \frac{212}{212}, \frac{213}{213}, \frac{214}{214}, \frac{215}{215}, \frac{216}{216}, \frac{217}{217}, \frac{218}{218}, \frac{219}{219}, \frac{220}{220}, \frac{221}{221}, \frac{222}{222}, \frac{223}{223}, \frac{224}{224}, \frac{225}{225}, \frac{226}{226}, \frac{227}{227}, \frac{228}{228}, \frac{229}{229}, \frac{230}{230}, \frac{231}{231}, \frac{232}{232}, \frac{233}{233}, \frac{234}{234}, \frac{235}{235}, \frac{236}{236}, \frac{237}{237}, \frac{238}{238}, \frac{239}{239}, \frac{240}{240}, \frac{241}{241}, \frac{242}{242}, \frac{243}{243}, \frac{244}{244}, \frac{245}{245}, \frac{246}{246}, \frac{247}{247}, \frac{248}{248}, \frac{249}{249}, \frac{250}{250}, \frac{251}{251}, \frac{252}{252}, \frac{253}{253}, \frac{254}{254}, \frac{255}{255}, \frac{256}{256}, \frac{257}{257}, \frac{258}{258}, \frac{259}{259}, \frac{260}{260}, \frac{261}{261}, \frac{262}{262}, \frac{263}{263}, \frac{264}{264}, \frac{265}{265}, \frac{266}{266}, \frac{267}{267}, \frac{268}{268}, \frac{269}{269}, \frac{270}{270}, \frac{271}{271}, \frac{272}{272}, \frac{273}{273}, \frac{274}{274}, \frac{275}{275}, \frac{276}{276}, \frac{277}{277}, \frac{278}{278}, \frac{279}{279}, \frac{280}{280}, \frac{281}{281}, \frac{282}{282}, \frac{283}{283}, \frac{284}{284}, \frac{285}{285}, \frac{286}{286}, \frac{287}{287}, \frac{288}{288}, \frac{289}{289}, \frac{290}{290}, \frac{291}{291}, \frac{292}{292}, \frac{293}{293}, \frac{294}{294}, \frac{295}{295}, \frac{296}{296}, \frac{297}{297}, \frac{298}{298}, \frac{299}{299}, \frac{300}{300}, \frac{301}{301}, \frac{302}{302}, \frac{303}{303}, \frac{304}{304}, \frac{305}{305}, \frac{306}{306}, \frac{307}{307}, \frac{308}{308}, \frac{309}{309}, \frac{310}{310}, \frac{311}{311}, \frac{312}{312}, \frac{313}{313}, \frac{314}{314}, \frac{315}{315}, \frac{316}{316}, \frac{317}{317}, \frac{318}{318}, \frac{319}{319}, \frac{320}{320}, \frac{321}{321}, \frac{322}{322}, \frac{323}{323}, \frac{324}{324}, \frac{325}{325}, \frac{326}{326}, \frac{327}{327}, \frac{328}{328}, \frac{329}{329}, \frac{330}{330}, \frac{331}{331}, \frac{332}{332}, \frac{333}{333}, \frac{334}{334}, \frac{335}{335}, \frac{336}{336}, \frac{337}{337}, \frac{338}{338}, \frac{339}{339}, \frac{340}{340}, \frac{341}{341}, \frac{342}{342}, \frac{343}{343}, \frac{344}{344}, \frac{345}{345}, \frac{346}{346}, \frac{347}{347}, \frac{348}{348}, \frac{349}{349}, \frac{350}{350}, \frac{351}{351}, \frac{352}{352}, \frac{353}{353}, \frac{354}{354}, \frac{355}{355}, \frac{356}{356}, \frac{357}{357}, \frac{358}{358}, \frac{359}{359}, \frac{360}{360}, \frac{361}{361}, \frac{362}{362}, \frac{363}{363}, \frac{364}{364}, \frac{365}{365}, \frac{366}{366}, \frac{367}{367}, \frac{368}{368}, \frac{369}{369}, \frac{370}{370}, \frac{371}{371}, \frac{372}{372}, \frac{373}{373}, \frac{374}{374}, \frac{375}{375}, \frac{376}{376}, \frac{377}{377}, \frac{378}{378}, \frac{379}{379}, \frac{380}{380}, \frac{381}{381}, \frac{382}{382}, \frac{383}{383}, \frac{384}{384}, \frac{385}{385}, \frac{386}{386}, \frac{387}{387}, \frac{388}{388}, \frac{389}{389}, \frac{390}{390}, \frac{391}{391}, \frac{392}{392}, \frac{393}{393}, \frac{394}{394}, \frac{395}{395}, \frac{396}{396}, \frac{397}{397}, \frac{398}{398}, \frac{399}{399}, \frac{400}{400}, \frac{401}{401}, \frac{402}{402}, \frac{403}{403}, \frac{404}{404}, \frac{405}{405}, \frac{406}{406}, \frac{407}{407}, \frac{408}{408}, \frac{409}{409}, \frac{410}{410}, \frac{411}{411}, \frac{412}{412}, \frac{413}{413}, \frac{414}{414}, \frac{415}{415}, \frac{416}{416}, \frac{417}{417}, \frac{418}{418}, \frac{419}{419}, \frac{420}{420}, \frac{421}{421}, \frac{422}{422}, \frac{423}{423}, \frac{424}{424}, \frac{425}{425}, \frac{426}{426}, \frac{427}{427}, \frac{428}{428}, \frac{429}{429}, \frac{430}{430}, \frac{431}{431}, \frac{432}{432}, \frac{433}{433}, \frac{434}{434}, \frac{435}{435}, \frac{436}{436}, \frac{437}{437}, \frac{438}{438}, \frac{439}{439}, \frac{440}{440}, \frac{441}{441}, \frac{442}{442}, \frac{443}{443}, \frac{444}{444}, \frac{445}{445}, \frac{446}{446}, \frac{447}{447}, \frac{448}{448}, \frac{449}{449}, \frac{450}{450}, \frac{451}{451}, \frac{452}{452}, \frac{453}{453}, \frac{454}{454}, \frac{455}{455}, \frac{456}{456}, \frac{457}{457}, \frac{458}{458}, \frac{459}{459}, \frac{460}{460}, \frac{461}{461}, \frac{462}{462}, \frac{463}{463}, \frac{464}{464}, \frac{465}{465}, \frac{466}{466}, \frac{467}{467}, \frac{468}{468}, \frac{469}{469}, \frac{470}{470}, \frac{471}{471}, \frac{472}{472}, \frac{473}{473}, \frac{474}{474}, \frac{475}{475}, \frac{476}{476}, \frac{477}{477}, \frac{478}{478}, \frac{479}{479}, \frac{480}{480}, \frac{481}{481}, \frac{482}{482}, \frac{483}{483}, \frac{484}{484}, \frac{485}{485}, \frac{486}{486}, \frac{487}{487}, \frac{488}{488}, \frac{489}{489}, \frac{490}{490}, \frac{491}{491}, \frac{492}{492}, \frac{493}{493}, \frac{494}{494}, \frac{495}{495}, \frac{496}{496}, \frac{497}{497}, \frac{498}{498}, \frac{499}{499}, \frac{500}{500}, \frac{501}{501}, \frac{502}{502}, \frac{503}{503}, \frac{504}{504}, \frac{505}{505}, \frac{506}{506}, \frac{507}{507}, \frac{508}{508}, \frac{509}{509}, \frac{510}{510}, \frac{511}{511}, \frac{512}{512}, \frac{513}{513}, \frac{514}{514}, \frac{515}{515}, \frac{516}{516}, \frac{517}{517}, \frac{518}{518}, \frac{519}{519}, \frac{520}{520}, \frac{521}{521}, \frac{522}{522}, \frac{523}{523}, \frac{524}{524}, \frac{525}{525}, \frac{526}{526}, \frac{527}{527}, \frac{528}{528}, \frac{529}{529}, \frac{530}{530}, \frac{531}{531}, \frac{532}{532}, \frac{533}{533}, \frac{534}{534}, \frac{535}{535}, \frac{536}{536}, \frac{537}{537}, \frac{538}{538}, \frac{539}{539}, \frac{540}{540}, \frac{541}{541}, \frac{542}{542}, \frac{543}{543}, \frac{544}{544}, \frac{545}{545}, \frac{546}{546}, \frac{547}{547}, \frac{548}{548}, \frac{549}{549}, \frac{550}{550}, \frac{551}{551}, \frac{552}{552}, \frac{553}{553}, \frac{554}{554}, \frac{555}{555}, \frac{556}{556}, \frac{557}{557}, \frac{558}{558}, \frac{559}{559}, \frac{560}{560}, \frac{561}{561}, \frac{562}{562}, \frac{563}{563}, \frac{564}{564}, \frac{565}{565}, \frac{566}{566}, \frac{567}{567}, \frac{568}{568}, \frac{569}{569}, \frac{570}{570}, \frac{571}{571}, \frac{572}{572}, \frac{573}{573}, \frac{574}{574}, \frac{575}{575}, \frac{576}{576}, \frac{577}{577}, \frac{578}{578}, \frac{579}{579}, \frac{580}{580}, \frac{581}{581}, \frac{582}{582}, \frac{583}{583}, \frac{584}{584}, \frac{585}{585}, \frac{586}{586}, \frac{587}{587}, \frac{588}{588}, \frac{589}{589}, \frac{590}{590}, \frac{591}{591}, \frac{592}{592}, \frac{593}{593}, \frac{594}{594}, \frac{595}{595}, \frac{596}{596}, \frac{597}{597}, \frac{598}{598}, \frac{599}{599}, \frac{600}{600}, \frac{601}{601}, \frac{602}{602}, \frac{603}{603}, \frac{604}{604}, \frac{605}{605}, \frac{606}{606}, \frac{607}{607}, \frac{608}{608}, \frac{609}{609}, \frac{610}{610}, \frac{611}{611}, \frac{612}{612}, \frac{613}{613}, \frac{614}{614}, \frac{615}{615}, \frac{616}{616}, \frac{617}{617}, \frac{618}{618}, \frac{619}{619}, \frac{620}{620}, \frac{621}{621}, \frac{622}{622}, \frac{623}{623}, \frac{624}{624}, \frac{625}{625}, \frac{626}{626}, \frac{627}{627}, \frac{628}{628}, \frac{629}{629}, \frac{630}{630}, \frac{631}{631}, \frac{632}{632}, \frac{633}{633}, \frac{634}{634}, \frac{635}{635}, \frac{636}{636}, \frac{637}{637}, \frac{638}{638}, \frac{639}{639}, \frac{640}{640}, \frac{641}{641}, \frac{642}{642}, \frac{643}{643}, \frac{644}{644}, \frac{645}{645}, \frac{646}{646}, \frac{647}{647}, \frac{648}{648}, \frac{649}{649}, \frac{650}{650}, \frac{651}{651}, \frac{652}{652}, \frac{653}{653}, \frac{654}{654}, \frac{655}{655}, \frac{656}{656}, \frac{657}{657}, \frac{658}{658}, \frac{659}{659}, \frac{660}{660}, \frac{661}{661}, \frac{662}{662}, \frac{663}{663}, \frac{664}{664}, \frac{665}{665}, \frac{666}{666}, \frac{667}{667}, \frac{668}{668}, \frac{669}{669}, \frac{670}{670}, \frac{671}{671}, \frac{672}{672}, \frac{673}{673}, \frac{674}{674}, \frac{675}{675}, \frac{676}{676}, \frac{677}{677}, \frac{678}{678}, \frac{679}{679}, \frac{680}{680}, \frac{681}{681}, \frac{682}{682}, \frac{683}{683}, \frac{684}{684}, \frac{685}{685}, \frac{686}{686}, \frac{687}{687}, \frac{688}{688}, \frac{689}{689}, \frac{690}{690}, \frac{691}{691}, \frac{692}{692}, \frac{693}{693}, \frac{694}{694}, \frac{695}{695}, \frac{696}{696}, \frac{697}{697}, \frac{698}{698}, \frac{699}{699}, \frac{700}{700}, \frac{701}{701}, \frac{702}{702}, \frac{703}{703}, \frac{704}{704}, \frac{705}{705}, \frac{706}{706}, \frac{707}{707}, \frac{708}{708}, \frac{709}{709}, \frac{710}{710}, \frac{711}{711}, \frac{712}{712}, \frac{713}{713}, \frac{714}{714}, \frac{715}{715}, \frac{716}{716}, \frac{717}{717}, \frac{718}{718}, \frac{719}{719}, \frac{720}{720}, \frac{721}{721}, \frac{722}{722}, \frac{723}{723}, \frac{724}{724}, \frac{725}{725}, \frac{726}{726}, \frac{727}{727}, \frac{728}{728}, \frac{729}{729}, \frac{730}{730}, \frac{731}{731}, \frac{732}{732}, \frac{733}{733}, \frac{734}{734}, \frac{735}{735}, \frac{736}{736}, \frac{737}{737}, \frac{738}{738}, \frac{739}{739}, \frac{740}{740}, \frac{741}{741}, \frac{742}{742}, \frac{743}{743}, \frac{744}{744}, \frac{745}{745}, \frac{746}{746}, \frac{747}{747}, \frac{748}{748}, \frac{749}{749}, \frac{750}{750}, \frac{751}{751}, \frac{752}{752}, \frac{753}{753}, \frac{754}{754}, \frac{755}{755}, \frac{756}{756}, \frac{757}{757}, \frac{758}{758}, \frac{759}{759}, \frac{760}{760}, \frac{761}{761}, \frac{762}{762}, \frac{763}{763}, \frac{764}{764}, \frac{765}{765}, \frac{766}{766}, \frac{767}{767}, \frac{768}{768}, \frac{769}{769}, \frac{770}{770}, \frac{771}{771}, \frac{772}{772}, \frac{773}{773}, \frac{774}{774}, \frac{775}{775}, \frac{776}{776}, \frac{777}{777}, \frac{778}{778}, \frac{779}{779}, \frac{780}{780}, \frac{781}{781}, \frac{782}{782}, \frac{783}{783}, \frac{784}{784}, \frac{785}{785}, \frac{786}{786}, \frac{787}{787}, \frac{788}{788}, \frac{789}{789}, \frac{790}{790}, \frac{791}{791}, \frac{792}{792}, \frac{793}{793}, \frac{794}{794}, \frac{795}{795}, \frac{796}{796}, \frac{797}{797}, \frac{798}{798}, \frac{799}{799}, \frac{800}{800}, \frac{801}{801}, \frac{802}{802}, \frac{803}{803}, \frac{804}{804}, \frac{805}{805}, \frac{806}{806}, \frac{807}{807}, \frac{808}{808}, \frac{809}{809}, \frac{810}{810}, \frac{811}{811}, \frac{812}{812}, \frac{813}{813}, \frac{814}{814}, \frac{815}{815}, \frac{816}{816}, \frac{817}{817}, \frac{818}{818}, \frac{819}{819}, \frac{820}{820}, \frac{821}{821}, \frac{822}{822}, \frac{823}{823}, \frac{824}{824}, \frac{825}{825}, \frac{826}{826}, \frac{827}{827}, \frac{828}{828}, \frac{829}{829}, \frac{830}{830}, \frac{831}{831}, \frac{832}{832}, \frac{833}{833}, \frac{834}{834}, \frac{835}{835}, \frac{836}{836}, \frac{837}{837}, \frac{838}{838}, \frac{839}{839}, \frac{840}{840}, \frac{841}{841}, \frac{842}{842}, \frac{843}{843}, \frac{844}{844}, \frac{845}{845}, \frac{846}{846}, \frac{847}{847}, \frac{848}{848}, \frac{849}{849}, \frac{850}{850}, \frac{851}{851}, \frac{852}{852}, \frac{853}{853}, \frac{854}{854}, \frac{855}{855}, \frac{856}{856}, \frac{857}{857}, \frac{858}{858}, \frac{859}{859}, \frac{860}{860}, \frac{861}{861}, \frac{862}{862}, \frac{863}{863}, \frac{864}{864}, \frac{865}{865}, \frac{866}{866}, \frac{867}{867}, \frac{868}{868}, \frac{869}{869}, \frac{870}{870}, \frac{871}{871}, \frac{872}{872}, \frac{873}{873}, \frac{874}{874}, \frac{875}{875}, \frac{876}{876}, \frac{877}{877}, \frac{878}{878}, \frac{879}{879}, \frac{880}{880}, \frac{881}{881}, \frac{882}{882}, \frac{883}{883}, \frac{884}{884}, \frac{885}{885}, \frac{886}{886}, \frac{887}{887}, \frac{888}{888}, \frac{889}{889}, \frac{890}{890}, \frac{891}{891}, \frac{892}{892}, \frac{893}{893}, \frac{894}{894}, \frac{895}{895}, \frac{896}{896}, \frac{897}{897}, \frac{898}{898}, \frac{899}{899}, \frac{900}{900}, \frac{901}{901}, \frac{902}{902}, \frac{903}{903}, \frac{904}{904}, \frac{905}{905}, \frac{906}{906}, \frac{907}{907}, \frac{908}{908}, \frac{909}{909}, \frac{910}{910}, \frac{911}{911}, \frac{912}{912}, \frac{913}{913}, \frac{914}{914}, \frac{915}{915}, \frac{916}{916}, \frac{917}{917}, \frac{918}{918}, \frac{919}{919}, \frac{920}{920}, \frac{921}{921}, \frac{922}{922}, \frac{923}{923}, \frac{924}{924}, \frac{925}{925}, \frac{926}{926}, \frac{927}{927}, \frac{928}{928}, \frac{929}{929}, \frac{930}{930}, \frac{931}{931}, \frac{932}{932}, \frac{933}{933}, \frac{934}{934}, \frac{935}{935}, \frac{936}{936}, \frac{937}{937}, \frac{938}{938}, \frac{939}{939}, \frac{940}{940}, \frac{941}{941}, \frac{942}{942}, \frac{943}{943}, \frac{944}{944}, \frac{945}{945}, \frac{946}{946}, \frac{947}{947}, \frac{948}{948}, \frac{949}{949}, \frac{950}{950}, \frac{951}{951}, \frac{952}{952}, \frac{953}{953}, \frac{954}{954}, \frac{955}{955}, \frac{956}{956}, \frac{957}{957}, \frac{958}{958}, \frac{959}{959}, \frac{960}{960}, \frac{961}{961}, \frac{962}{962}, \frac{963}{963}, \frac{964}{964}, \frac{965}{965}, \frac{966}{966}, \frac{967}{967}, \frac{968}{968}, \frac{969}{969}, \frac{970}{970}, \frac{971}{971}, \frac{972}{972}, \frac{973}{973}, \frac{974}{974}, \frac{975}{975}, \frac{976}{976}, \frac{977}{977}, \frac{978}{978}, \frac{979}{979}, \frac{980}{980}, \frac{981}{981}, \frac{982}{982}, \frac{983}{983}, \frac{984}{984}, \frac{985}{985}, \frac{986}{986}, \frac{987}{987}, \frac{988}{988}, \frac{989}{989}, \frac{990}{990}, \frac{991}{991}, \frac{992}{992}, \frac{993}{993}, \frac{994}{994}, \frac{995}{995}, \frac{996}{996}, \frac{997}{997}, \frac{998}{998}, \frac{999}{999}, \frac{1000}{1000}$$

ఉదాహరణము—

క. అంచితమతిఁ గాళేడు హ ర్షించఁగ నిటఁ దొమ్మిటికిఁ ద్రిఘనంబునకున్

1. మూలము ౧౧, ౧౨ శ్లోకములు.
2. మూలము ౧౩ శ్లోకము. నూత్రము ౧౩ శ్లోకము ౫. 3. మూలము, శ్లోకములు ౧౪, ౧౫.

బంచదశోత్తరలక్షకుఁ బంచఘనంబునకుఁ దేటపఱుపుము
[ఘనములోఁ.

ఒక్క—౯, ౨౭, ౧౦౦౦౧౫, ౧౨౫ అనులోమవిలోమముగాఁ జేయఁగా నైనఘనాలు ౭౨౯, ౧౯౬౮౩, ౧౦౦౦౪౫౦౦౬౭౫౦౩౩ ౭౫, ౧౯౫౩౧౨౫.

ఒండేని రాశి లొమ్మిది, ఖండాలు ౪, ౫, ఈ రెండు ఖండాలు లబ్ధముచేతను రాశి గుణించి ౩ (త్రి) గుణించినవి ౫౪౦. ఖండము నాలుగు ౬౪, ౧౨౫ ఐక్యము ౧౨౯ మూడఁగా నైనఘనము ౭౨౯. ఒండేని రాశి

జాతియు, భాగానుబంధజాతియు, భాగాప
వాహజాతియు ననం జతుర్విధం బయ్యె
నందు భాగజాతికిం గరణనూత్రంబు.

క. ¹ హరభాగము లితరేతర
హరము లగు....నొండె నపవర్తనఁ జే
కుఁతినపరస్పరహరముల
హరాంశములు...పరాశి హరసామ్య
[మగుట.

ఉదాహరణము—

చ. ² మునుకొని మూడురూపములు
మూడవసామును బంచమాంశకం
బును వరుసక సమాన[హర
మూల] మొనర్చుము విస్మయంబుగా
ననఘ! చతుర్దశాంశకము
సర్వవిమూఁడగునంశకంబు వీఁ
కున సమహరముల్ గ నొడఁ
గుర్చుము కౌశీండు సంతసించఁగట.

ఒడ్డు— $\frac{3}{9}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{9}$ సమహారతైన

$\frac{3}{9}$, $\frac{2}{9}$, $\frac{3}{9}$.

ఒడ్డు— $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{9}$ ఈ హరాలు ౧౪, ౬౩

ఇవి ౩ చే అపవర్తించిన ౧, ౯ వీని గుణించి

సమహరాలు చేసిన $\frac{౯}{౧౨౬}$, $\frac{౩}{౧౨౬}$.

ఇది భాగజాతి.

వ. ప్రభాగజాతికిం గరణనూత్రము—

గీ. ³ ఛేదకంబుచేత ఛేదంబు గుణియించి
యంశకంబుచేత నంశకంబు
నాహతంబు సేయునది దీని గణితవి
కారదులు ప్రభాగజాతి యంద్రు.

ఉదా—

క. ⁴ ద్రవ్యగృత్రిలవద్విత్
యమ్యునఁ దుర్భాంశకత్రయమ్యునఁ బంచాం
శమ్యున షోడశలవసా
ద మృగికి నిచ్చఁ బసిఁడి తన్మృతిఁ జెప్పుమా!

1. మూలము $\frac{౧}{౧౬}$ కము ౧౬. పుట ౩౪. 2. మూలము $\frac{౧}{౧౬}$ కము ౧౬. పుట ౩౫.
3. మూలము - మాత్రము ౨౧. పుట ౩౬. 4. పుట ౩౭. ఉదా ౩. 5. మూలములో లేదు.
6. మూలములో లేదు.

$\frac{౧}{౧}$, $\frac{౧}{౨}$, $\frac{౨}{౩}$, $\frac{౩}{౪}$, $\frac{౧}{౫}$,

$\frac{౧}{౧౬}$, $\frac{౧}{౪}$ సవర్ణించి అపవర్తించిన $\frac{౧}{౧౨౦}$

యీలాగున నిచ్చినది గవ్య.

ఉదా—

చ. ⁵ ఎనిమిది పుట్టు వేడె మును
చేడవభాగము వేడి వానినే
వెనుకఁ దడవ్వుమాంశములు
వేడెఁ బదంపడి యేడు వెండియుం
బనివడి వేడెఁ దడవశము
భాగము యాచతుర దంతమాత్ర నా
తనికి నొసంగ లాభిదొర
ధాన్య మెటుంగవె యెన్ని యయ్యెనో.

ఒడ్డు— $\frac{౮}{౧}$, $\frac{౧}{౨}$, $\frac{౨}{౨}$, $\frac{౧}{౧౦}$ సవ

ర్ణించిన కు $\frac{౬}{౧౬౦}$, అపవర్తించిన $\frac{౧}{౧౦}$

ఇందు.

క. ⁶ నాగములలోనఁ బంచమ

భాగంబుల రెండు నింద్రభాగములో వ
ద్భాగము లేదు సాప్తమ
భాగాన్నులలోన దశమభాగముఁ జెప్పుమా.

ఒడ్డు— $\frac{౮}{౧}$, $\frac{౨}{౫}$, $\frac{౧}{౧౪}$, $\frac{౬}{౨}$,

$\frac{౩}{౧}$, $\frac{౧}{౧}$ వత్సయూఁభాగానుబంధనూత్ర

$\frac{౧}{౮}$

క్రమాన యీడ ఒడ్డు సవర్ణించిన $\frac{౨}{౯}$,

$\frac{౧}{౧}$ యశోక్తకరణాన నై నవి ౧౬, $\frac{౧}{౧౨}$, $\frac{౫}{౧౬}$

ఇది ప్రభాగజాతి.

వ. భాగానుబంధభాగాపవాహంబులకుం గరణ
నూత్రము. రెండు పద్ధతులు—

- గీ. 1 ఒకటిలోని లవము లూడికము లైనవి
యధరహరముచేత హరము నంశ
ములను బెంచి యంశముల కధరాంశముల
ములము ధనముగాఁగ నెఱుంగవలయు.
- గీ. 2 స్వారంశ మధికొన మగు నొందునట్టి యంశ
కొనుబంధాపవాహంబులందు హర
మధరహరమునఁ బెంచి స్వారంశాధికొన
కొదరభేదమునఁ బెందునది యములు ?

ఉదా -

- గీ. 3 కణఁగి రెండుఁ బాతికయుఁ బాదవిరహిత
త్రయము నిట సవర్ణితమృగేయ
నెమి యయ్యెఁ గవిమహేంద్ర! చెప్పము
లాట కాశహస్తీ యాత్మ మెచ్చు. [బామ్య
- ఒడ్డు - 1 3
 1 1 సవర్ణించిన 2 1 1
 1 1 4 4
 4 4

ఉద్దేశము -

- క. మానెడు సోలెడు తక్కువ
యొనట్టి పదాఱుపుట్టు నార్దము బుధు నా
నా నన సవర్ణితంబులు
గా నిప్పుడు చెప్పవలయుఁ గాళెడు
- [మెచ్చుక.

12	}	సవర్ణించిన
1		
2		
10		
11		
12		
114		10 20

ఉదా -

- తరువోజ -
- 4 చరణంబు స్వరత్యంశసహితమై మఱియు
స్వరశంకయుక్తమై సను నెంత యగుచుఁ
బరికించి మూడవపాళ్లు రెండేరు
పఱిచి నిజావ్యుభాగంబు వుచ్చి
యరుదాగ నిజసప్తమాంశకత్రితయ
మట విహీనము నేయ నవి యొట్టి వయ్యె

నర యేమి యగు నిజావ్యుభాగవిక్రమ
మై స్వసప్తమనవకొనుబంధమున.

ఒడ్డు - 1 2 1
 4 3 2

1 11 11 సవర్ణించిన 1 1 1
 2 3 1

3 4 5
1 2 3

ఉదా -

- క. 5 వరణాధికమట్లము నిజ
శరలవయుక్తముగ నెంత శరములు నిజభా
స్కరగొనములును స్వా.....
ర్రరహితములు నైన నెంత తప్పక చెప్పమా!
- ఒడ్డు - 2 3 2
 1 1 1
 1 0 2 తొల్లటియొడ్డు - 1
 4 1 1
 1 2 2

భాగానుబంధములు చేసిన 2 3 సవర్ణించిన

- 1 3
2 4
ఇవి భాగానుబంధభాగాపవాహంబులు.
ఇది జాతిచతుష్టయము.
- వ. భిన్న సంకలనవ్యవకలనంబులకుం గరణ
మూత్రము - రెండు పద్యములు -
సారత్వము గలభాగములకు యోగాంతర
ములు గావలయును హరము లేనిరాశికిని యాప
ము హరముగాఁ దగఁ బడు నేర్పడరను ?

- గీ. అపగతాశ్చర్యసదృశహారాంశకంబు
లైన రాసుల కెల్ల యత్తైకజాతి
భాగమునఁ జేయఁగావచ్చు యోగవియుతు
లింపు నంశసవర్ణసాక్షేత వలదు.

ఉద్దేశము -

- గీ. పాదపద్మత్రిభాగార్థ పంచమంబు
లేకముగఁ జేసి యెఱిగింపు మిపుడు మాకు
(సకేషము)

1. మూలము. మూత్రము 12. పుట 35. 2. మూలము. మూత్రము 13. పుట 35.
3. పుట 35. ఉద్దేశము చూడుడు. 4. పుట 30. ఉదాహరణము 5. 6. మూలములో లేదు.
6. పద్యము కుదురలేదు.

